

מצב הדמוקרטיה הישראלית

שלחה אבינרי, אריק כרמון, ירון אזרחי, גבי וימן

סליחה, חבר

"מעריב" מסיר את החנינה מימני גנוסר

זווית הסירוב

הדיווח על הסרבנות האידיאולוגית

האם נרדמנו בשמירה?

סיקור מערכת הבחירות

כתבות, מאמרים, טורים ומדורים מאת נחום ברנע • כרמית גיא • ירון דקל • צבי בראל • רפי מן • עמוס נוי • מושיק לביא • יובל קרמניצר • ארן ליביו • רן בנימיני • חנן עמיאור • גילי דרוב־היישטיין • רועי אוליניק • שחר אבירי • טל ניצן־קרן • ארנון לוי • סמדר סלמון־בן־צבי • עוזי בנימין

כולנו אשמים

לאחר שנבחר בנימין נתניהו לראשות הממשלה, ב־1996, התעוררה העיתונות ושאלה את עצמה: איפה היינו? מדוע לא נתנו את הדעת למועמד נתניהו, לעברו, להשקפת עולמו? בניסיון נואש למלא את החסר, הפיקו עיתונאים באיחור כתבות תחקיר על מנהיגו החדש של הליכוד – מאמץ כהול שלא תמיד עלה יפה: היו כתבים וכתבות שהיו מוכנים נדיעבר לבלוע את הגרסאות הכלתי אמינות שפרסמו על האיש (ופגעו בשמו), לו רק היה ניתן להם להשכיח את הביזיון המקצועי.

גם במערכת הבחירות הנוכחית נרדמה העיתונות בשמירה. ברובה הגדול היא אינה מודעת לכישלון; רק מעטים מכירים בו ונותנים לכך ביטוי (כין השאר בגיליון זה). חלק הארי של הכתבים והפרשנים משלימים עם כללי המשחק שעליהם מתנהלת מערכת הבחירות ואינם מצליחים, או אינם מוצאים לנכון, לכפור בהם. בשגרת הסיקור מתרכזת התקשורת בצד החיצוני, ההפקתי, של ההתמודדות, לא בתוכנה. בחירות, שלכאורה אמורות לקבוע את פני הנהגת המדינה בצומת המכריע בתולדותיה זה המישים שנה, נסכות על התחרות האישית שבין מנהיגי שתי המפלגות הגדולות, על השיטות שבהן נבחרו מועמדיהן לכנסת (סוגיה חשובה בפני עצמה), ועל הלהטוטים שנרקחים במטות המפלגות כדי להביך את היריבים ולזכות בנקודות. בהיכנעה לתכתיביהם של יועצי התדמית של הפוליטיקאים ממלאת העיתונות את אחד משני תפקידיה העיקריים: היא משקפת בנאמנות את המתרחש. התוכן שמייצרים הפרסומאים למערכת הבחירות הוא זה שצף בתקשורת הכתובה והאלקטרונית. אלא שעיתונות טובה אינה מסתפקת בכך; לעיתונות טובה יש תפקיד נוסף, לא פחות חשוב: לבקר, להציג חלופות, לעורר למחשבה, לקרוא תיגר על המוסכמות. לעיתונות טובה יש יומרה לא רק לשקף את דעת הקהל אלא גם לנסות ולעצב אותה.

הבחירות של ינואר 2003 ייזכרו, כנראה, כתחנה חשובה בהיסטוריה הפוליטית הישראלית, שבה ויתרה העיתונות על שליחותה האינטלקטואלית. היא לא אילצה, ואפילו לא ניסתה לאלץ, את ראשי המפלגות להסב את ההתמודדות על תוכניותיהם המדיניות והחברתיות כלכליות. היא לא לחצה עליהם להתפרק מססמאות ומכותרות חלולות ולהציג במקומן מצע מפורט כיצד ברעתם לטפל בבעיית המדינה. היא הרימה יריים ונתנה ליח"צנים של הפוליטיקאים לקבוע את סדר-יומיה.

כך היה בכל מערכות הבחירות בעשרים השנים האחרונות: הן התרכזו באישיותם של המועמדים ולא במשנתם, אלא שבבחירות הפעם אמור האזרח הישראלי להכריע בסוגיה הגורלית של עתיד השטחים, מה גם שהן נערכות בשיטה האמורה לתת משקל מחודש לעמדותיהן של המפלגות ולהקהות את הרגש על אישיות מנהיגיהן. העיתונות אינה מסייעת להתפתחות הן להתרחש. היא מקבלת את סדר העדיפויות שקובעים הפוליטיקאים ויועציהם ואינה משכילה להאיר את חולשותיו. יש להניח שתתעורר באיחור ותכה על חטא.

עוזי בנימין

6 סליחה, חבר: "מעריב" מטפס על יוסי גנוסר **יובל קרמניצר**

10 פורנוגרפיית המוות **כרמית גיא**

12 מצב הדמוקרטיה: לבטל את הפריימריז **שלמה אבינרי**

14 מצב הדמוקרטיה: הנלחמה של אתמול **אריק כרמון**

16 מצב הדמוקרטיה: פוליטיקה של רמות **ירון אזרחי**

18 מצב הדמוקרטיה: שקר החן והבל הסקר **גבי וימן**

20 זווית הסיורב: הטיות בסיקור סרבנות אידיאולוגית **רון בנימיני**

24 השכפ"ץ של המנהיגים: בחירות בעידן הטרוור **ירון דקל**

26 זכרונות מאוהל המחאה: עדות אישית **רועי אוליניק**

30 הכדור הוא עגול: סיקור הספורט בטלוויזיה **ארן ליבני**

34 קורא מן השורה: גבורת השפנים של י"דק בישראל" **עמוס נוי**

36 שאלח ראש הממשלה **מושיק לביא**

38 דעת קהל: **פל ניצן קרון, שחר אבירי, ארנון לזי, חנן עמיאור**

40 ישראל מינוס: האתיקה של הערוץ הרוסי **חנן עמיאור**

44 עין בינלאומית: זאקאוובה **רפי חן**

46 חורים ברשח: מועצת העיתונות והעיתונות המקוננת **גילי דרובי-היישטיין**

49 שמודות נקיות: ממצאי מחקר על הטיות מדורי הטלוויזיה **סמדר סלטון-בן צבי**

50 פרש שאיבד את דרכו: היושרה של העיתונות הערבית **צבי בראל**

52 מסיבת עיתונאים

54 אירועי תקשורת

הסוכן הישראלי לרמזוקרטיה
THE ISRAEL DEMOCRACY INSTITUTE

רכז החברות: ארנון לוי
השער: אפרת בלושטיק
דפוס: העיר העתיקה
כתובתנו בג'וינטורנט: www.idi.org.il
דואר אלקטרוני: arnon@idi.org.il
ISSN 0793-5781

עורך: עוזי בנימין
חברות: נחום ברנע, כרמית גיא, רפי חן
ייעוץ: פרופ' ירון אזרחי, משה גביש
עריכה גרפית: סטורו זה
עריכה לשונית: חיכל רחנמל

"העין השביעית"
בהוצאת המכון הישראלי לרמזוקרטיה
ת.ד. 4702 ירושלים 91046
מלפוח: חתרכת 02-5300866
מוניים וחנהלה: 02-5392888
1-800-202222
פקס: 03-5488633

סנטור אמריקאי, מבכירי המפלגה הדמוקרטית, סיפר לא מזמן עד כמה קשה המצב בארצות הברית: ההתקפה הממשמשת ובאה על עיראק מעלה חששות כבדים; המלחמה באלקעדה לא מובילה להכרעה; המיתון הכלכלי מחריף, וישועה לא נראית באופק. אם זה המצב, נשאל הסנטור, איך אתה מסביר את העובדה, שהנשיא בוש נהנה מתמיכה רחבה כליכך ברעת ההקהל האמריקאית.

הסנטור התלכט לרגע, ואז אמר: "אספר לכם סיפור על אמא שלי. "אמא שלי היא אשה בת 85. היא מתפקדת היטב: נוהגת במכונית, מטפלת בעצמה, ומקפידה לעקוב יום-יום אחר החדשות. היא בת למשפחה קתולית ודמוקרטית. מיום לידתה היא מתעבת את כל מה שבוש מייצג.

"יום אחד ביקרתי אותה בביתה. היא צפתה בנשיא בוש, שדיבר בטלוויזיה. תסתכל על הטיפש הזה, אמרה. אין לו מושג על מה הוא מדבר.

"אמא, אמרתי, יש לי חדשות בשבילך, הוא לגמרי לא טיפש. מתחת לפרצוף המטומבל שלו מסתתר אדם חריף, אינטליגנטי, במובנים מסוימים מבכירי.

"אתה לא מבין שוסידבר, אמרה. עכשיו תקשיב לאמא שלך. ג'ורג' וו. בוש כמוהו כאדם שזכה פתאום, מההפקר, להתמנות לרבי-חובל. הוא לא יודע איך מנווטים ספינה, הוא לא יודע איך מתנהגים בים, הוא לא יודע איך להנהיג את צוות המלחים. הוא לא מתאים ליח"לירטיין.

"באמצע השיט נקלעת הספינה לסערה אדירה. בגלל חוסר הניסיון שלו, התורן נשבר. הספינה עומדת לטבוע.

"ואז מה אתה, בני היקר, ואנשים כמוך, עושים? אתם עומדים בצד ומטיפים לו מוסר: למה לא עשית כך ולמה לא עשית אחרת. אמרנו לך. הזהרנו אותך.

"תפסיקו לטלטל את הספינה. אל תטיפו לו מוסר. הושיטו לו יד. עזרו לו. תנו לו את תמיכתכם".

וויי, אמרנו. היחס של אמא שלך לבוש דומה ליחס של הרבה אמהות עבריות לאריאל שרון.

הסנטור שיגר אלינו מבט מאוכזב. "ואני חשבתני", אמר, "שאמהות אמריקאיות הן מקרה מיוחד".

הרחובות מלאים עכשיו בכרזות "העם רוצה שרון", עם הנקודה, ה"טוצ'קה" האדומה, שהחליפה בהצלחה את הקו הארום מתחת ל"שרון יביא שלום".

של הבחירות לפני שנת יים. העם רוצה את שרון גם במודעות של ש"ם, האיחוד הלאומי והמפר"ל. מבחינת המפלגות האלה, שרון כבר נבחר: השאלה היא רק עם מי יקים קואליציה, ובאילו תנאים.

מבחינת מפלגת העבודה שרון הוא יעד מבוצר, שלא ניתן לכבוש אותו בהתקפה חזיתית. משהו בסדרהגודל של הכופור. הסיכוי היחיד לצאת בשלום מהקרב הזה הוא לאגף: לא להתעסק בשרון, ולרכז את כל המתיץ בהתקפה על קבלני הקולות במרכז הליכוד. זהו אחד היתרונות של החזרה לבחירות בפתק אחד: במקום לדבר על הראש, אפשר לדבר על הזנב.

זוהי תקופה אכזרית לתקשורת. לכאורה, יש המון פרנסה. דרמות. שידורים מיוחדים, שנמתחים לאורך כל הלילה. כותרות ראשיות. הערכות לפני, ריווח בזמן, פרשנות אחרי. ככל שקטנות הציפיות מהמערכת הפוליטית, כך גדלה היכולת שלה, ושל הכתבים שמסקרים אותה, לייצר מלים.

אבל מה המלים האלה אומרות? בתקופת בחירות אמורות הממשלה והאופוזיציה לתת לבוחרים ריזוחשכון על מעשיהן. תפקידה של העיתונות הוא ללקט את הפרטים, לארוז אותם היטב ולהניח אותם על השולחן. זוהי הקלישאה הדמוקרטית.

...

בפועל, מסע הבחירות הוא תהליך מניפולטיבי, מתוכנת, מעושה, שנתון לשליטתם המוחלטת של פרסומאים ופינגקלשטיינים. אסור לסטות מהקו. אסור לעשות שגיאות. המועמדים לראשות הממשלה אינם מנהיגי הקמפיין: הם הרוגמנים שלו. שרון הוא דוגמן ממושמע במיוחד. הסיכוי לשמוע ממנו אמירה כנה, מעניינת, חשובה, מסעירה, אמירה שתלמד משהו על תוכניותיו האמיתיות, קרוב לאפס.

נחום ברנע

חגיגה לדמוקרטיה

במהלך הפריימריז בליכוד סירב שרון לכל הבקשות לקיים עימות עם בנימין נתניהו. הוא החליט לנהל מה שנקרא בעגה הפוליטית האמריקאית Rose Garden Campaign, כלומר מסע בחירות מרום כסאו של ראש הממשלה, עם רגל המרינה על הדש וסמל המרינה מאחור. מבחינת שרון, זאת היתה ההחלטה הנכונה. כך היה עושה כל מועמד במצבו. אבל היא שללה ממתפקדי הליכוד את ההזדמנות לבחון את השקפות שני המועמדים, והפכה את ההתמודדות לתרגיל נכוב ביחסי ציבור.

שרון הביא את הגישה הזאת לאכסודר כאשר ביום הפריימריז, שהיה יום עתיר טרור, זימן מסיבת עיתונאים דרמטית במשרד הביטחון, עם שר הביטחון ומפקד חיל האוויר, וקרא לחברי הליכוד למלא את חובתם האזרחית (!) ולהצביע. אפשר לומר לזכותו כמתמודד, ששיעורי ההצבעה הנמוכים הביאו אותו אל סף פניקה. אותו רבר צריך לומר לגנותו כראש ממשלה.

בירור אמיתי של הנושאים על סדר־היום דורש קשב, וקשב הוא אחר המצרכים שנעלמים לחלוטין מהמדרג בתקופת בחירות. קל וחומר בתקופה של מצוקה לאומית, כאשר ספקנות וביקורת מרמזים על העדר כושר עמידה, על ירידה במפלס הפטריטי.

אשר לציבור, הוא שומע מה שהוא רוצה לשמוע. כמו האיש שניגש אלי בליל בחירת מועמדי הליכוד בגנייה־הערוכה בתל־אביב, ברעש הגרול, ידו האחת מחזיקה בנקניקית־דוחמה, ידו השנייה בחולצתי, ואמרו: תראה איזו חגיגה לדמוקרטיה! איזה חגיגה, שאלתי. איזו דמוקרטיה. נכון, הוא צעק. כמו שאמרת, חגיגה לדמוקרטיה, ואתה תכתוב את זה ליום שישי.

אם אין קשב לדברים הגדולים, האם יכולה התקשורת לתרום משהו לחשיפת השוליים? אני חושש שגם כאן התשובה מאכזבת. למחרת בחירת חברי־הכנסת בשתי המפלגות הגדולות טלפן אלי ח"כ מיכאל איתן (ליכוד). הוא היה נסער. אתם מתעסקים בשחיתויות שלנו, אמר, אבל אף אחד מכם לא הזכיר את העובדה שיצחק (בו"י) הרצוג, מועמד במקום ריאלי במפלגת העבודה, מסוכך בפרשת העמותות.

איתן צדק. אפשר להתווכח על חומרת העבירות־לכאורה בפרשת העמותות של ברק, ועל חלקו של הרצוג בפרשה, אבל אי־אפשר להצדיק את העובדה שהפרשה הזאת נמחקה לחלוטין מסיקור הבחירות. או פרשת קו 300, שהמועמד אהוד יתום (ליכוד) היה אחר מעברייניה הקשים, או פרשת משעל, שהצביעה על חולשותיו של דני יתום (עבודה) כראש המוסד.

כאשר מאות מועמדים עומדים לבחירה, כאשר עשרות מהם מתחננים לשרה בעיתון,

כאשר עיתונאים מושחתי כוח עושים את השירות הזה למיטיביהם, מלבינים אותם בכתבות מחמיאות לעומק, הרחף הבסיסי הוא ללכת הצדה.

התירוצים טובים, אבל התוצאה לא מוצלחת. למרות שכל הסימנים היו באוויר, החשדות שקשורים לבחירות במפלגות נחשפו בתקשורת רק כריעבד. בחירתה של ענבל גבריאלי – ענבל כמשל – תפסה אותנו, העיתונאים, בהפתעה גמורה.

• • •

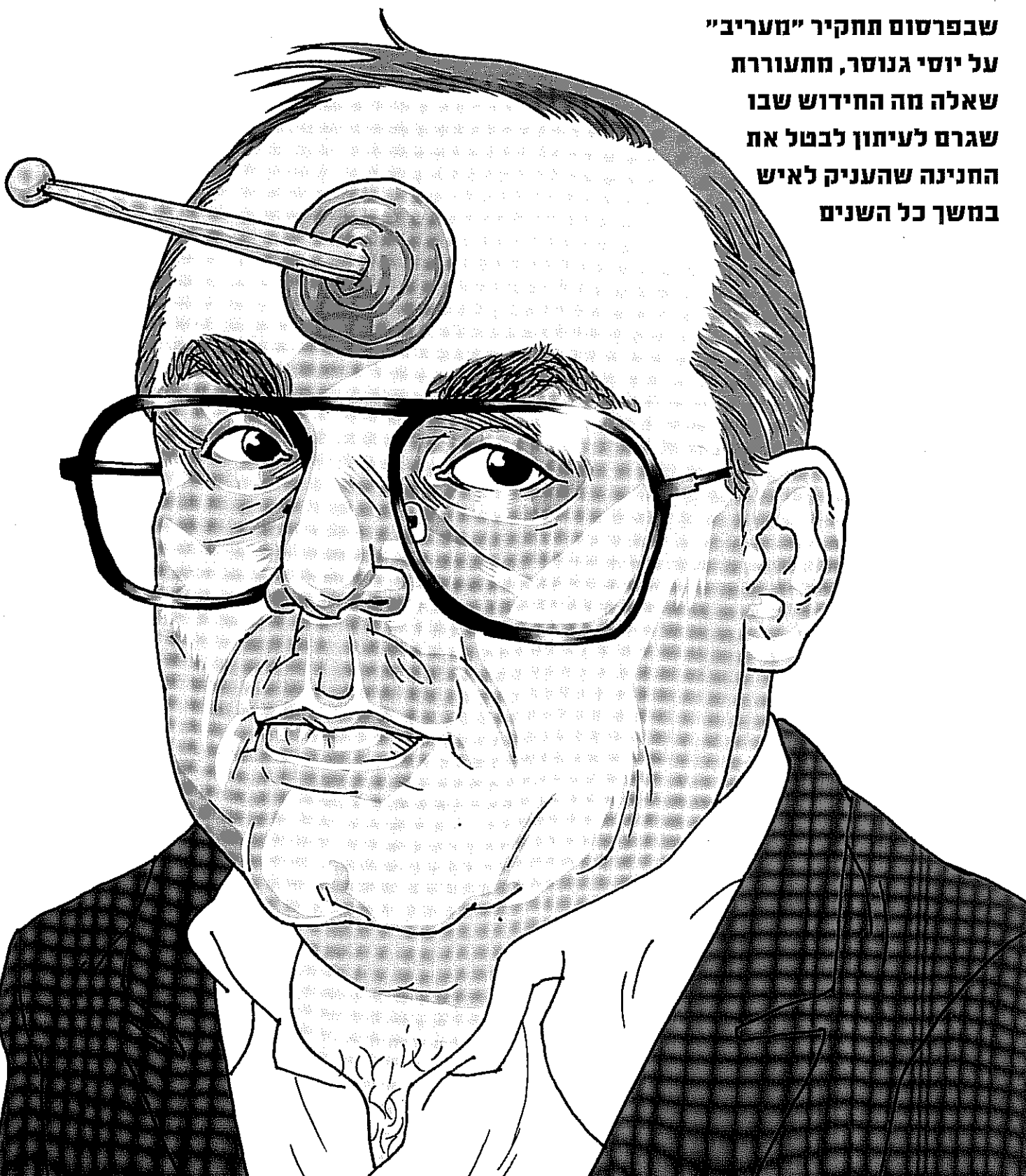
על שלושה דברים העיתונות עומרת, על שלושה דברים היא נופלת: על חיפוש המטבע מתחת לפנס, על הערצה עיוורת לכוחני ולמצליח, ועל החוכמה שלאחר מעשה. אם מערכת הבחירות הזאת, עוד יותר מקודמותיה, מאשירה מאתוריה שובל של תסכול עיתונאי, אלה שלוש הסיבות. ■

**על שלושה דברים
העיתונות עומדת, על
שלושה דברים היא
נופלת: על חיפוש
המטבע מתחת לפנס,
על הערצה עיוורת
לכוחני ולמצליח, ועל
החוכמה שלאחר מעשה**

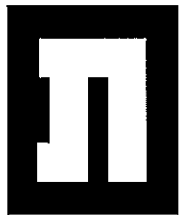
סליחה, חבר

בצד ההישג העיתונאי
שבפרסום תחקיר "מעריב"
על יוסי גנוסר, מתעוררת
שאלה מה החידוש שבו
שגרם לעיתון לבטל את
החנינה שהעניק לאיש
במשך כל השנים

יובל קרמניצ'וב

חקיר "מעריב" על יוסי גנוסר מגולל סיפור מעניין, ומטריד למדי, לגבי השילוש הלא קדוש ביטחון-עסקים-ממשל. הסיפור הוא מעניין וראוי, וכל עורך היה מפרסם אותו. אולם, אם הפרסום הזה הוא שיחשל

את הקריירה הציבורית של גנוסר, יהיה בכך יותר משמץ של אירוניה. יהיה זה אירוגי משום שבמידה מסוימת הקריירה הציבורית של גנוסר התאפשרה הודות למטרייה התקשורתית שפרסו עליו, בנפרד, עיתון "מעריב", אמנון דנקנר - היום עורך "מעריב", ורן מרגלית - היום כתב בכיר בעיתון ומי שנתן את עיקר הגיבוי הפובליציסטי ב"מעריב" לתחקיר של בן כספית.

הרקע של גנוסר, שמילא תפקיד מפתח בפרשת השב"כ ובפרשת נאפסו, מי שמיניו למנכ"ל משרד הביטוי והשיכון היה עילה לפסקדין תקדימי של בג"ץ, הובא ב"מעריב" עם פרסום התחקיר הרחב. ביום פרסום התחקיר כתב מרגלית: "התגובה הראשונה למקרא התיק הכבד הנושא את שמו של יוסי גנוסר היא תחושת עלבון עמוקה. שדווקא הוא יעשה לנו כדבר הזה? עצם מעצמו? בשר מבשרנו?". סקירת עברו של גנוסר עושה את

הגילויים למפתיעים פחות. אחרי הכל, זהו אותו גנוסר שהיה "הסוס הטרויאני" בוועדת זורע שהוקמה לחקור את פרשת קו 300; אותו גנוסר שצוות חקירה בראשותו סחט בהתעמרות קשה הוראה מסגן עיואת נאפסו והוסיף חטא על פשע כששיקר בהכחישו את הטענות בקשר לשיטות החקירה; אותו גנוסר שפסקדין תקדימי של בג"ץ פסל אותו מלשרת כמנכ"ל משרד השיכון וכינה אותו "עברייני שהעיד לשקר ושיבש הליכי משפט"; אותו גנוסר שמעורבותו במשאיומתן הישראלי-פלסטיני עוררה מחלוקת ציבורית ואף גררה התערבות של בג"ץ. נכון שלא כל עברייני הוא פתולוגי, אבל מי שמערד, ויותר מפעם אחת, מעורר פחות פליאה כאשר הוא מועד שוב.

איור: אסף חנוכה

אבל גנוסר זכה ליהנות לא רק מחנינה תקדימית של הנשיא (לפני פתיחה בהליך פלילי) אלא גם לחנינה מלאה של עיתון "מעריב", של עורכו הנוכחי, ושל אחרים מבכירי כתביו.

במערכת ציבורית תקינה היה אדם כמו גנוסר, שנתפס בקלקלתו, מנוודה. הדרך חזרה למרכז העניינים חוצה את העיתונות. לאורך כל דרכו של גנוסר לחיק הקונסנזוס היו בעיתונות הישראלית מי שקידמו את גרסתו, שלפיה הוא היה קורבן. ב"מעריב" נערכו אתו כמה ראיונות אוהרים שהציגו את רמות המיסורת, זו שנעשה לה עוול משוע ("האם בכית פעם, יוסי גנוסר", היתה כותרת של אחד מהם). בכל פעם שגנוסר היה מעוניין בתפקיד

ציבורי (מקום ברשימת מפלגת העבודה לכנסת, מנכ"ל משרד הבינוי והשיכון) נהגו אמנון דנקנר ורון מיברג, להתייצב להגנתו תוך השתלחות במבקריו, במערכת המשפט ובעיתונאים שביקרו אותו. גנוסר מוצג אצלם כמי שפעל לחשיפת האמת ולא להסתרתה. "הוא היה היחיד בין אנשי השב"כ שסירב בתוקף לבקש חנינה ותבע כי דרכי הפעולה של השב"כ ייברקו. רק אחרי תחנונים ממושכים ניא את להיכנע ולהצטרף לבקשת החנינה. בכך בעצם היה זה גנוסר שהעניק חנינה למדינה, לממשלה ולשב"כ", כתבו דנקנר ומיברג ב"חרשות".

מערכת היחסים החברית של דנקנר ומיברג עם גנוסר היא מן המפורסמות. שלושה שבועות לפני פרסום התחקיר של כספית, ביקר גנוסר בבית "מעריב" אצל העורך ראשי. מיברג ודנקנר טענו מעל דפי העיתון שוב ושוב שנעשה לו עוול ונתנו כמה לאימוני לחשוף סיפורים שירעידו את המדינה. "אנחנו יודעים למה הם שותקים. הם יודעים למה הם שותקים. גנוסר יודע למה הם שותקים. מתישהו, והזמן הזה הולך ומתקצר, יאלץ מישהו לטפל במעלליהם האישיים של השלושה בשב"כ, ואנחנו מבטיחים לכם שהשערות שלכם יסמרו. אנחנו חוששים שמעשים המיוחסים לגנוסר ייראו בהשוואה כמעשה משובה של ילד בגיל הגן", כתבו דנקנר ומיברג ב"חרשות" (5.2.93). ביחס לראובן חוק, פלג רדאי ורפי מלכא, שלושת הבכירים בשב"כ שפעלו לחשיפת הפרשה. מי שמבקר אותו, יותר מרומזים הכותבים, עושה זאת ממניעים לא כשרים.

כשפסל בג"ץ את גנוסר מלהתמנות למשרת מנכ"ל משרד השיכון והבינוי, נתן "מעריב" בעמודי החרשות מקום רומה לסיקור ההחלטה השיפוטית ולגרסתו של גנוסר: "אני חש נבגד". ב"מעריב היום" קיבל גנוסר את השער והרבה אהדה. "מאו חשיפת חלקו בפרשת קו 300, סופג יוסי גנוסר מהלומות בלי הפסקה", נכתב שם, "הוא כמו שק אגרוף... או לחלופין כמו נחום-תקום מודרני,

מחמאות על תפיסתו המהירה וכושרו הארגוני, שוב חש שהוא רוצה תפקיד גדול יותר... בדרך הזו, כאמור, חיכו לו כמה עורכי-דין שפנו לבג"ץ". עורכי-הדין הרשעים ארכו לו, לגנוסר החף מכל עוון, וכך מסתיימת הכתבה: "אוהריו תהו כמה עינויי דין צריך אדם לעבור בבית-המשפט והאם אין החנינה שקיבל מנשיא המדינה בפרשת השב"כ, סוגרת את כל הפרשה. המסתייגים לא היו מוכנים להרפות. עכשיו רק צריך לתהות, מתי תהיה המכה הבאה?" ("מעריב", 24.3.93). המסר ברור – גנוסר הוא קורבן של המערכת.

ברשימה "הכישלון הוא יתום", מיום ה-12.6.01, סביב דיון בעניינו של אהוד יתום, קורא העיתון (ב"יומן מעריב") "להכשיר את בוגרי פרשת 300 כיוסי גנוסר, ולהסיר את ההתנגדות הפבלובית למעורבותו הברוכה בתהליך השלום".

גם רן מרגלית, אז ב"הארץ", התייצב לימינו של גנוסר. העמדה הבסיסית שלו היא שגנוסר בסך-הכל פעל לפי נורמות מקובלות באותה תקופה, כלומר המערכת שבה פעל אשמה ועל כן, למעשה, איש לא אשם: "מה רצו אפוא מגנוסר לפני הקמת ועדת לנדוי, כאשר הנורמה היתה לשקר בבית-המשפט? מה פסול אפשר למצוא בהדלפת מידע לשב"כ על עדויות שהושמעו בפרשת קו 300 באוני האלוף מאיר זורע?" ("הארץ", 28.3.93). מילא אם מרגלית היה מסתפק בכך, אבל הוא המשיך: "...הרי גנוסר לא מואשם שבישל עדות שקר. הטענה כלפיו מתמצית בביקורת שריווח לממונים עליו בשב"כ על מה שנאמר בדלתיים סגורות". גנוסר עצמו מתאר את פעילותו כך, בתצהיר שהגיש לבג"ץ: "כחבר הוועדה פעלתי להעלמת חלקם של אנשי שב"כ בהדיגת המחבלים. בכך עברתי על חוקי מדינת ישראל". ועדת לנדוי קבעה: "...כאן נעשתה, בנוסף על מתן עדויות שקר, ביועין ובמתכונן, פעולה של שיבוש חקירה...". מרגלית, אולי בתום לב, מציג תמונה לא מדויקת של האישומים נגד גנוסר. באחת

התייחס מרגלית בסלחנות מפליגה להתנהגותו של גנוסר, על גבול הדמיונים של האמת. מתי השתכנע שגנוסר הטעה את זורע?

בתגובה לפניית "העין השביעית" מסביר מרגלית: "לגנוסר לא היה עניין להסתיר את האמת, הוא לא היה במקום האירוע (ההוצאה להורג; י"ק)... הוא פעל כפי שפעל כי כך פעלו אז בשב"כ. לפי מייטב זכרוני הוא לא נפגש עם העדים. כלילה הוא סיפר לאברום (אברהם שלום – או ראש השב"כ)... את מה שאמרו העדים ביום. הם (שלום ואנשי שב"כ גוספיים; י"ק) תדרכו את העדים. מי שבא להעיד לא ראה בערב הקורם את גנוסר (...). אמרתי שהוא טובב (את זורע; י"ק) על הורת כי הוא לא סיפר את האמת. אבל הוא לא זייף את העדויות. אני מוכן לקבל שטעייתי. אולי היום הייתי כותב אחרת".

ברור שמתור לעיתונאים לשנות את דעתם, אבל בכל זאת נשאלת השאלה, למה עכשיו? מה יש בגילויים החדשים של בן כספית שמצדיק שינוי עמדה ערכית כלפי האיש? ומה עם "סליחה, טעינו?"

גילוי העיקרי החדש בתחקיר "מעריב" הוא היקף הפעילות העסקית של גנוסר עם הפלסטינים ואופיה האפל. התחקיר של כספית מעלה טענות משכנעות שעסקיו של גנוסר אינם מריפים ריח

נעים. לפי פרסומים בעיתונות החליטו במשטרה, ביאח"ה, לחקור חשדות לעבירות כלכליות בפרשת גנוסר. בקרוב תחקור גם יחידת החקירות של מס הכנסה את החשד שגנוסר לא דיווח על הרווחים הרבים מן החשבונות שניהל. ההערכה היא שהמשטרה לא תייחס לגנוסר סעיפי חשד של שוחד (החוק בישראל אינו מונע מתן שוחד ללא-ישראלים) או של פגיעה בבטחון המדינה. חשיפת עסקיו האפלים לכאורה של גנוסר היא סיפור הצלחה עיתונאי ממדרגה ראשונה, אולם לא היא שעמדה במרכז התחקיר.

טענה מרכזית בתחקיר היא שיש ניגוד עניינים בין פעילותו העסקית של גנוסר לבין שליחותיו הציבוריות. בעקבות החשיפה של כספית הורה היועץ המשפטי למשטרה לחקור את האפשרות שגנוסר מסר תצהיר כוזב בעניין קשריו העסקיים עם הרשות הפלסטינית. זו תוצאה טובה ומוצלחת לתחקיר עיתונאי. אבל הטענה בדבר ניגוד העניינים של גנוסר אינה חדשה, והיא אף שימשה בסיס לעתירתו של ח"כ צבי הנדל. מי שניסה או את כתבי-ההגנה המשכנע ביותר היה דווקא עורך "מעריב" היום, אמנון דנקנר: "חבר-הכנסת הנדל לא הגיש את הבג"ץ", כותב אמנון דנקנר ב"מעריב" ב-1.5.00, "בגלל חרדתו למנהל תקין, אלא בגלל שידוע לו כי גנוסר יעיל בשירותיו וכי הוא מצדד

עם פרסום תחקירו של בן כספית, תבע דן מרגלית

"להקים ועדת חקירה רצינית, לא כמו זו שנוהלה

בפרשת קו 300 על-ידי האיש התחום מאיר זורע,

שגנוסר טובב על הזרת". בעבר תיאר מרגלית באור

שונה לחלוטין את התנהגותו של גנוסר בוועדת זורע

ההתייחסויות המעטות לעבדו של גנוסר, במאמר שפרסם בצמוד לתחקיר של כספית, תחת הכותרת "דקב ביעקב", דורש מרגלית להקים ועדת חקירה, אבל "ועדת חקירה רצינית, לא כמו זו שנוהלה בפרשת קו 300 על-ידי האיש התמים מאיר זורע, שגנוסר טובב על הזרת". בעבר, כפי שראינו,

סופג וממשיך, סופג וממשיך". הכתב, אורי גינור, מסביר שהבעיה המרכזית של גנוסר היא חוסר המזל שלו, והתנכלותם של אחרים: "מכיוון שהיתה שם מלחמת הכל בכל, וגנוסר נראה בעל סיכויים, החלה לקום אופוזיציה נגדו שחבריה דאגו להעלות מחדש את עלילות השב"כ". עלילות. "גנוסר, שקיבל תמיד

ופועל למען הסכם רציני בין ישראל לפלסטינים בעוד הנדל חושש מאוד מהסכם כזה. לגופו של עניין, אין ממש בעתירת הנדל. גנוסר אינו משמש בתפקיד רשמי אלא מעמיד לרשות ברק את קשריו הטובים עם צמרת הרשות. זו אינה תופעה חדשה שממשלות משתמשות בשירותיהם הטובים של אנשי עסקים בעלי קשרים כדי שיממשו צינור לא פורמלי במגעים בין מדינות. אין כאן אלא עוד מקרה של שימוש בבג"ץ לצורכי ניגוח פוליטי. במקום אחר כתב דנקנר: "השופטים לא התביישו לרונ ברצינות באפשרות שאדם כגנוסר, שהקדיש את חייו לבטחון המדינה ושכל בן בצבא, ימעל

גורמי מוריעין 'מעריב': חשוב לנו מאוד לאתר את זרימת הכסף, כדי לפענח איך מומן הטרור הפלסטיני".

התולשה העיתונאית היא שמאחורי הכותרות הרעשניות הללו אין בתחקיר ראיות לכך שגנוסר שיתף פעולה עם האויב. אפשר לבקר את שיקול הרעת ואמות-המידה של מי שממשיך ועושה עסקים עם ראשי הרשות הפלסטינית בעת שאלה נמצאים במלחמה מול ישראל. אולם "מעריב" לא מסתפק בכך; "מעריב" מתעקש לרמוז, מבלי שיוכיח זאת, שגנוסר ידע, או צריך היה לדעת, שהכסף משמש לטרור. לב מוצג כמי שהוטרד מן האפשרות הזו

"מעריב" בשיטה של רמזים ועושה שימוש בלשון כפולה. במאמר "רקב ביעקב" כותב דן מרגלית: "...אין מקום לשום טענה, חד וחלק, שגנוסר ידע או אפילו חשד שראשי מבריה את הכספים כדי לממן את הטרור. איני טוען שהיה צריך לאמץ את חשדם של גורמי מודיעין ישראליים שראשי הוא האיש שעושה כן. לא חלה עליו כל חובה לדווח לעמי אילון ולאבי ריכטר מן השב"כ... אפילו לא כאשר יום אחד נעלמו מהחשבון 65 מיליון דולר בלי שראשי סיפר לו על כך, וישראל והמערב היפשו לשווא לאן נעלמו כספי הרשות הפלסטינית. אך זה מה שהייתי מצפה ממנו לעשות, כראש אגף לשעבר בשב"כ וכמי שרוב ראשי הממשלה הסכימו להציבו בלב המגעים עם הפלסטינים". מרגלית אומר כאן דבר והיפוכו. הוא לא טוען, אבל כן מצפה. מצא את ההבדלים.

מרגלית מבאר: "לא חלה עליו חובה לדווח. הוא לא עובר של השב"כ. אני לא יודע אם הוא ידע או לא (שהכסף מנותב לטרור; י"ק). אני מניח שלא. אבל ההתנהגות שלו, העובדה שהוא לא דיווח, בעייתית".

עניין אחד מעורר תמיהה – מן התחקיר של כספית לא ברור מתי בדיוק החלו קשריו העסקיים של גנוסר עם הפלסטינים. ההתקשרות עם לב, שפותחה את התחקיר, היא בפברואר '97. זה לא הפריע ל"מעריב", ולעיתונאים אחרים, לכרוך יחד את שלושת ראשי הממשלה לשעבר מן השמאל. רבין שנרצח ב'95, ופרס שהפסיד בבחירות לנתניהו כבר ב'96.

בתהליך הרהבליטציה של גנוסר לקחו חלק פוליטיקאים (רבין שהיה הראשון להשתמש בו כשליח, ושרון שמינה אותו ב'87 למנכ"ל מכון היצוא) ועיתונאים. אהריו של גנוסר בעיתונות הישראלית חשים ודאי נבוכים, אולי גם מרומים. הזיהוי האוטומטי של פטריטיזם עם אינטגרטי לא עמד במבחן. מי שהפר את החוק אתמול מטעמים פטריטיים עשוי להפר אותו שוב מחר, והפעם מטעמים אחרים. לא בטוח גם שמה שנתפס כפטריטיזם הוא אכן הרבר האמיתי. יש הבדל, לא דק, בין הפגנת לויאליות לבוס, גם אם הוא ראש השב"כ או ראש הממשלה, ובין נאמנות למדינה. לפעמים, וכך במקרה של גנוסר, השניים מתנגשים. כשאדם מתרגל לחסינות במישור המשפטי והציבורי, לא מפתיע לגלות שהוא חש משוחרר מכבלי החוק והמוסר החלים על הכלל. לא נמצא ביסוס להחשדה המרומזת בתחקיר "מעריב" לקשר בין גנוסר לטרור. התנהגותו של גנוסר בפרשה הנוכחית, מעוררת התנגדות ככל שתהיה, היא תמורה פחות מהתנהגותו בפרשיות קודמות ומפורסמות. לא ברור שיש בגילויים החדשים כדי להצדיק שינוי ביחס אל גנוסר. מי שסבור שלגנוסר היה ניגוד עניינים, לא צריך היה לחכות לגילוייו המטרידים של כספית. קריאה מפוכחת של התנהגותו בעבר צריכה היתה לשמש תמרוז אזהרה. במקום תמרוז עצור הוצב בפני גנוסר שלט: דרך טלולה לפניך.

"זו אינה תופעה חדשה שחשלות ששתמשות בשירותיהם

הטובים של אנשי עסקים בעלי קשרים כדי שיממשו צינור

לא פורמלי במגעים בין מדינות. אין כאן אלא עוד מקרה

של שימוש בבג"ץ לצורכי ניגוח פוליטי", כתב אהנון

דנקנר לפני שנתיים על העתירה שהגיש ח"כ צבי הנדל נגד

מעורבות יוסי גנוסר במגעים עם הרשות הפלסטינית

בתפקידו ולא ינהג בתום לב בשירות ראש הממשלה, מכיוון שיש לו עסקים פרטיים עם הפלסטינים" ("מעריב", 25.8.00). השופטים לא התביישו – וב"מעריב" התביישו?

אמנון דנקנר בחר לא להגיב לכתבה. אפשר להניח שהוא רואה בתחקיר "תיק גנוסר" סיבה מספקת לשינוי השקפותיו. אולם מסקירת הגילויים שפורסמו בתחקיר, כאמור, לא ברור מדוע.

האישום המוסרי המרכזי כלפי גנוסר הוא זה שלא נאמר במפורש בתחקיר של "מעריב" כדי להתעשר, שיתף למעשה פעולה עם האויב. מעל הכותרת הראשית של העיתון ביום פרסום הפרשה נכתב: "שרון הורה לכדוק האם הכספים שימשו לטרור". הכותרת, הענקית, "המוסר חוקר". המוסר, שאינו גוף חקירה, לא חקר. ראש המוסר זימן לשיחה את עזרד לב, שותפו של גנוסר.

ההקדמה ליריעה נחתמת בציטוט מפי גורם בכיר: "מדהימה אותי המחשבה שגנוסר לא הבין שמחובתו לדווח". בשער המוסף לשבת מככבת, מטבע הרבדים, הפרשה. מתחת לכותרת הראשית "תיק גנוסר": "מעריב" חושף לראשונה כיצד הפך יוסי גנוסר, מבכירי השב"כ, למייסד ולמנהל של אימפריית הכספים החשאית של יאסר ערפאת... גם כשהאינתיפאדה התנהלה כמלוא עוצמתה וגבתה מחיר רמים נורא, גנוסר המשיך לפעול. ולהתעשר... עזרד שנבהל וחדש שהכסף הועבר למימון הטרור הפלסטיני החליט לשים קץ ל'מעשים לא כשרים'.

ולכן פרש. מן הכתבה עצמה מצטיירת תמונה שונה למדי של מניעי לב. לב, פגוע מהתנהגותו של גנוסר, מסביר: "זה לא ייתכן שהוא ישבור שותפות ויכתוב חלוקה חדשה. הוא הביא את הלקוח, אני את הבנקים. אין סיבה לכל זה". התפרקות הקשר עם גנוסר נעשתה על רקע של ריב שותפים. הניסיון להציג אותה כאקט מוסרי לא עולה יפה. אולי משום העדר ראיות מספקות, נוקט

נה שהחל כהורעה שגרתית של המשטרה, המבקשת את עזרת הציבור בחיפושה אחר תיגוקת שנעלמה מביתה, הפך לאחד הסיפורים המסעירים והדרמטיים ביותר בשנים האחרונות. למרות שהימים היו ימים פוליטיים חמים במיוחד, התמסרה התקשורת לסיפורה של הוריה קדם ומילאה בו תפקיד מכריע מראשיתו. בכותרות ראשיות, בדיקות שידור ארוכות ובעמודים שלמים היא העמידה עצמה לרשות בני המשפחה, בעיקר האם, ולרשות המשטרה, לא רק בדיווחים ערכניים על מצב החיפושים והחקירה, אלא גם בקריאות נרגשות להמוני בית ישראל להצטרף לחיפושים, לנסות להיזכר בפרט כלשהו העשוי לשפוך אור על הפרשה, וגם להתפלל ולבקש רחמי שמים. אין להלין על בני המשפחה. הם עשו את המתבקש, את מה שכל אדם סביר היה עושה. הם לא הסתפקו רק בראיונות, אלא גם נתנו לכתבים, שצרו על ביתם ונעשו לירידי המשפחה הקרובים ביותר, כל ממצא שהיה עשוי לסייע, החל בתצלומים וכלה בסרטי וידיאו משפחתיים.

לאחר יומיים שבהם נראתה רק אמה של הוריה, רוני קדם, הופיע גם האב, אלי פימשיין, וגם הוא הצטרף לתחינות ולבקשות לעזרה. מן השאלות, מרוע המשטרה אינה חדלה לחקור אותו, התחמק, בדיעבד, ולא רק בדיעבד, אפשר היה להתרשם מאישיותו. בדרך-כלל שיתפה התקשורת – כמו גם רוני קדם – פעולה עם המשטרה בדיווחים המניפולטיביים מן החקירה, בעיקר בהסתת תשומת הלב של החשוד העיקרי מהחשדות נגדו. עד שבכמה מהעיתונים פורסמו כותרות ענק על כך שהוא החשוד במעשה, גם כאשר עדיין לא היה ברור באיזה מעשה מורכב. הסיפור תפס תאוצה, והקהל הגיב בהתאם. אלפים הצטרפו לחיפושים, ורבים עקבו מרחוק בלב רואב.

קשה להגזים בעוצמת הסיפור, על סופו הטרגי הבלתי נתפס, המטלטל ומעורר סיוטים. בערב שבו הודה האב ברצח התינוקת, שודר בחדשות ערוץ 10 סרט וידיאו משפחתי, שבו נראה אלי פימשיין רוחץ את הוריה באמבטיה. הסרט צולם חודשים אחדים קודם לכן, והוא מהסוג שמצוי כמעט בכל בית, אך בנסיבות המיוחדות האלה הוא נתפס כסרט סנאף מהסוג הגרוע ביותר. לא פלא שבני המשפחה התמוטטו למראה התמונות. אך גם מי שלא ראה את אותה מהדורה – ועל-פי נתוני הרייטינג, מעטים מאוד צפו בה – לא הצליח לחמוק מהתמונה. למחרת היא נראתה בגודל מטרף בעמודים הראשיים של "מעריב" ו"ידיעות אחרונות" כאחד, בצירוף הכותרת "כך רצחתי" ו"הוריה חייבה אלי ואו הטבעתי אותה". בשם אילו שיקולים פורסמה התמונה? האם זו זכות הציבור לרעת? לרעת מה? איזה ערך חרשתי יש לתצלום הזה? מה, הוץ מסיטים אצל ילדים והוריהם, היא אמורה לעורר? וזה עוד לא הכל. אבי האם תרם מידע על המחלוקות בדבר דמי המזונות. באותו יום שבו הודה אלי פימשיין ברצח בתו, שודר בתוכנית "ערב חדש" ראיון עם אביו, שהוקלט, כפי שהסביר המנחה דן מרגלית, כמה שעות קודם שפורסם רבד ההודאה. האב התייצב מאחורי בנו, הביע אמון מלא בחפותו, והוסיף וסיפר גם על כך שרוני קדם בכלל גנבה את הזרע של בנו, ומכאן שהיא אשמה בכל מה שקרה. ושוב נשאלות שאלות: אם אמנם הוקלט הראיון לפני ההודאה, מה טעם יש לשדרו לאחריה? איזה ערך חרשתי יש לזו? מה לנו, הצופים המשתתפים בהלם ובזעזוע, ולסיפורים מחדרי המיטות וההתדייגויות המשפטיות של הורי התינוקת?

למחרת שודר בגלייזה"ל ובקול-ישראל ראיון עם לא אחר מאשר נהג האמבולנס שהסיע את גופת התינוקת ממקום קברה ביער. איזה ערך חרשתי יש לראיון הזה? כמה הוא מקרם את הידע שלנו על הפרשה, ובשכיל מה הוא נחוצ?

הוריה קדם היתה קורבן לרצח מהסוג השפל והנורא ביותר – כאילו שיש רצח לא שפל ולא גורא. מה שנעשה לה בתקשורת הוא ניצול פורנוגרפי מעורר סלידה, שאין לו דבר וחצי דבר עם טובתם של התינוקות ובני משפחתה. ואגב, סרטי הווידיאו המשפחתיים, שנמסרו לנציגי התקשורת בתמימות, נעלמו כלא היו. אותם עיתונאים שהציגו עצמם כירידי המשפחה וררשי טובתה, נעלמו למחרת ההלוויה, ואיתם נעלמו גם כל המזכרות מהוריה.

כרמית גיא

שתי הערות לסדר

אינני יודעת את נתוני המכירות של העיתונים למחרת השיפת הרצח והגופה. מרגם מקרי ובלתי מייצג שערכתי בשעת קניית בסופרמרקט העלה, שכל הקונים שעברו על פני רוכן העיתונים העו את פניהם ומיהרו להתרחק באימה. איש מהם לא קנה את העיתונים.

...

"בזמנו פנו אליי שני עיתונאים, עמנואל רוזן וכן כספית, וגילו עניין להצטרף אלי בעניין הערוץ השלישי. הם קבעו לי פגישה עם פואד על הערוץ השלישי", כך סיכם יוסי מימן, המשקיע הראשי בערוץ 10, את דרכו למה שהוא כינה ההרפתקה הגדולה שבה הוא נתון עתה. הדברים לא נאמרו בראיון עיתונאי, אלא בעדויות שנגבו במשטרה בפרשת זאבי צ'רנוי, שפורסמו במדור הכלכלי של "הארץ" ב-8 בדצמבר 2002. מימן לא זו בלבד שלא נבדק מהעניין, אלא גם הוסיף שאלה, אולי בחיך שלא מתועד בפרוטוקול: "מי היה אז השר, לימור או השמן?".

אין סיבה שלא להאמין לדברים, מה גם ששני העיתונאים לא הכחישו אותם עד לרגע זה. הסיפור עבר בשקט יחסי, מה שצריך להפתיע, ובעצם אולי לא כליכך. כאשר התקשורת נהנית להתעמק בגילויי השחיתות בפרימיריז של המפלגות הגדולות, ועוסקת לא מעט בסוגיית הקשר

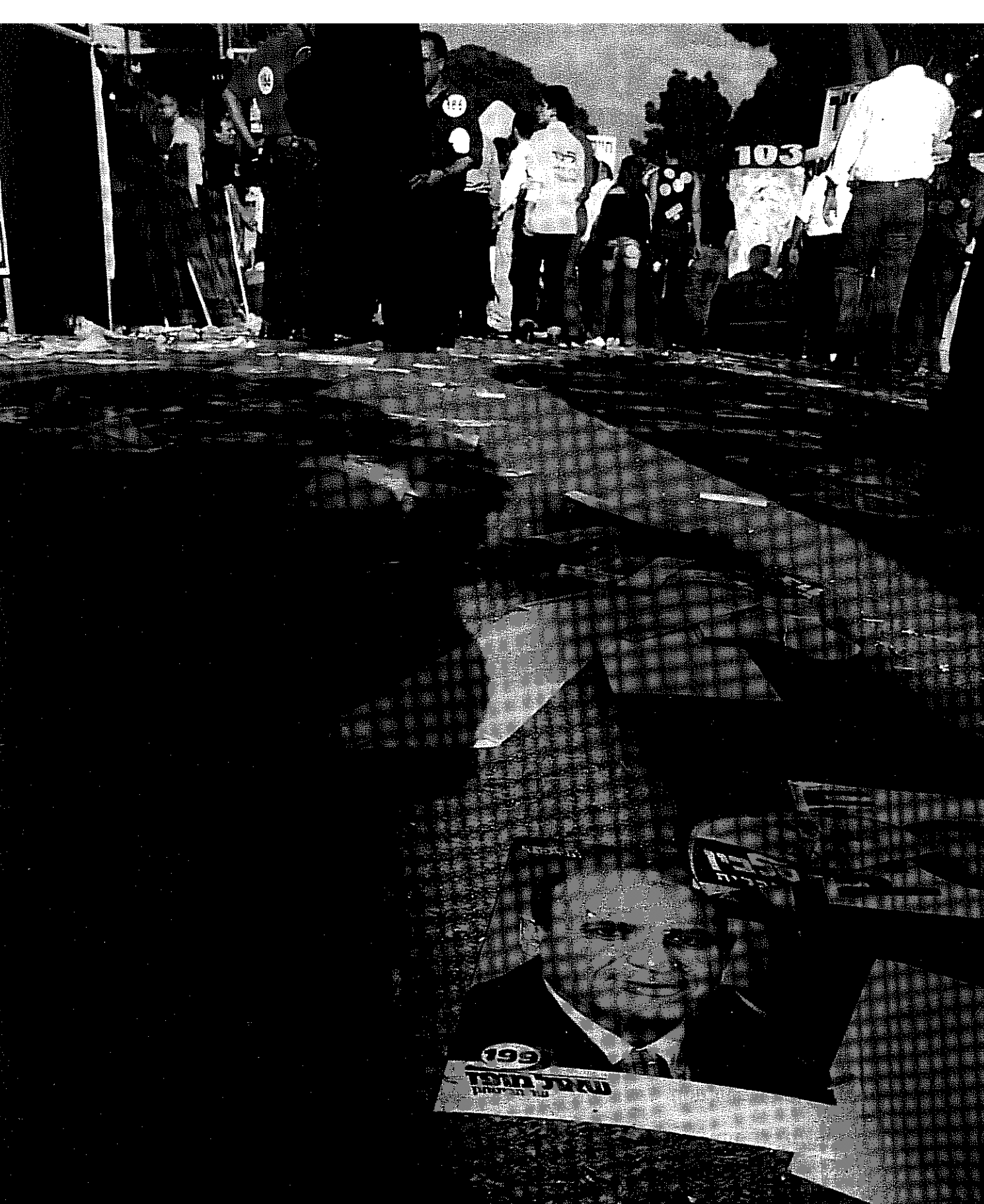

מה שנעשה להודיה קדם
בתקשורת הוא ניצול
פורנוגרפי מעורר
סלידה, שאין לו דבר
וחצי דבר עם טובתם של
התינוקות ובני משפחתה

שבין הון לשלטון, נוספה כאן עוד חוליית קישור מעניינת. רוזן וכספית סידרו למימן פגישה עם פואד, כדי שהוא יצטרף למתמודדים על ערוץ שבו הם עצמם רצו לעבוד, ואכן עברו (כספית בינתיים עזב, רוזן נשאר). קשה קצת להיזכר, אבל יש להניח שבאותם ימים ממש ראינו השניים את שר התקשורת בני אליעזר, ואחרי כן את שר הביטחון ויושב ראש מפלגת העבודה בני אליעזר. קשה עוד יותר להיזכר באיזון נימה התנהלו אותם ראיונות. האם עלה בהם רמז קל שבקלים לחיבור אינטרסים מאחורי הקלעים? אולי זה נותן משקל נוסף לפנייה האינטימית המוכרת לכל מראיין: "שלום עמנואל", כאילו היו השניים ידידים מגן הילדים.

לא מעט אזרחים פונים לעיתונאים להפעיל קשרים, לפתוח סתימות בכירורגיה וכיוצא באלה. לעתים רחוקות אנחנו נחשפים כך לחיבור מאור לא אסתטי בין עיתונאים המחפשים מקום עבודה חדש, לבין אנשי ההון שאמורים להוציא את התוכנית אל הפועל, והפוליטיקאים שידם על הרשיונות, ואשר בכוחם להגשים את החלום.

יש סיבות רבות וטובות לאחל הצלחה רבה לערוץ 10 בלבדו החדש; מספרן של הסיבות כמספר העיתונאים הנפלטים כמעט מרי חודש ממקומות העבודה שלהם, בגלל קיצוצים ופיטורים. יומי חברת החדשות החדשה של הערוץ הם אנשים טובים ומקצוענים לעילא. הם מבטיחים עיתונות אחרת. טובה יותר. מקצועית יותר. הפרסומים האלה לא יקלו עליהם את המשימה. ■

השיטה הקיימת דרדרה את הייצוגיות האמיתית ונתנה לקבוצות לחץ קטנות - ומאורגנות היטב - עוצמה שלא היתה להן מעולם

לבטל את הפריימריז

ארבעה תנאים הכרחיים לשינוי המארג הפוליטי של ישראל

הישראלית יש בולטות כה גבוהה כמו לצמרת הפיקוד של צה"ל? האלוף או הרמטכ"ל רק פושט את מדיו – ובן לילה הוא מועמד מועדף, שכן כלל הציבור מזהה את שמו, ומה שחשוב עוד יותר – את פרצופו הטלוויזיוני. אין דברים הללו שום נוסטלגיה לשיטות הישנות, אך עובדה היא שבחברה עשירה, מגוונת, משכילה ורבת הישגים ככל תחומי החיים (כלכלה, טכנולוגיה, אקדמיה, מדע), הפרופיל הממוצע של כנסת ישראל כיום מזכיר יותר חברה של העולם השלישי מאשר את ישראל המודרנית. אין גוף ייצוגי פחות בחברה הישראלית – מבחינת מגוון האנשים והכישורים – מאשר הכנסת.

ואחרון אחרון: כדאי לזכור ששיטת הפריימריז אינה מקובלת בשום דמוקרטיה מערבית – פרט לארה"ב. ראוי ללמוד מרוגמאות של דמוקרטיות יציבות ופעולות היטב באירופה, ולא די בחיקוי עיוור של מציאות אמריקאית השואבת את מרבית הידע שלה מדיווחים טלוויזיוניים שטחיים.

ראוי ששתי המפלגות הגדולות תשקולנה ברצינות ביטול הפריימריז כצורתם היום ומעבר לשיטה מאוונת, שתדע לשלב ייצוגיות ושקיפות. בחירת המועמדים ראוי שתיעשה בוועידה, שתהווה את גולת הכותרת של בחירת מועמדים מוקדמת בוועידות אזוריות ובסניפים. בדרך זו ניתן יהיה לשקם את הסניפים, ליצור בסיס רחב ויומיומי לחברות במפלגות ובמקביל לאפשר להנהגתה הנבחרת של המפלגה להשפיע לגיטימית גם היא על הצבתם של מועמדים איכותיים. במפלגת העבודה הוצע לאחרונה

ביטול הפריימריז, אך זה נעשה משיקולים טקטיים: רצוי לדון בכך עניינית.

עניין אחר שראוי כי הכנסת תדון בו הוא תוספת לחוק המפלגות, שכיום עוסק כמעט בלעדית בעניינים פיננסיים.

כיום קיימות מפלגות שאין בהן מוסדות

נבחרים: בש"ס הכל יישק על פיו של מנהיגה הרוחני וחברת הלחשים שסביבו, במפלגות העולים (לפי מיטב המסורת הפוסט־סובייטית) אישיות המנהיג היא הקובעת, וכך הוא המצב גם בחלק מן המפלגות הערביות.

הרפורמה החשובה ביותר במארג הפוליטי של ישראל תהיה אם החוק יחייב את המפלגות לקיים מסגרות ייצוגיות ושקיפות דמוקרטיות. חוק מפלגות מתוקן חייב לקבוע כי כדי להשתתף בבחירות, על כל מפלגה לקבוע בחוקתה את התהליכים הבאים:

- קיום ועידה נבחרת אחת לעתים מוזמנות הקבועות בחוקה.
- קביעת הליכי בחירת מוסדות המפלגה.
- קביעת תהליך בחירת מועמדיה לכנסת: כל מפלגה רשאית לקבוע את ההליך הרצוי לה, אך עליו להיות מעוגן בבחירות ובייצוגיות.
- קביעה ברורה של משמעות החברות במפלגה – לא על בסיס של התפקוד לקראת פריימריז, אלא עם בסיס קבע.

אין אני משלה את עצמי: גם אם יומרו הפריימריז בשיטה ייצוגית ואחראית יותר, וגם אם יחוקק חוק מפלגות שיכלול את ההצעות רלעילי, לא יהיה בכך משום פתרון קסמים למצוקותיה של הדמוקרטיה הישראלית. אך יהיה בכך כדי לשקם משמעותית את מעמד הכנסת והמבנה הפוליטי בישראל.

תפורתה המוקדמת של הכנסת ה־15 והבחירות המוקדמות חוזרות ומעלות את שאלת דמותו והרכבו של הפרלמנט הישראלי. התחושה הכללית השוררת בציבור היא אי־נחת מתפקוד הכנסת, מסגנון התבטאותם של חבריה, מרלות הדיונים במליאה, מן הפופוליזם הוול הנושב מהיבטים רבים של החקיקה ומן הוולגריזם, הצעקנות והכוחניות הכללית המאפיינת את הפועותיהם של חבריה הכנסת. זוהי הכללה גורפת, אך אי־אפשר להתעלם מכך שזה הדימוי הרווח בציבור. כאשר הביטוי "כאן זה לא כנסת" הופך שגור גם כפי מורים המנסים להסות את תלמידיהם המתפרעים, ברור הוא כי לבית המחוקקים הישראלי יש בעיה שאינה רק בעיית תדמית.

נסיונות רפורמה לתיקון המצב מתמקדים – כמו הניסיון האומלל של הבחירה הישירה של ראש הממשלה – במעטפת החיצונית, הפורמלית, של דמות המשטר: אך הצעות לכינון משטר נשיאותי, העלאת אחוז החסימה, הטלת מגבלות כאלה או אחרות על חבריה הכנסת וכיו"ב לא ישנו כהוא זה את דמותו של הבית.

את שורש הרע יש לחפש לא בבניין העל הפורמלי־חוקתי, אלא בתשתית הריאלית הגלומה בדרך שבה בוחרות המפלגות את נציגיהן לכנסת. במשך השנים עברו מרבית המפלגות – ובייחוד שתי המפלגות הגדולות – משיטה סגורה של "ועדות מסודרות", המתכנסות בחדרים אפלים אפופי עשן, לגוונים שונים של פריימריז. הדבר נעשה בשם הדמוקרטיה והשקיפות: במציאות, דרדרה שיטה זו את הייצוגיות האמיתית ונתנה לקבוצות לחץ קטנות – ומאורגנות היטב – עוצמה שלא היתה להן מעולם.

משמעות הפריימריז היא כי חבריה הכנסת צריך להתמודד יום־יום על מקומו: הוא "רץ" כל הזמן. הוא חייב ליצור לעצמו בולטות ציבורית – וזו אינה נקנית בעבודת נמלים ככנסת או בוועדותיה, אלא בתקשורת, ובייחוד בתוכניות האירוח (קרי: הבידור) בטלוויזיה: מהו נאום בדיון חשוב במליאה מול הופעה מוחצת בתוכנית כגון "פופוליטיקה"? מה משקל תרומה רצינית לדיוני חקיקה או תקציב מול הצעת חוק פופוליסיטי, שמעמידה את חבריה הכנסת במרכזם של אירועים תקשורתיים, אפילו אם להצעה אין שום סיכוי להתקבל? כיוון שיש צורך בכספים לא מעטים כדי להתמודד, חבריה הכנסת גם מחויבי ישירות או בעקיפין לאלה שתמכו בו.

יתר על כן: כיוון שמרכזם של החיים המפלגתיים עובר להתמודדות בפריימריז, מאברת החברות הקבועה במפלגה את משמעותה. במקומן של מפלגות רחבות וגדולות, המקיימות פעילות רצופה על פני זמן, מצטמקת המפלגה למסגרת שעיקרה בחירת מועמדים בפריימריז. במקום חברי מפלגה קבועים, הנושאים בעול של פעילות מגוונת, יש "מתפקדים", ובמקום פעילים קבועים מופיעים קבלני־קולות ומאכזרים ליימניהם – "אנשי השטח" בעגה הוולגריזם. במקום פעילות אפרורית מופיעה צעקנות מיוזעת וקולנית: סניפי המפלגה שוממים ולמעשה נסגרים. במקביל מתערערת גם סמכותה של הנהגת המפלגה: כיוון שחבריה הכנסת אינו תלוי עוד בה אלא ברימוי הפופולרי שלו, אין יותר משמעות למשמעת סיעתית, והדבר בולט במיוחד בהצבעות על ענייני תקציב או על הצעות חוק פופוליסיטיות.

שיטת הפריימריז גם נותנת עדיפות לאלופי צבא: כיוון שהסקיצה של מועמדים נקבעת לפי בולטותם הציבורית, לאיזה סקטור של החברה

מצב הדמוקרטיה

שלמה אבינרי הוא פרופסור למדע המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים

המלחמה של אתמול

התקשורת שבויה בתרבות הבחירה הישירה ואינה מתאימה את עצמה למאבק הפרוגרמטי העומד במרכז מערכת הבחירות הנוכחית

מרכת הבחירות לכנסת ה־16 חוזרת ומעוררת שאלות עקרוניות שהפכו גרושות וטריוויאליות. ביניהן, האם יש לתקשורת תפקידים ציבוריים בחברה אזרחית בכלל ובוזו המתווה והולכת בישראל בפרט? ובאופן קונקרטי, מתוך הנחה שמציאות חיינו נזילה והשינויים בה דינאמיים ובהנחה נוספת שהתורעה הציבורית זקוקה לזמן כדי להתאים עצמה לשינויים המתחוללים במציאות, האם התקשורת מסייעת להתאמה הזאת או שמא, משיקולים צרים, מעכבת אותה?

הכנסת ה־16 עתידה להיות שונה מקודמותיה, ה־15 וה־14: לאחר החוויה הטראומטית של שיטת הבחירה הישירה חוזרת הרמוקרטיה הישראלית אל משפחת הרמוקרטיה הפרלמנטריות. אכן, הבחירות לכנסת ה־16 ייערכו בפתק הצבעה אחד. על רקע זה, סוגיה מרכזית העומדת לדיון היא האם הוטמעו, מתי יוטמעו וכיצד יוטמעו בתרבות הפוליטית השינויים הנגזרים מהחזרה לפתק אחד, וכן האם יש לתקשורת תפקיד כלשהו בתהליך הטמעת השינוי שכבר התחולל.

התרבות הפוליטית העכשווית בישראל, הנגזרת ממיצוע ההתנהגויות והעמדות של אזרחי המדינה, קשורה בטבורה אל מצבה הגזיל והשברירי במיוחד של הפוליטיקה הישראלית. תוואי ההתנהגות האזרחית, שהיא המדר העיקרי לתרבות פוליטית, מושפע לא רק מהתוכן ומהמגמות של השינויים המתחוללים במציאות הפוליטית אלא גם מיכולת ההתאמה של האזרח הישראלי אליהם, ומהקצב של ההתאמה הזו לשינויים האלה. בהקשר של מערכת הבחירות לכנסת ה־16, ראש הממשלה עתיד להיבחר באמצעות פתק הצבעה אחד למפלגה שהוא עומד בראשה. מה שאפיון את מערכות הבחירות לכנסות ה־14 וה־15 היו שני הפתקים, כאשר כירי הבחור ניתנה האפשרות להכריע בנושאים הקולקטיביים,

בעיקר המדיניים, באמצעות פתק ההצבעה לראש הממשלה וכך שוחרר הפתק השני להצבעה למען מטרת סקטוראליות. המציאות הזו משתנה ועמה כבר נגלים סימנים שהתנהגות הבוחרים משתנה. על־פי סקרים עולה מגמת ההתחזקות

מחדש של המפלגות הגדולות על חשבון המפלגות הסקטוראליות, כפי שמצטייר מן התרשים המצורף. השינוי ההתנהגותי האמור לנבוע מן המציאות החדשה והמסמן את המגמה הזו, שינוי האמור להקרין על התרבות הפוליטית, מתבטא בהחלשה של השיקול האישי בבחירות לעומת התחזקות השיקול הפרוגרמטי־מפלגתי וההתייחסות לכוורת האישים שיציגו המפלגות לבחורים. החלשת השיקול האישי והתחזקות השיקול הפרוגרמטי היו אחת מן המטרות ההתנהגותיות של מחוללי המאבק לביטול הבחירה הישירה. שינוי כזה אמור להיות אחד הגורמים המייצבים את המערכת הפוליטית, אשר נתערעה על־ידי שיטת הבחירה הישירה.

ישנם שינויים אחרים שהתחוללו בשנים האחרונות ואינם קשורים בשיטת הבחירות, אך מן הסתם הם ישפיעו על התנהגות הבוחרים. בין אלה ניתן למנות את תהליך התערות העולים מארצות חבר־העמים בחברה הישראלית והמגמה של "היספגות" מפלגות העולים הסקטוראליות בקרב קואליציות אידיאולוגיות, כפי שקורה בימין הפוליטי בישראל. תהליך שני הוא התעבות המרכז הפוליטי כתוצאה מהאכזבה ומהסתכול של התמוטטות תהליך השלום והאינתיפאדה. שלישי, סוגיה הראויה לבחינה מעמיקה יותר ממה שמאפשר מאמר זה קשורה למגמות ההתפתחות של זרמים חברתיים, דוגמת השינויים המתחוללים בקרב מצביעי ש"ס. חזרתם של מצביעי, על־פי הסקרים מכל מקום, אל המרכז הפוליטי, ובעיקר לליכוד, קשורה ללא ספק להצבעה בפתק אחד. יחד עם זאת, ככל הנראה, היא קשורה גם בשינויים עמוקים יותר במבנים החברתיים בישראל. בצד המגמה לנסיגה מהצבעות מחאה סקטוראליות המסתמנת בין בוחרי ש"ס, אפשר, אולי, לזהות ניצני מגמה דומה בתאומתה הכמעט זהה – "שינוי". נטיות ההצבעה למפלגה זו שיקפו (ועדיין משקפות) תסכול ומחאה נוכח השסע שהעמיק בין רתיים לחילונים; שסע שינק גם מן הפיצול שחוללה הבחירה

הישירה. זוהי מחאה המנטרלת את נושאייה מהשתתפות בנושאי העיקריים של השיח הציבורי בתחומי המדיניות, הכלכלה והחברה ולכן מעמדה רומה, כנראה, למעמד ש"ס.

האם התקשורת נותנת ביטוי לשינויים הללו? על פניו קשה למצוא לכך הוכחות; על פניו נראה שהתקשורת שבויה עדיין בתרבות הבחירה הישירה; האוריינטציה של התקשורת שייכת למערכות הבחירות הקורמות. האופן שבו מרווחת התקשורת על ההכנות למערכת הבחירות הנוכחית משקף נטייה להדגיש סוגיות הקשורות לקמפיין לעומת סוגיות המחודדות את הברלי התוכן. התקשורת עדיין מבליטה יותר מאבקים אישיים או מאפיינים אישיותיים של המועמדים על חשבון טיפול בהבלטת ההבדלים בין תפיסות

**ייתכן שהחזרה לשיטת
הבחירות בפתק אחד איננה
טובה לתקשורת; המעבר
הזה איננו מספק כותרות
גדולות בהכרח**

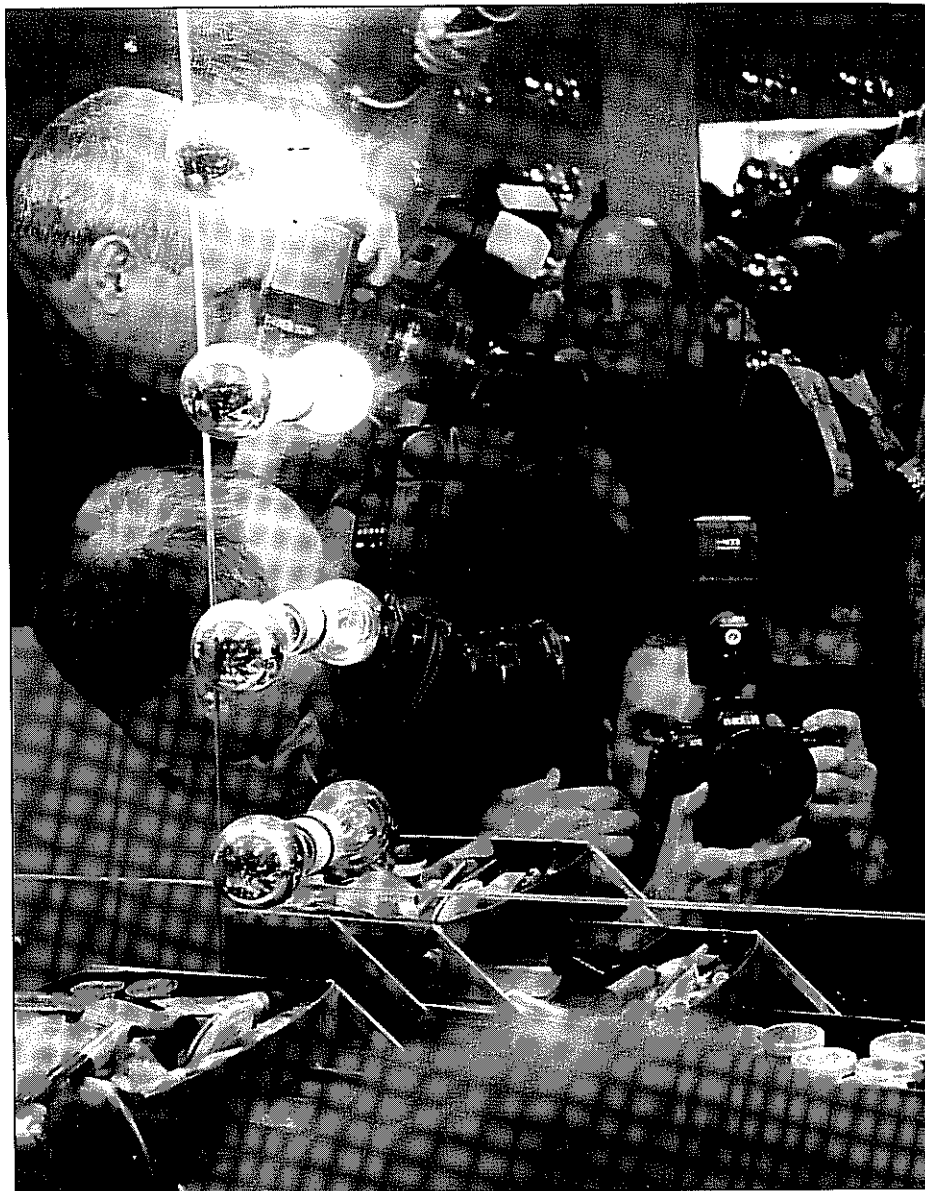
העולם של המפלגות ומועמדיהן. ייתכן שהמעבר לשיטה החדשה איננו טוב לתקשורת. המעבר הזה איננו מספק כותרות גדולות בהכרח. כך או כך, התמונה המסתמנת ביחס לתפקודם של כלי התקשורת היא שהם מפגרים אחרי תהליכי השינוי.

אופני הסיקור החדשותי בתקשורת קשורים מן הסתם לאינטרסים הכלכליים של בעליה. לאינטרסים האלה יש קשר

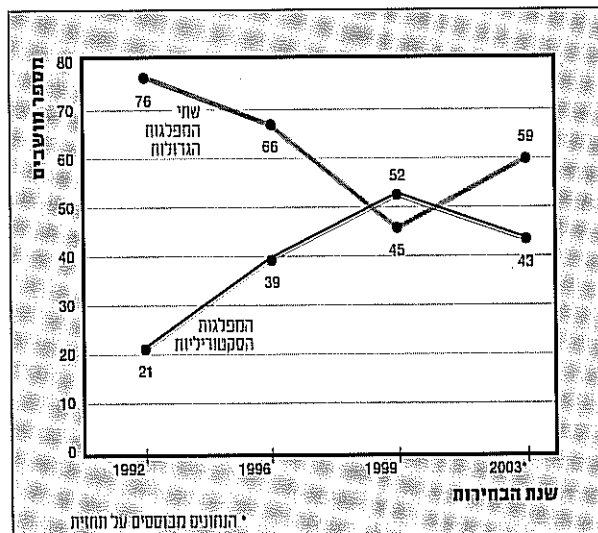
אל הפרסום התעמולתי הצפוי במערכת הבחירות. יהיה מעניין לבחון את ההכרעות בנוגע לאסטרטגיות התעמולה במטות הבחירות של המפלגות, שצריכות להיות מעוניינות לברל עצמן פרוגרמטיית ממתחרותיהן, וזאת על חשבון הפחתת המשקל שיינתן לאיפיונים האישיים של המועמדים לראשות הממשלה.

מרד נוסף שכדאי יהיה לעקוב אחריו הוא מעמדו ומיקומו של הסקרים בתקשורת: עד כמה הם ייחשבו לחומר חדשותי כאשר יבחנו את עמדות הציבור כלפי מצעי המפלגות. בחינה כזו צריכה להיעשות בהשוואה למקומם כאמצעי עזר לתכנון אסטרטגיות וטקטיקות של המפלגות במערכות הבחירות עצמן.

סיכומן של מאמר זה איננו יכול אלא להיות סיכום ביניים. שני תנאים צריכים להתקיים כדי לאשש או להפריך את מה שהוצג כאן כהשערות: ראשית, פרספקטיבה שתגבש בטווח זמן לאחור הבחירות; ושנית, פיתוח מרוקרק יותר של המרדים השונים, כך שיתאפשר לנתח את הערויות באורח אמפירי.

צילום: מיקי קרצמן

פרופ' אריק כרמון הוא נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה

פוליטיקה של דמויות

הביקורת על בחירת אנשים לא מיומנים וחסרי כישורים לכנסת היא פשטנית וחד־ממדית

במבנה הפוליטי זהות מצטלמת בקלות רבה יותר מאשר בישראל. יתר על כן, המיומנויות ליצור דמות בעלת זהות אפקטיבית מבחינה פוליטית, כלומר זהות העוברת טוב בתקשורת, שונות מאוד מן המיומנויות להצליח כמחוקק או כקובע מדיניות. "אישיות" במובן של זהות פוליטית אפקטיבית נראית לכן נגישה יותר לציבור הרחב מכישורים ורקורד של מקצוענים בשירות הציבור. בחרים המזדהים עם זהותו הייצוגית של מועמד מקבלים סיפוק מיידי עם בחירתו מעצם היותו נבחר, גם אם הישגיו בעתיד צפויים להיות דלים. הסיבה לכך היא שפוליטיקה של זהות מניחה שקבוצה אנושית, שאין לה ייצוג סמלי־יוזואלי במערכת התקשורת הפוליטית, סובלת ממעמד נחות. היום, להופיע בתקשורת ולהיראות טוב, כבעל זהות מסוימת, נתפס כתרומה להכרה בקיומה, חשיבותה וערכה של הקבוצה שמייצג הנבחר. התפקיד של ייצוג זהויות קבוצתיות בתקשורת הפך מרכזי בעשרות השנים האחרונות, בעיקר בחברות רב־אתניות ורב־תרבותיות שבהן מתנהל מאבק בין קבוצות על מקומן בהיררכיה של המוכרות והאטרקטיביות בחברה. לעומת זאת, פוליטיקה של כישורים אינסטרומנטליים אופיינית יותר לחברות דמוקרטיות הומוגניות יחסית מבחינה תרבותית ואתנית.

מובן שהמעמד החברתי של קבוצה שיש לה נציגים מרכזיים בתקשורת הוא תנאי חשוב ליכולתם של הנציגים לשרת את הקבוצה. אך אם כישוריו של מועמד בייצוג של זהות אינם מלווים בכישורים המאפשרים לו לקדם את האינטרסים שלה, ההישג שבדירוג הגבוה של הקבוצה יכול להיות מלווה בכשלונות בייצוגה (האינסטרומנטלי) ברמת החקיקה והמדיניות. במצב זה יכול לגבור הפיתוי של מועמדים ונבחרים (נבחרים כמעט תמיד נשארים מועמדים גם בבחירות הבאות) לגרל

מחנות של נאמנים הזוכים לטובות הנאה פרטיות. פוליטיקה של זהויות, שאינה מטפחת בעלי כישורים ציבוריים רחבים, מעורדת, לכן, סוגים של שחיתות פוליטית.

בעולם הדמוקרטי, הפוליטיקה של הזהות קשורה בירידת כוחה של המדינה, על מוסדותיה הפוליטיים, לייצר רפורמות מרחיקות לכת או ליוזם פרויקטים גדולים היכולים לשנות בצורה דרמטית את איכות חיי התושבים. מאז מלחמת העולם השנייה, ההפרטה של פרויקטים ותחומי פעילות שהיו טיפוסיים למדינה המודרנית – כגון חשמל, תקשורת, תיעוש וטכנולוגיה, שירותי רפואה ותחבורה, חינוך וכו' – הורידה את יכולת המדינה ונבחרי הציבור להיות מעורבים בישינוי ובשכלול של חיי הציבור. מיוזמת ומבצעת הפכה המדינה יותר ויותר למסדירה (רגולטור) של יוזמות ופעולות של גורמים לא ציבוריים. על רקע זה נראה, שהפוליטיקה של הזהות נכנסה במידה רבה לחלל הריק שנוצר בתחום הייצוג האינסטרומנטלי של הציבור. הפוליטיקה של הזהות מנותקת יותר מהפוליטיקה האינסטרומנטלית מן המאמצים לשפר את מצב הציבור, ומחוברת יותר לממדים התרבותיים, הרגשיים והסמליים של הפוליטיקה. מצב כזה גם מסביר במידה מסוימת את העובדה, שפוליטיקה של זהות מאפשרת בחירה של מועמדים שאינם תורמים לרווחתו הכלכלית של הציבור שהם מייצגים (ושמבחינה פוליטית גם אין להם תמריצים חזקים לעשות כך, כי גורלם הפוליטי תלוי בעיקר

מהלך בחירת מועמדי המפלגות לכנסת נשמעה לעתים קרובות הטרוניה שהתהליך, יהיה דמוקרטי כאשר יהיה, אינו מבטיח את בחירתם של "האנשים הטובים" ו"המוכשרים". במקרים רבים נבחרו לרשימות אנשים לא מוכרים או אנשים מאוד מוכרים עם רקורד דל כמחוקקים, ולעומתם כמה ברוכי כשרונות מובהקים מצאו עצמם בחוץ.

ביקורת זו מבוססת על תפיסה שלפיה הכישורים של חבר־כנסת (או חבר פרלמנט) נמדדים ביכולת להביץ את המציאות המורכבת ובמיומנויותיו לפעול בתוכה כמבקר וכמחוקק לקידום אינטרסים ציבוריים. בראייה זו, הכישורים החשובים לחבר־כנסת הם כושר חשיבה, כושר ביטוי, כושר החלטה ומעל לכל, כושר שיפוט. גישה זו קשורה לתפיסה רציונלית־אינסטרומנטלית של הפוליטיקה, ששורשיה בתקופת הנאורות. התפיסה הזו היתה מקובלת במדעי המדינה, ובמידה רבה גם בעולם הפוליטי, במשך שנים רבות.

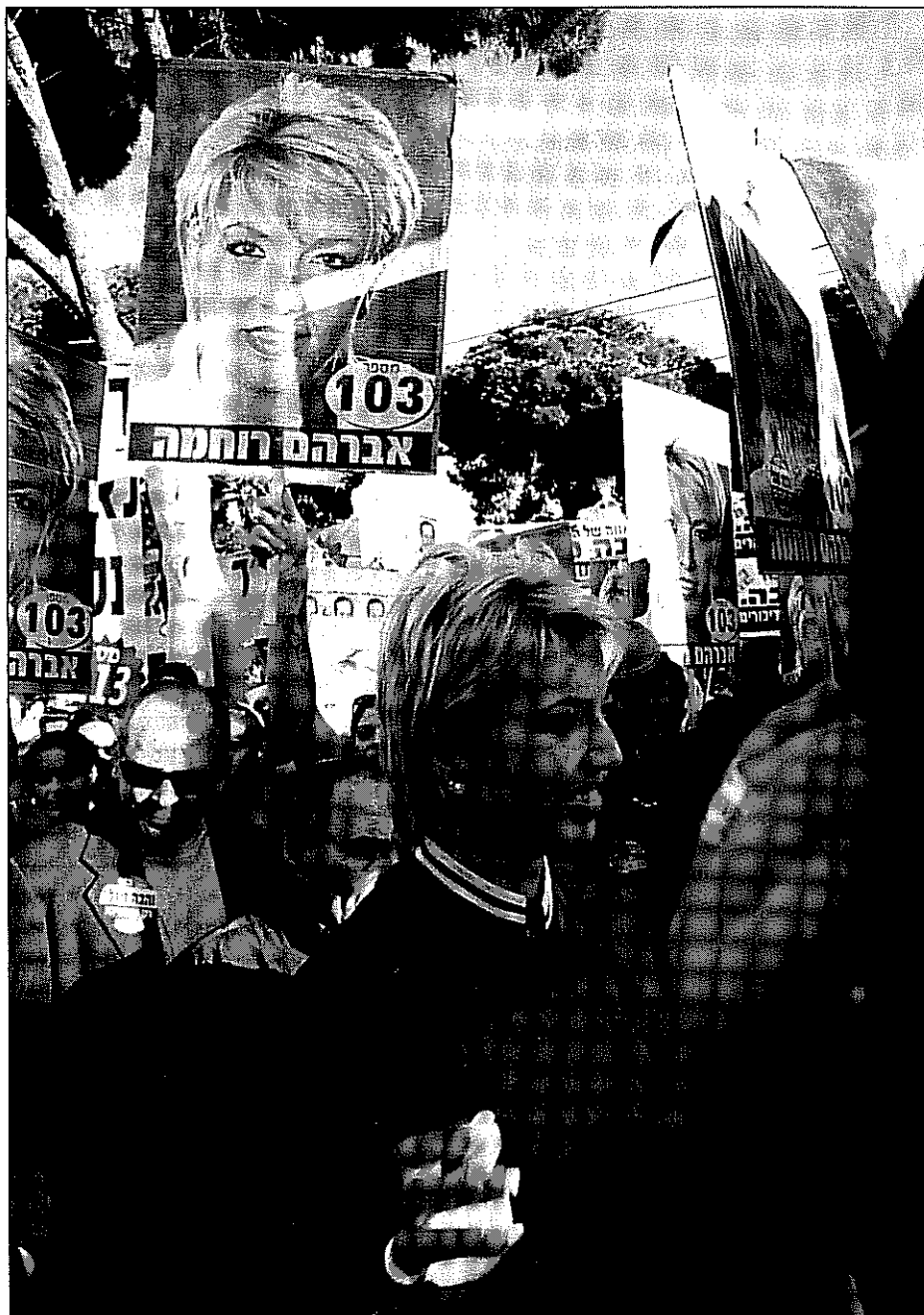
מכלי להשלים, כמוכּן, עם גילויי השחיתות בבחירות הפנימיות בלי־כוד, הביקורת על בחירת אנשים לא מיומנים וחסרי כישורים לכנסת מלמדת שמעמדה הנורמטיבי של התפיסה הזו עדיין לא פג, לפחות בחוגים מסוימים. יחד עם זאת נראה שהתפיסה הזו, ככל שאינה לוקחת בחשבון את השינויים העמוקים שחלו במבנה הפוליטיקה הדמוקרטית בעולם ובישראל, נוטה להיות פשטנית וחד־ממדית. השינויים האמורים

מתייחסים בעיקר לצירוף המעניין בין תפקידה הגרל והולך של התקשורת ההמונית בתיווך יחסי הגומלין בין הציבור לשלטון וככמה ראשית לתהליך הפוליטי במדינות דמוקרטיות, ובין ההתפתחות וההתחזקות של טיפוס של פוליטיקה, הנקרא "פוליטיקה של זהות". בסוג זה של פוליטיקה,

הקשר העיקרי בין הבוחר לנבחר אינו כלי־כך בויקה לתפקידו של הנבחר בקידום האינטרסים של הבוחר, אלא בזיקה להיותו דמות שהבוחר יכול להזדהות עמה. פוליטיקה של זהות אינה צריכה להיות לגמרי אדישה לרלבנטיות הכישורים של המועמדים. השפעתה ניכרת בזה שהיא מכנייה סה לסל התכונות המיוחדות למועמדים מרכיב כבר של זהות, המשפיע לעתים השפעה מכרעת על הסלקציה הסופית. בהקשר של פוליטיקת הזהות, לכושר של המועמדות, זהותו, צבע עורו, זהותו המינית, הער־תית, הדתית וכו' יכולים להיות חשובים יותר לבחירתו מכישוריו המקצועיים והאינטלקטואליים, או הרקורד שלו כאיש ציבור.

בחברה כה לא שוויונית בישראל, גם כישורים בולטים בתחום ההשכלה והמקצוע נתפסים לעתים קרובות כמונחים של פוליטיקת זהות כמאפיינים של אלה השייכים למעמדות היכולים להרשות לעצמם לרכוש השכלה גבוהה. כשפופ' שלמה בן־עמי מילא תפקידים בכירים כנציג מפלגת העבודה, היו לא מעטים שרמוזו שהיותו פרופסור מקרבת אותו לזהות אשכנזית, שאינה תורמת לתמיכת בני עדות המזרח. גם סגנון דיבור נמוך לעומת סגנון דיבור גבוה נוטה לעתים קרובות למקם את הדוברים כמשבצות של זהות, ללא כל קשר לנאמרו.

התגברות תפקיד התקשורת האלקטרונית בפוליטיקה בכלל, ובפוליטיקה הישראלית בפרט, תורמת תרומה משמעותית לחיזוק תהליכי סלקציה של מועמדים לפי ההיגיון של הפוליטיקה של הזהות.

צילום: סיקי קרצמן

לבושו של המועמד(ת), חזותו, צבע עורו, זהותו המינית, העדתית, הדתית וכו' יכולים להיות יותר חשובים לבחירתו מכישוריו

העבודה לליכוד הוא כחלקו, לכן, מאבק בין שני סוגים של פוליטיקה, אך הוא מתחולל בחלקו גם בתוך המפלגות הגדולות. אפשר לסכם ולומר שמבחינה מסוימת, ירידת כוחה של הפוליטיקה האינסטרומנטלית היא ביטוי לחולשה בדמוקרטיה בת-זמננו, אולם מצד שני, היא משקפת (גם בארץ) שינויים עמוקים במבנה הפוליטיקה והמדינה הדמוקרטית. ■

ירון אורחי הוא פרופסור למדע המדינה באוניברסיטה העברית ועמית מחקר בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה

בייצוג הזהות, וגורמת לכך שבעלי יכולות מובהקות לתרום לשיפור מצב הציבור בשארים מחוץ לרשימות בשל חולשתם בייצוג זהויות. גם בישראל יש, כמובן, הבדלים בין מפלגות המרגישות את פוליטיקת הזהות למפלגות המרגישות ערכים אינסטרומנטליים. טבעי שבמדינה כמו שלנו, אותן קבוצות חברתיות, שחשו שמקומן בסולם היוקרה החברתי והתרבותי נמוך מדי, ייטו יותר להתכנס במפלגות שבמרכזן פוליטיקה של זהות; ואילו הקבוצות הבטוחות יותר בזהותן ייטו יותר לפוליטיקה אינסטרומנטלית של כישורים. המאבק בין

סקר החן והבל הסקר

סקרי דעת הקהל במתכונתם הנוכחית מסבים נזקים לתהליך הפוליטי

מפרסמים לפחות סקר אחד ביום, ולעתים אף יותר מכך, וזאת כבולטות גוברת והולכת (מיקום בעמודים ראשונים ולא פעם גם בכותרות ראשיות). נרשם גידול של אלפי אחוזים בשטח המוקצה לפרסום סקרים, וגם במהדורות החדשות בטלוויזיה קונים לעצמם הסקרים מקום של כבוד בין פריטי החדשות הראשונים.

דיווחים סלקטיביים

השוואת תוכן סיקור הסקרים לאורך מערכות הבחירות מלמד על העשרת הדיווח, אולם העשרה סלקטיבית מאוד. ההשוואה במהלך השנים מלמדת, שהדיווחים כוללים יותר מידע על האוכלוסייה הנסקרת, שיטת הדגימה, גודל המדגם, מספר ה"לא משיבים", אולם העשרת הדיווחים היא סלקטיבית והדיווחים עדיין מותירים פריטי מידע אחרים מחוץ לתחום הדיווח. לא חל גם גידול משמעותי במידע על מגבלות הייצוג של המדגם. יש המעריכים את אחוז המסרבים לסקרים בין שלושים לארבעים אחוזים מכלל הנדגמים המקוריים. במקרים רבים מציגים ומסכימים פרשנים "שינויים" ו"הנודות" בדעת הקהל על-יפי הפרשים זעירים, אחוזים בודדים שאינם מצדיקים, באופן סטטיסטי, הסקה על שינוי משמעותי. בסקרים יחידים בלבד נערכת או מרווחת המדידה של חוזק ההחלטה של המשיב, דהיינו מחויבותו להחלטה, ועקב כך נמנע מהקוראים להעריך אפשרות של שינוי דעה אצל הנשאלים. התיקון החדש לחוק הבחירות אמור לאלץ את מפרסמי הסקרים להעשיר את הדיווח גם בפרטים העשויים להגביל את משמעות הממצאים.

שוק פרוע של סקרים

השווינו את הנתונים מישראל עם ממצאי מחקרים מקבילים בארה"ב. ההשוואה מעלה ממצאים שאינם מחמיאים לעיתונות הישראלית: העיתונות הישראלית לוקה בדיווחים מוטעים ומטעים, חלקיים ושגויים לעומת המקובל בארה"ב. אפשר להסביר חלק מההבדלים האלה בקיומו של תקן מחייב לפרסום סקרים, שאימצו בחו"ל ארגונים מקצועיים של סוקרים (ובהם AAPOR ו-WAPOR, דהיינו האיגוד העולמי של מחקרי דעת קהל והאיגוד האמריקאי של חוקרי דעת קהל). תקנים אלה, הכוללים הנחיות מפורשות כיצד יש לרווח על סקרים ובכלל זה סקרי בחירות, לא אומצו על-ידי הסוקרים בישראל. לפני שנים אחדות ניסו ראשי החוגים לתקשורת באוניברסיטאות בארץ להנהיג אמנה מקצועית ואתית בתחום פרסום סקרים בישראל. לצורך זה תורגמו והותאמו

האמנות המקובלות בעולם והנוסח הוצג לראשי שמונה מכונים הסקרים המוליכים בישראל. למרבה הצער, לא הסכימו חלקם לנוסח שגובש ותחום הסקרים בישראל נותר פרוץ כשהיה. התוצאה: המחוקק יזם את התיקון הכופה על הסוקרים כללים שיקשו עליהם מאוד.

נובמבר 2002 פורסם בספר החוקים תיקון לחוק הבחירות (דרכי תעמולה). החוק נועד להסדיר את תעמולת הבחירות בישראל. הערכון כולל התייחסות ראשונה לפרסום סקרי בחירות. על-יפי התיקון לחוק, יידרש כל מי שמפרסם סקר בחירות לכלול בפרסום פרטים על מזמין הסקר, מספר המתבקשים להשתתף בו ומספר הנדגמים בפועל, מרווח הטעות הסטטיסטית, נוסח השאלות בסקר ועוד. התיקון פורסם בעת שמערכת הבחירות לראשות הליכוד היתה בעיצומה ולוותה בפרסום סקרים ב"מעריב", "ידיעות אחרונות" ו"הארץ". כל הסקרים הצביעו על פער גדול ומתרחב בין אריאל שרון לבנימין נתניהו, שהגיע עד ל-18%. באותו ימים ממש פרסם נתניהו מודעה משלו ובה שלושה (!) סקרים שונים תחת כותרת ענקי: "הפער מצטמצם". הסקרים "של נתניהו" מצאו פערים קטנים בהרבה (7-9 אחוזים בלבד) בינו לבין שרון, וגם טענו כי הפער הולך וקטן לעומת סקרים קודמים. מובן מאליו שכל הסקרים אמורים לייצג את אוכלוסיית המצביעים בישראל, הם נערכו באותם ימים ממש ובדקו את אותה השאלה בדיוק ("אילו היום היו נערכות הבחירות..."). כיצד ניתן להסביר את ההבדלים בין ממצאי סקרים שנערכו באותו זמן, נסובו על אותו נושא ובדקו את עמדותיה של אותה האוכלוסייה? כדי לצמצם תמיהות כאלה, או למנוע את התופעות שמולידות אותן, נקבעו ההגבלות החדשות על פרסום סקרים, אבל גם בהן יש חולשות.

אובססיה לסקרים

בסדרת מחקרים נבדקו השינויים שחלו בסיקור סקרי בחירות בתקשורת הישראלית במהלך עשר מערכות הבחירות האחרונות, מבחירות 1969 ועד בחירות 2001. הניתוח התמקד במידת ממדים שונים של כמות הסיקור, אופי הסיקור ומרכיביו תוך הצבעה על ליקויים המסבירים את כשלונם העקבי של סקרי בחירות לנבא את תוצאות הבחירות. הנתונים נאספו מתוך כל העיתונים היומיים היוצאים בישראל בקביעות ובכללם אלה שבלועזית, שהופיעו בתקופות של קדם-בחירות, דהיינו בשלושת החודשים שקדמו לבחירות לכנסת שהתקיימו בין השנים 1948-1981 (סקרי בחירות הופיעו בתקשורת, כך מצאנו, רק בשנות השישים המאוחרות, אך בשלב ראשון נבדקו כל מערכות הבחירות). החל מבחירות 1992 גוסף גם ניתוח הסיקור של סקרי בחירות בטלוויזיה הישראלית (במהדורות החדשות של הערוץ הראשון בשנת 1992 ובמהדורות החדשות של שני הערוצים במערכת הבחירות של 1996). הממצאים מצביעים על אובססיה לסקרים: מאז הופעת הדיווחים הראשונים על סקרי בחירות (1969), חל גידול מהיר וקבוע במספר העיתונים הכוללים סקרי בחירות בדיווחיהם, בכמות הכתבות הכוללות סקרים, במיקום סקרים בעמודים ראשונים, בשימוש בסקרים בכותרות ובניתוח סקרי בחירות בכתבות ובפרשנויות. במערכות הבחירות האחרונות לובשת האובססיה לסקרים ממדים היסטריים: היומנים הגדולים

"וינוק מרשים", "צבירת תגופה", "חציית קו המטרה", "חילופי מהלומות", "צבירת נקודות וכות" או "איבוד נקודות" – מופעים לדוב בידיעות ובכתבות על תוצאות הסקרים. התוצאה היא טריוויאליזציה של התהליך הפוליטי: מאבק בין עקרונות, תפיסות עולם וערכים מוצג כתחרות ספורטיבית וכהתמודדות אישית. יתר על כן, עולה בריווחי הסקרים מגמה ברורה של פרסוניפיקציה: הם מתמקדים בפרופילריות האישית של מועמדים תוך רחיקת הבחירות לכנסת והמפלגות למקום משני.

באופן פרדוקסלי, ריבוי הסקרים ובולטותם אינם מביאים לעלייה בערכם בעיני הציבור. אדרבה, ניכר פיתוח מראיג בתדמית הסקרים בעיני הציבור הישראלי. "הלהיטות לסקור סקרים", יחד עם הסתירות הרבות שביניהם, אי התממשות התחזיות והביקורת המוטחת בסוקרים לאחר הבחירות (או הפריימריז) יוצרים משברי אמינות בציבור. כבדיקה שערכנו בקרב 1,000 נדגמים, בדקנו את החשיפה לסקרים ואת מידת האמון בהם. החשיפה לסקרים היא כצפוי גבוהה מאוד: 79.7% מהנחקרים דיווחו כי נחשפו לדיווח בתקשורת על סקרים. אולם רק מייעוט מהם מאמין להם.

האם תיקון החוק יסדיר את פרסום הסקרים?

יש סמליות לא מקרית בכך שהמוחקק מצא לנכון להתייחס לסקרי בחירות במסגרת חוק העוסק דווקא בתעמולה. ניכר מקריאת סעיפיו הרבים של התיקון לחוק כי נעשה בו מאמץ אמיתי לבער את נגע הסקרים השרלטניים ואת הפרסומים המגניפוליטיביים על תוצאותיהם, ולהנהיג תקנים מינימליים לפרסום סקר. אך מי יפקח על כך? לפי התיקון לחוק, נדרש עורך הסקר להעביר עותק של הסקר לוועדת הבחירות המרכזית, כל מפרסם סקר (מי שמפרסמו ראשון או בתוך 24 שעות מעריכתו) אמור להעביר למבקר המדינה את כל נתוניו ובכלל זה את פרטי מממן הסקר ואת פרטי העסקה של הומנתו וזאת לא יאוחר מ־20 יום מיום הבחירות. בכך נדרשים ועדת הבחירות המרכזית ומבקר המדינה להיות הגופים המפקחים על פרסום סקרים. מכרסם בי ספק קשה אם בלהט מערכת הבחירות יוכלו אלה לבדוק כל סקר, כל כתבה על סקר, כל עסקה של הומנת סקרים. ברור כי אלה יבוצעו רק לאחר הבחירות, כאשר כבר יהיה מאוחר מדי. מאלף להיווכח שהסוקרים עצמם לא הביעו תמיכה או התנגדות, הסכמה או ביקורת לתיקון לחוק ושתיקתם מעוררת חששות כבדים לגבי מידת הרצינות שבה הם מתייחסים אליו.

רופ' גבי זימן הוא ראש החוג לתקשורת באוניברסיטת חיפה

העבודה מחכה
למהיגות אחרת.
מצביע

צילום: חיקי קוצמן

הנזקים

הפופולריות הגוברת של הסקרים בריווחים התקשורתיים היתה יכולה להיחשב תופעה בידורית ומשעשעת אלמלא הנזקים שהיא מסבה לתהליך הפוליטי ולאיכות השיח הפוליטי. ראשית, כפי שטען הפסיכולוג האמריקאי מילטון רוקיץ', "סוג המידע המתקבל מסקרי רעת קהל והמופץ באמצעי התקשורת מעוצב יותר כדי לבדר מאשר כדי לדווח. איכות המידע המסופק לקורא אינה שונה בצורה משמעותית מזו הנמצאת ברפי הספורט או בסקירת מרוצי סוסים". הנטייה לדיווח בנוסח תחרות ספורט מתבטאת בעולם הרימויים ובכתיפותם: ביטויים כמו "מאבק צמוד", "ראש אל ראש", "צוואר אל צוואר",

זוויית הסידור

יחס העיתונות לסירוב פקודה מאשר פעם נוספת שהשקפת העולם קובעת את אופי הסיקור

רן בנימיני

פסקה הלכה לסרב פקודה" ("דיעות אחרונות", 22.10.02); "רבני יש"ע התנגדו, אך מלמד קרא לסרב פקודה" ("הארץ", 23.10.02); "הממסד הרבני ומנהיגי המתנחלים: הרבנים האלה נפלו על הראש" ("דיעות אחרונות", 23.10.02).

רבני יש"ע התלבטו כיצד לטפל בסוגיית סירוב הפקודה. בתום דיון חידוש שערכו בנוגע לתוכניתו של שר הביטחון לשעבר, בנימין בן-אליעזר, לפנות מאחזים בלתי חוקיים בשטחים, החליטו הרבנים לצאת בהודעה מתונה יחסית, ובה קריאה לכל חייל לפנות למפקדו ולבקש להחרו מפעולת פיגוי מאחזים מטעמי אמונה ומצפון. אלא שראש ועד הרבנים, הרב זלמן מלמד, לא היה שבע רצון מההחלטה ובצעד יוצא דופן הוציא פסיקת יחיד ובה קרא לחיילים לסרב לכל פקודה לפנות מאחזים. הרב מלמד הוא גם רב ההתנחלות בית-אל וראש ישיבת בית-אל, הוא בעל פינת הלכה קבועה בערוץ 7 שאותו ייסד, ועשרות אלפי בני-אדם בהתנחלויות סרים למרותו, כך שאין מדובר בקריאה שולית של זאב בורד. גם השלטים שנתלו לאורך כבישים בגדה, ובהם קריאות לחיילים לסרב לפנות מאחזים, הראו שפסיקתו לא באה בחלל ריק, אך אפילו הוא עצמו לא שיער את עוצמת ההתנגדות שיעוררו דבריו ואת הזוכר העיתונאי שייאלץ לעבור. אחר כבוד הובא הרב מלמד לעמוד הקלון, ומתנחלים, רבנים וחברייכנסת מכל קצות הקשת הפוליטית גינו את דבריו. עמדתו הוצגה בעיתונות כנובעת ממניעים דתיים פסולים ומסוכנים, אנטי דמוקרטיים, ורחוקים משאלות של מוסר. בכתבות עליו הובלטה העובדה כי קריאתו יצאה בניגוד לדעת עמיתיו הרבנים, ובניגוד לדעתם של נשיא המדינה, הרבנים הראשיים ("זו פסיקה מסוכנת הזורעת פירוד ואיבה בעם") וחברייכנסת, מיוסי שריד ועד אפי איתם ("המושג סירוב פקודה לא יעבור את סף דלתה של המפר"ל"). כמה כותבים אף מצאו חוט מקשר בין הקריאה לסרב פקודה לבין האווירה שהובילה לרצח יצחק רבין ז"ל.

ידיעות אחרונות" פרסם בנוספו היומי כתבה נרחבת על

כאמצע חודש ינואר 2002 הטיל עיתון "העיר" פצצה לאוויר העולם, הרחוס ממילא ברוחות מלחמה. "צבא נקמה לישראל" זעקה הכותרת הראשית, והפנתה את הקוראים למאמר רחב בן שני עמודים שכותרתו: "איזהו גיבור? המסרב לשרת". כותבת המאמר, העיתונאית אורית שוחט, ביקרה בחריפות את מדיניות הממשלה בשטחים, הציבה את הפלסטינים לחלוטין בצד הצודק, וקראה לסרב לשרת בצה"ל כל עוד נמשך הכיבוש. למחרת, בעוד קריאתה של שוחט לחיילים מהדהדת באוויר, פרסם בעלה, ר"ר יגאל שוחט, אלוף-משנה במילואים וטייס קרבי לשעבר, מאמר משלו בנוסף "הארץ" תחת הכותרת "דגל שחור". שוחט קרא לחיילים לסרב לשרת בשטחים, לטייסים לסרב להפציץ ערים ולנהגי הדחפורים לסרב להרוס בתים. עשרה חודשים לאחר מכן קיבלו בני הזוג שוחט חיוק מכיוון בלתי צפוי – מאדם שרעותיו רחוקות בדרך-כלל מדעותיהם כרחוק תל-אביב מבית-אל. הרב זלמן מלמד, ראש ועד רבני יש"ע, הצטרף לקריאתם – אם כי ממניעים אחרים לגמרי – ופרסם באתר האינטרנט של הישיבה פסיקה, ולפיה "כשם שאדם מחויב לסרב למלא פקודה לחלל שבת, כן עליו לסרב למלא פקודה לפנות מאחז, גם אם ייענש כתוצאה מכך".

קריאתו של אחד ממנהיגי המתנחלים לסרב פקודה אפשרה להציב מולה קריאות דומות בשמאל, ובכך לבחון בצורה שיטתית את הסיקור התקשורתית של התופעה. מבדיקה מקיפה של שלושת העיתונים הגדולים ושל המקומונים עולה, כי התקשורת גילתה חוסר עקביות ביחסה לסרבנות. איזהו גיבור? תלוי מאיזה צד מסתכלים על זה.

...

"בן-אליעזר קרא לשפוט הרב שאסר לפנות מאחזים" ("הארץ", 22.10.02); "רבנים בישיבות הסדר: הקריאה לסרב פקודה – פוגעת בצה"ל" ("מעריב", 22.10.02); "מחלוקת בין רבני יש"ע בעקבות

► הפסיקה ("פאתווה", קראה לזה סילבי קשת) של הרב מלמד, שהוגדר "רב קיצוני", ובה צוטטו לא פחות משמונה רבנים ואישים בהתנחלויות, שגינו בהרחבה כאיש אחד את פסק ההלכה שפרסם. בעמוד המאמרים כמה ימים לאחר מכן קבע איל נצר, שהוצג כ"מתנחל, תושב שדמותו מחולה בבקעת הירדן", כי "קריאה לסירוב פקודה שאינה בלתי חוקית בעליל היא פגיעה במלכות שמים ובריבונות של עולם". "מעריב" שוחח עם תלמיד המכינה הקדם-צבאית בעצמונה שאמר כי "אפילו אם אקבל פקודה לפנות את משפחתי לא אסרב... מדובר בקומץ רבנים קטן שכנראה אינם מכינים את משמעותו של שלטון יהודי חוקי בארץ ישראל". באף אחת מן הכתובות לא הובאה תגובתו של הרב מלמד לביקורת עליו, ולמעט תגובה תומכת וקצרה של ח"כ מיכאל קליינר, לא נמצא בשום עיתון ולו מתנחל אחד (שלא לדבר על הרב, אף שכאמור סביר להניח דעה) שיגן באומץ על רבדיו של הרב, אף שכאמור סביר להניח שלפסיקתו יש יותר משניישים שלוש תומכים בהתנחלויות. אצל הקוראים נוצר אפוא הרושם שהרב מלמד הוא גנרל בלי חיילים, או כפי שכתב אורי אורבך ב"ידיעות אחרונות": "ההכרזה של מקצת רבנים בישראל על הקוראת לחיילים לסרב פקודה לפינוי מאחוזים תיתקל מן הסתם בהתעלמות רועמת של החיילים הרתיים בצבא".

כל בר דעת מבין שאין מדובר בקונספירציה עיתונאית להשחיר את פניו של הרב מלמד. הרבנים שאמר ראייה לגינוי, וזה אכן הגיע – ובהרחבה. מקריאת העיתונים אכן מתקבל הרושם שסירוב הוא מעשה שראוי לכל גינוי ויש לצאת נגרו, וסביר להניח כי הצגתו של הסרבנות כמעשה פסול, הן מבחינת החוק והן מבחינת הדת, תרמה למספר הזעום של הסרבנים (בסופו של דבר רוח רק על שלושה מפקדי כיתות בנה"ל שסירבו להשתתף בהדרכה לקראת פינוי המאחז חוות-גלעד, ושניים מהם הודחו מחטיבתם). אך לא כך היתה דרך הטיפול בחיילי המילואים מן השמאל, שסירבו לשרת בשטחים.

•••

כמו כל קבוצת מחאה קטנה ומתגבשת, גם כותבי "מכתב הסרבנים" לא ציפו לגדולות ונצורות מהעיתונות. "בסך הכל", סיפרו בדיעבד, "קיוונו שמישהו מהכתבים הצבאיים יקלוט את המודעה ויעשה עלינו אייטם קטן". אלא שהאייטם שקיבלו היה רחוק מלהיות קטן. הקבוצה הקטנה קיבלה ביום אחד חשיפה שכל קבוצת מיעוט אחרת יכולה רק לחלום עליה. היים טל, במאי עצמאי של סרטים תיעודיים, שאינו חבר מערכת באף כלי תקשורת, נתקל כהם במקרה והבין מיד כי החומר החם שברשותו יעורר הדים. ביום שישי, 25.1.02, בתזמון מושלם, פרסם טל שתי כתבות גדולות על הסרבנים: כתבת שער במוסף "7 ימים" וכתבה ב"אולפן שישי". בכתבה ב"7 ימים" – שישה עמודים תחת הכותרת "לא נמשיך לשלוט, להרוס, לגרש, לחסל, להרעב ולכוות" – מתוארים חמישים חותמי המכתב כ"קבוצה משמעותית, שעשויה לשנות את המאזן האסטרטגי יותר מהמישים ספינות אמל"ח לפלסטינים". הם מוצגים כקצינים ולוחמים קרביים, ציונים, פטריוטים ואקדמאים, שאינם מזוהים פוליטית, על אף שבמכתבם הם מצהירים בצורה מפורשת כי לא יוסיפו לקחת חלק ב"מלחמת

"סיפור עיתונאי עצום"

עיתונאי מקצועי ומרתק שעמד בכל כללי האתיקה. באותה התלהבות הייתי מפרסם יומן כלא של חבר מערכת 'הארץ' שנכלא בגלל סירובו לפנות התנחלויות".

• יואב צור, עורך ראשי של מקומני "מעריב" מסביר: "לא היתה שום התגייסות לטובת סרבנות השמאל, אך גם אין כל הנחיה להיות מאוונים. צריך לזכור שיש כרגע קונסנווס ענק לטובת הימין וגם הנטייה של התקשורת ימינה היא די ברורה, ומותר לנו, לפיכך, להאיר גם נקודות אחרות מדי פעם. סרבנות מן הימין זוכה למספיק סיקור ומספיק תמיכה במקומות אחרים. הסיקור על סרבנות השמאל בא מכיוון שזו נקודה שלא זוכה להארה במקומות אחרים, והכתבות על התופעה במקומונים שלנו מעניקות מבט מעמיק יותר, להבדיל מהעיתונות היומית, הכללית. בנוגע להיקף הסיקור – צריך לזכור שתופעות חריגות תמיד מקבלות ממד גדול יותר מהממד האובייקטיבי שלהן".

• רות יובל, עורכת "7 ימים" של "ידיעות אחרונות": "הנושא שאתם עוסקים בו הוא מורכב מדי מבחינת הסוגיות העיתונאיות והערכיות שהוא מעלה מכרי שאוכל להתייחס אליו ברצינות במסכת מאה המלים שאתם מקצים ל".

"מבחינה עיתונאית יש הברל של שמים וארץ בין קריאה של רב לחיילים לסרב פקודה לפינוי מאחוזים, לבין סרבנות אקטיבית של עשרות חיילים שקמים, עושים מעשה, נשפטים ומשלמים על מעשיהם במאסר ארוך", מגיב אהוד אשרי, עורך מוסף 'הארץ'. "במקרה הראשון יש אמירה אחת וסיפור עיתונאי בינוני, במקרה השני יש מעשים רבים וסיפור עיתונאי ענק. הסרבנות איננה תופעה וניחה, והיא נמשכת כבר עשרים שנה. הסרבנים האקטיביים – אלה שמשלמים את מחיר סרבנותם – מקוממים חלקים נרחבים בחברה הישראלית, מטרידים מאוד את צמרת צה"ל ויוצרים גלי הרף עצומים בארץ ובעולם. בעיני זהו סיפור עיתונאי עצום, שמצדיק את הסיקור שניתן לו במוסף 'הארץ'. אילו הצמיחה קריאתו של הרב מלמד מעשי סירוב אקטיביים, עימות ממשי עם מערכת הביטחון, משפטים צבאיים וענישה מאסיבית (כפי שקרה לסרבני השירות), אני משוכנע שכל העיתונות, לא רק מוסף 'הארץ', היתה מתייחסת לנושא ביתר הרחבה. לגבי הכתבה ב'פנים': שחר סמוחה הביא עדות מבפנים, ראשונה ובלעדית, על חבורת הסרבנים בכלא שש. הקוראים קיבלו מידע מלא על נסיבות כליאתו ויכלו לשפוט את הטקסט בהתאם. התוצאה היתה מסמך

סרבני השמאל מוצגים על-פי רוב כמלח הארץ, "בחורינו המצוינים", חשכילים, אקדמאים לרוב, שחברו יחדיו ללא ארגון או יד מכוונת

שלום ההתנחלויות". בפיהם תיאורים מוזעזעים על הנעשה בשטחים: הרס נרחב של בתים, ירי ללא הבחנה ועיכוב אמבולנסים, וטל, מראיין נוח למדי, אינו מקשה עליהם בשאלותיו. לעומתם מובאת תגובה קטנה של מח"ט צנחנים לשעבר, הטוען כי הסרבנות היא יותר גימיק מאשר מחאה עם נפח ואפקטיביות, ותגובה קטנה עוד יותר של דובר צה"ל שמכחיש את האשמות הקבוצה, וטוען כי ההתייצבות לשירות מילואים גדולה מאוד.

בתשובה לשאלות אומר חיים טל שהפרסום הגרוב על הסרבנים לא נבע ממניעים פוליטיים: "מדובר פשוט בקבוצה חדשה של אינדיבידואלים שהציבו איום רציני ומפחיד על הממשלה ועל מערכת הביטחון. הייתי רץ באותה התלהבות גם אם היה מדובר בחיילים שהיו מסרבים לפנות מאחוזים בשטחים". מוסף "7 ימים" עסק בסרבנות בעור שתי כתבות ובהן שיחות בין סרבנים למתנגדיהם ("הרעות 2002", 8.2.02; "הסרבן דוד זונשיין: אני מגריר את המצפון היהודי", 19.7.02).

מעל דפי "הארץ" התנהלו ויכוחים בין תומכי הסירוב למתנגדיו, כאשר עמדתו הרשמית של העיתון, כפי שהוצגה במאמר מערכת, היא נגד הסרבנות ("בין מחאה לסרבנות", 4.2.02): "אפשר להבין כל מי שמשרת במילואים ונקלע למצב בלתי נסבל מבחינה מוסרית והוא מתקומם נגד מעשי עוול שענינו רואות,

אין סרבנות טובה וסרבנות רעה - זו אמת המידה שלפיה היה על התקשורת להתייחס לתופעה

ומבקש למחות נגד המתרחש בשטח ונגד המדיניות האחראית לכך. אבל יש להתנגד לכל התארגנות לסירוב קבוצתי לשרת, ולסרבנות כביטוי למחאה פוליטית". אלא שבין העמדה הרשמית של העיתון לבין ההתייחסות של מוסף "הארץ" לנושא היה מרחק רב. המוסף, שבו התפרסמו מאמרו של יגאל שוחט ותגובת הנגד של אלוף במיל' דן גורן, מבכירי הטייסים בחיל-האוויר, עסק בנושא הסרבנות בהרחבה, וברוב הכתבות הוצגה נקודת מבט התומכת בתופעה. בין הכתבות הבולטות: "זעקת האמהות" (15.3.02) - ראיון עם כמה אמהות מקבוצת "רעות", גוף חדש שבא לחזק את מכתב הסרבנים ולהביע בהם תמיכה גלויה; "בתפקיד ישעיהו ליבוביץ'" (5.4.02) - ראיון עם בנו של ישעיהו ליבוביץ', פרופ' אליה ליבוביץ', המביע תמיכה נחרצת בסרבנות; "איך הוא מועז" (12.4.02) - ראיון עם ח"כ רומן ברונופמן על תמיכתו הגלויה בסרבנים; "הוא יהיה גיבור" (16.8.02) - הוריו של יונתן בן-ארצי, אחיינה של שרה נתניהו, היושב בכלא הצבאי על סירובו להתגייס לצה"ל, תומכים בו ובתנועת הסרבנות; "28 בפנים" (20.9.02) - יומן כלא, פרי עטו של שאר סמוחה, חייל מילואים שסירב לשרת בשטחים. הכתבה האחרונה מעניינת במיוחד: לא כל אסיר זוכה לפרסום נרחב כליכך של יומנו האיש. אך סמוחה איננו אסיר רגיל, הוא חבר מערכת "הארץ" והמוסף הקדיש לפרסום יומנו לא פחות מהמישה עמורים. סמוחה מספר על עברו כחייל טוב וממושפע, ומתאר את חוויותיו הלא נעימות במהלך השהייה בכלא. הוא מתאר את חבריו הסרבנים הכלואים כאינטלקטואלים שניתן לזהות אותם בקלות כי "כמעט תמיד יש להם ספר ביד", והם משתדלים ככל האפשר להתנתק מהמולת הכלא שסביבם.

גם עיתון "העיר" לא נשאר מאחור, ואחרי מאמרה הנוקב של אורית שוחט פרסם מאמר של ר"ד עידן לנדר, מרצה בבלשנות באוניברסיטת בן-גוריון וסרן במיל', שריצה שבועיים מאסר על סירוב לשרת בשטחים ("אל העומר על סף הסירוב", 7.2.02). בעזרת תשובות מנומקות לשישה טיעונים שגורים נגד הסרבנות, מנסה לנדר לשכנע חיילים שמהססים בשאלת הסירוב המצפוני לשרת בשטחים. באותו גיליון הופיעה כתבה נוספת - בת שבעה עמודים - שכותרתה "די": ארבעים מחיילי המילואים החתומים על מכתב הסרבנים שיתפו את הקוראים בחוויותיהם האישיות, אשר הביאו אותם לקבל את ההחלטה לסרב.

הוויכוח בעד ונגד הסרבנות מצא את מקומו גם בין עמודי "מעריב", אך דומה שעיקר המערכה בעד הסרבנות התנהלה בעמודי המקומונים של העיתון. בין הכתבות הבולטות: "אחרי לסרבנים" ("זמן חיפה", 7.2.02) - כתבה על יגאל רוזנברג, שמיניסט המסרב להתגייס לצה"ל; "צמח בר" ("זמן תל-אביב", 11.4.02) - ראיון עם מלכה צמח, אם שכולה שתומכת בסרבנות; "לתפארת מדינת ישראל" ("כל הזמן", 19.4.02) - ראיון עם אביה עתי, ששירתה כמורה חיילת וריצתה חודש מאסר על סירובה להדריך ילדים בשכונת גילה; "ד"ר בסרבנות" ("זמן

תל-אביב", 23.5.02) - כתבה על ר"ד עובדיה עודא, מרצה לפילוסופיה פוליטית באוניברסיטת תל-אביב שריצה שבועיים מאסר על סירובו לשרת בשטחים; "בית שמאי" ("כל הזמן"/"זמן תל-אביב", 10.10.02) - כתבת דיוקן על שמאי ליבוביץ', נכדו של ישעיהו ליבוביץ' ומחותמי מכתב הסרבנים; "דיכטר, מאחוריך" ("כל הזמן", 17.10.02) - ראיון עם חנה פרידמן, מנהלת המשרד של הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל, תומכת בסרבנות; "יש גבול" ("כל הזמן"/"זמן תל-אביב", 7.11.02) - כתבה על ר"ד יגאל ברונר הכלוא בכלא קציעות על סירובו לשרת בשטחים.

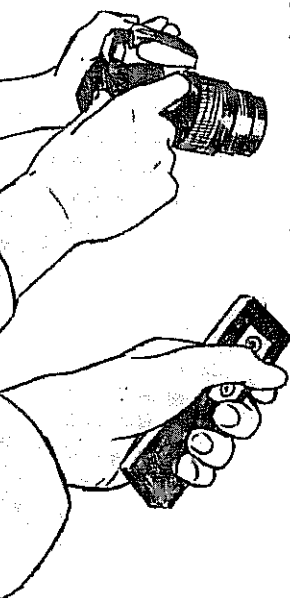
...

נרובן המכריע של הכתבות הללו ובכתבות האחרות שצינו כאן, מוצגת בהרחבה השקפת עולמם המגובשת של הסרבנים ותומכיהם. העיתונאים אינם מנסים להקשות, וכמעט תמיד אינם מעמתים את האידיאולוגיה ועקרונות המוסר של המרואיינים עם הוראות החוק. סרבני השמאל מוצגים על-פי רוב כמלח הארץ, "בחורינו המצוינים", משכילים, אקרמאים לרוב, שחברו יחדיו ללא ארגון או יד מכוונת. אף על פי שטיעוניהם הם פעמים רבות פוליטיים, הם מוצגים כמעט תמיד כמי שמתחבטים בסוגיות של מוסר וצדק, אינם מושפעים מדבר ואינם "מתלכלכים" בפוליטיקה.

צריך להדגיש: הדיון הציבורי בתופעת הסרבנות הוא חיוני וחשוב, גם - או שמה במיוחד - בדמוקרטיה הישראלית. אפילו במצב של עימות מתמשך עם הפלסטינים טענותיהם של הסרבנים על מעשים בלתי נסבלים שנעשים בשטחים ראויים להיברק עד תומן. אך המצב שבו כל אזרח קובע לעצמו לאיזה חוק לציית ולאיזה לסרב אינו יכול להתקבל על הרעת ומתפקיד העיתונות להוקיע פעולות אנטי-דמוקרטיות, הן מימין והן משמאל. אין סרבנות טובה וסרבנות רעה - זו אמת המידה שלפיה היה על התקשורת להתייחס לתופעה, אך בפועל, בעוד שקונסנוס מקיד אל קיר הוקיע את הסרבנות מימין, קבע כי היא מסוכנת לדמוקרטיה והוציא אותה אל מחוץ לגדר - היחס לסרבנות מן השמאל היה סלחני למדי, לא מתעמת, ובמקרים מסוימים אפילו אוהד. לחברייכנסת ולאמנים תומכי סרבנות (אביב גפן, למשל) ניתנה בולטות תקשורתית, וכך גם לסרבנים עם ייחוס משפחתי: נכדו של פרופ' ליבוביץ', בנו של אלוף נחמיה תמרי ז"ל ובנו של אליק רוזן, ולאישים כמו היועץ המשפטי לממשלה לשעבר, מיכאל בן-יאיר. תמיכתם של אלה בסרבנות חיזקה את מתן הלגיטימיות ותרמה ל"הכשרת" התופעה.

יש גם יסוד סביר לטענה כי הבולטות, ההיקף ואופי הסיקור התקשורתי של סרבני השמאל חרגו מעל ומעבר למשקלם היחסי של הסרבנים, כפי שאף הודתה בכנות העיתונאית לילי גלילי מ"הארץ", שסיקרה את נושא הסרבנות: "אם מבחינה מספרית אכן נותרה הסרבנות תופעה זניחה כמעט, הרי שביטוייה בשיח הציבורי חורג הרבה מעבר לממדיה" ("הארץ", 21.5.02). סרבני השמאל נכנסו עמוק כליכך לשיח הציבורי הלגיטימי, עד ש"דיעות אחרונות" הציב את דוד זונשיין, מיוזמי מכתב הסרבנים, כמועמד בתחרות אנשי השנה תשס"ב בקטגוריה "חברה". הקוראים אמנם לא התרשמו, ומצאו את מפקד מחוז ירושלים, ניצב מיקי לוי, מתאים יותר לתואר "איש השנה", אך האם מישהו יכול לדמיין את מועמדותו של הרב זלמן מלמד בתחרות כזו?

דן בנימיני הוא כתב בקול ישראל

השכפייץ של המנהיגים

טרנט לוט, שנכשל בהתבטאות גזענית למחצה. לוט הוא שחקן ותיק ומוכר בזירה הפוליטית האמריקאית, שכינה בבית־הנבחרים משנות השבעים. זה 14 שנה הוא בסנאט, שבע שנים בתפקידים שונים בראשות המפלגה הרפובליקאית. הוא לא נחת בזירה אתמול. והנה, רק לאחר פרוץ הפרשה החרשה בעקבות התבטאות גזענית לכאורה שלו, נזכרו שגם בעברו היו לו התבטאויות שאינן כדיוק "פוליטיקלי קורקט". אלמלא ההתבטאות המביכה האחרונה, ייתכן שאיש בתקשורת לא היה מזכיר את עברו של הסנטור ממיסיסיפי.

אנחנו הולכים אחרי ארצות־הברית, ובכל זאת יש הברל, ולטובתנו. גם בישראל, ראש הממשלה הוא הגורם המרכזי שקובע את סדר־היום הציבורי, ואולם בארץ לא תמיד התקשורת מוכנה לשתף פעולה. אהוד ברק ניסה זאת בלא הצלחה ברמדומי שקיעתו, כשניסה לטלטל לשעה קלה את המערכת ופתח ביוזמה למהפכה חילונית. בנימין נתניהו ניסה להכתיב סדר־יום מדיני בימי מערכת הבחירות ב־1999, אבל התקשורת לא נכנעה. על סדר־היום היה ונשאר סגנון מנהיגותו של נתניהו. ברק ונתניהו כבר היו חלשים כשהתקשורת הפנתה להם עורף, אבל אפילו שרון הפופולרי עלול לאבד שליטה על סדר־היום, אם החשרות בליכוד יגברו עליו. רק לאחרונה זכה ראש הממשלה למלוא החופן של ביקורת כשכינס מסיבת־עיתונאים צינית בחסות הפיגוע הרצחני בקניה, כדי לקרוא לבוחריו לכוא לתמוך בו

לנשיא בוש היתה סיבה מצוינת להיות מרוצה בתום בחירות־אמצע־הקדנציה לסנאט ולקונגרס. הרפובליקאים השיגו רוב בסנאט, נוסף לרוב שהיה להם בבית־הנבחרים, ומתוך 15 מדינות שבהן סייד בוש, רשם נצחונות ב־14. רק לואיזיאנה בחרה סנטורית דמוקרטית, וגם זאת לאחר סיכוב בחירה שני. לג'ורג' וו. בוש היתה סיבה נוספת להיות מרוצה: התקשורת, כלב השמירה הגשכני של הדמוקרטיה, שיתפה אתו פעולה באופן מלא.

שבועות אחדים לפני הבחירות העלה הנשיא את הרף העיראקי וככל שקרבו והלכו הבחירות תפס העניין את הכותרות הראשיות. הדמוקרטים עוד ניסו למלמל משהו בענייני כלכלה, אבל כוחם לא עמד להם והתקשורת התעלמה. אחר־כך הם גמגמו מעט בענייני מתקפה על עיראק, ובסופו של דבר התפצלו הדמוקרטים לשניים בעניין זה, לקול מצהלות הרפובליקאים. הנשיא שלט בלא מצרים בסדר־היום של הבחירות. הכלכלה האמריקאית, הסובלת מבעיות קשות ובכלל זה גידול באבטלה, לא הוזכרה במערכת הבחירות כמעט לחלוטין בעיתונות, ברדיו ובטלוויזיה. חברות הענק, שאך השנה עלו חשרות ככדים בנוגע אליהן, לא היו נושא לדיון ציבורי. ובו בזמן דילג בוש בקלילות ממדינה למדינה, חרש את ארצות־הברית כאיילה שלוחה, ובפיו מנטרה אחת: עיראק, התקשורת האמריקאית, בעיקרה, הלכה אחרי נשיאה. בדיוק כפי שאנחנו הולכים תדיר אחרי ראש

בתקופה של מצוקה בטחונית, קשה או קלה, בתקופה של חשש או ייאוש, איש

כפריימריז מול יריבו נתניהו. בארצות־הברית, לעומת זאת, נזהרים מאוד לפני שמותחים ביקורת על הנשיא.

ג'ורג' בוש החל, למעשה, ככהונתו כנשיא ארצות־הברית רק ב־11 בספטמבר בשנה שעברה. בשמונת החודשים שלפני כן הוא ניסה בעיקר להשכיח את האופן שבו נבחר לנשיאות. היה זה, כווכר, לאחר מאבק משפטי, תוך שהוא משאיר דמוקרטים רבים בתחושה שגנבו להם את השלטון. מאז ה־11 בספטמבר, הביקורת כמעט ואינה קיימת בדגע שמשתרבב נושא הביטחון. מעט מאוד עיתונאים שאלו ושואלים איך הגיע בוש מן המלחמה בטרור ובאלקערה אל עיראק, והאם בוש אינו מגסה למצוא יריב חדש כיוון שהקודם לא ממש חוסל, אלא משגר מפעם לפעם קלטות חדשות? גם יריבים דמוקרטים נזהרים בשאלות ממין אלה. זה לא פופולרי. וכך, בחסות אווירה אוהדת, מציע בוש את אמריקה לעבר האופק, הנמצא מבחינתו כרגע בבגדה.

המפגינים הלא רבים, שצעדו בושינגטון לפני שבועות אחדים, האשימו את התקשורת שהיא איננה מעלה את השאלות המהותיות הכרוכות ברצונם של בוש, צייני ורמספלד לתקוף את עיראק. זו עשויה, אולי, להיות טענה של מיעוט מפגי, המתוסכל מעוצמתה הנמוכה של המחאה בארצות־הברית. אבל יכול להיות שתחת מעטה התסכול מסתתר גם צדק לא מעט.

ממשלתנו, ואין זה משנה מאיזו מפלגה הוא. פה ושם, אצל בעלי הטורים, הורמה גבה: האם אין כאן ניסיון מניפולטיבי, ציני – ולא מי יודע מה מתוכם – להסיט את הבעיות מסדר־היום? אבל השרים והכתבים נהו אחרי נשיאם. בוש וצוותו ייצבו את מעמדם, ולא רק בבית הלכן.

מערכת הבחירות לסנאט, לקונגרס ולמושלי המחוזות זכתה אמנם לסיקור צמוד, אך כמעט לא הגיעה לכותרות הראשיות. אולי כיוון שהנשיא עצמו לא עמד לבחירה, אולי כיוון שהפוליטיקה, בין כלל העניינים המסוקרים, פחות דומיננטית מאשר בישראל. במערכת בחירות אצלנו יחפשו כלי התקשורת תמיד את הטקטיקה שטרם נחשפה, את האסטרטגיה שטרם נהגתה, את הסיסמה שעדיין לא הומצאה. דיונים אסטרטגיים יכולים למצוא עצמם בכותרות ראשיות. בארצות־הברית הכל הרבה יותר פשוט, כיוון שהקמפיין, ככזה, פחות מעניין את האמריקאים, ולכן גם את מוסרי המידע – העיתונאים.

אפשר להלין, ובצדק, שבעת הבחירות הפנימיות במפלגות הגרולות, העיתונות הישראלית נמנמה, וכך נבחרו אנשים שעוד מעט יחוקקו חוקים ואיש אינו יודע מי הם ומאין באו, מה הרקע שלהם והאם מעדו אי פעם בעבר. מבחינה זו איננו לבר. גם בתקשורת האמריקאית, לפחות בארצית, לא היו תחקירים משמעותיים על נבחריו ציבור. מעידה על כך פרשת הסנטור

צילום: רויטרס

תקשורת אינו ממהר לנשוך את ראשי המדינה. לא בישראל ולא בארצות-הברית

כתבה. אולם מורין דוד היתה כמעט היחידה בכל התקשורת. קיסנינג'ר התפטר בסופו של דבר, בשל הצורך לחשוף את לקוחותיו הפזורים ברחבי העולם, למען שקיפות החקירה, וכדי למנוע ניגוד אינטרסים.

הביקורת על הממשל אינה רבה, והיא מוצאת ביטוי רק בעמודי הדעות, שהם פחות קריאים ופחות פופולריים. אפילו תום פרידמן המצוין, שאינו חשוד בחיבה יתרה לממשל בוש, מבקר בנימוס. מצד שני, בוש ויועציו מפיקים מדי יום אירועים טלוויזיוניים, ושם הם מצליחים לעצב סדר-יום נטול ביקורת. ארצות-הברית שלאחר ה-11 בספטמבר שואלת פחות.

אולי זו טיבה של עיתונות, המסקרת מערכת פוליטית בימים של איום. הרי גם התקשורת הישראלית, במידה רבה, יישרה קו עם ממשלת שרון במשך חודשים ארוכים ושאלות רבות לא הגיעו אל דפי הדפוס.

אנחנו רשאים להתנחם בעניין אחר: כמעט לא נותרו אצלנו פרות קדושות שטרם נשחטו. אין כמעט גוף שלא ננשך, ולא רק פוליטיקאים. הבעיה היא, שבתקופה של מצוקה בטחונית, קשה או קלה, בתקופה של חשש או ייאוש, איש לא ממהר לנשוך. לא בציון, ולא בארצות-הברית של אמריקה. ■

ידון דקל הוא שליח רשות-הסידור בארה"ב

הרבה שאלות טרם נשאלו כאשר לכוונתם של בוש וממשלו לתקוף את עיראק.

עם זאת היה לחץ ציבורי ולפני שבועות מעטים נכנע בוש והקים ועדת חקירה לאירועי ה-11 בספטמבר. לחץ ציבורי, אגב, שכמעט לא מצא את מקומו בתקשורת. הוא הגיע דרך הקונגרס דווקא. הוועדה אמרה לבדוק גם את שירותי המודיעין, שלא התריעו מפני מתקפת הטרור הקשה. בוש, שכמו כל מנהיג איננו מעוניין שוועדת החקירה תגיע אליו, דאג להציב בראשה את הנרי קיסנינג'ר בן ה-79. קיסנינג'ר הוא מדינאי אמריקאי מוערך בישראל, אבל בארצות-הברית הוא הופך עם השנים לדמות שנויה במחלוקת. רק באחרונה הוצג כבתי-הקולנוע בארצות הברית הסרט הבריטי "משפטו של הנרי קיסנינג'ר", סרט חד-צדדי מאוד, המציג את גיבורו כפושע מלחמה. לא פחות.

מינויו ליו"ר הוועדה עבר כמעט ללא ביקורת. בישראל אפשר להניח, או אולי לקוות, שמהלך דומה של ראש ממשלה לא היה עובר באותה קלות. אמנם מורין דוד (Maureen Dowd), בעלת טור נחשב ב"ניו-יורק טיימס", כתבה, בין השאר, כי רק מוח פתולוגי אטום כשל סגן הנשיא צ'ייני יכול היה לבחור לתפקיד את קיסנינג'ר וכי בוש יכול להרשות לחקירה להימשך, בעודו משוכנע שלא היתה פינה מוארת שקיסנינג'ר לא החשיך. "קיסנינג'ר לא נכשל מעולם במאמץ לרצות את הבוס", היא

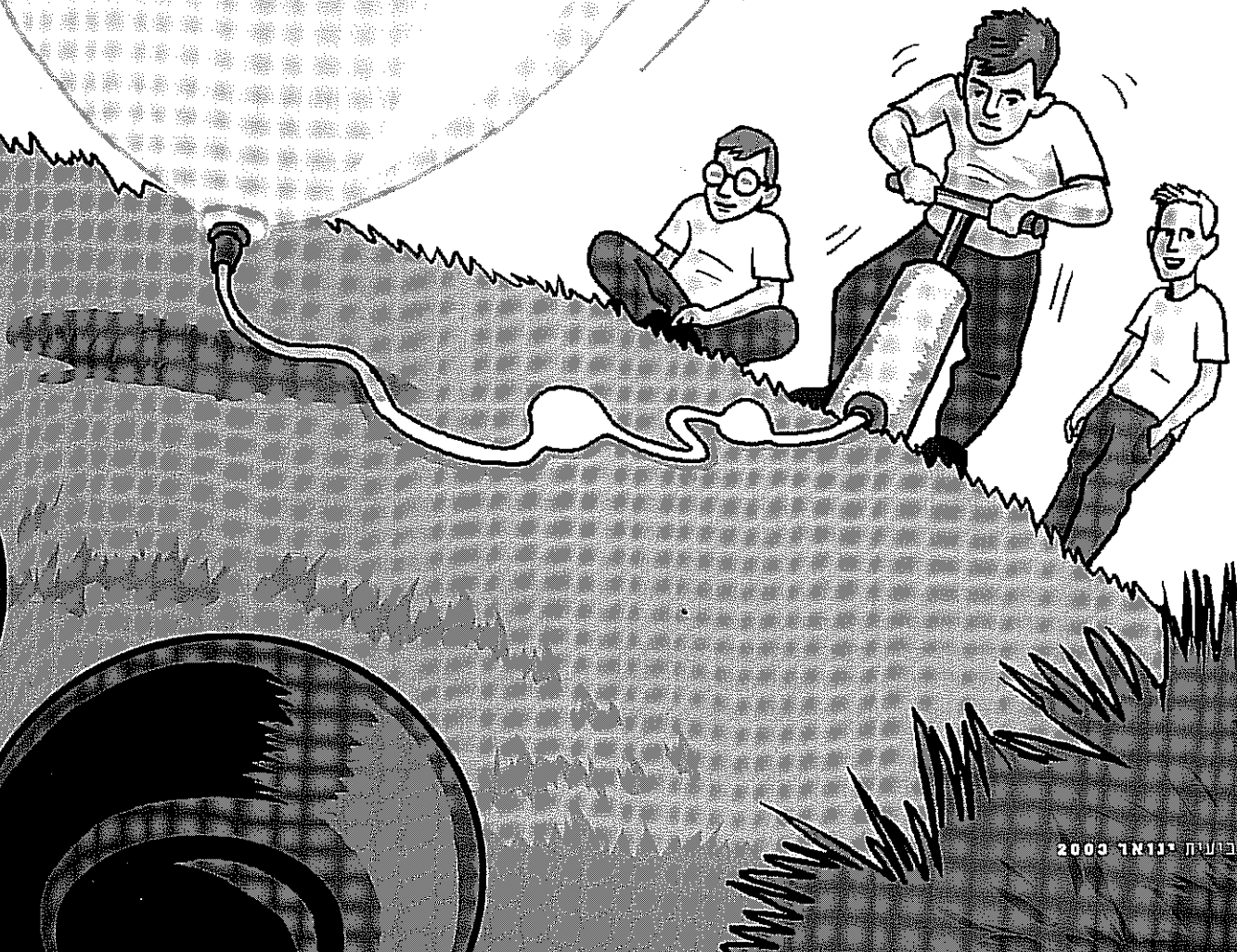
זכרונות מאוהל

כך תמרנה תנועת "התעוררות"
את התקשורת. עדות אישית

רועי אוליניק

כך זה התחיל: בשבת אביבית אחת, בראשית אפריל 2000, החלו ניצני ה"התעוררות". טלפנתי לאיתי בן־חורין כדי לתאם את משחק הכדורסל השבועי של החבר'ה. איתי אמר שנשחק מאוחר יותר מהשעה הקבועה שלנו, כי הוא נפגש עם בועז גול, לשעבר יו"ר נוער "העבודה" ועוזרו של אפרים סנה. הוא הציע שאצטרף לפגישה. ב"טרסה", בית־קפה בחוף הים של הרצליה, הכרתי לראשונה את בועז. שם התחלנו לגלגל את הרעיון: להקים תנועה חברתית, הוץ־פרלמנטרית, שתתמודד לשוויון תוך גישה חיובית, ללא שנאה. פרסום דו"ח ועדת טל בעניין גיוסם של בחורי הישיבות, ממש באותם הימים, נראה לנו כמאיץ המתאים ביותר ליוזמתנו. לא היה שום גוף אחר שזוהה עם מאבק בתחום הגיוס, מלבד מפלגת "אנטי־חרדיות" מובהקות כשינוי ומרצ. הגענו למסקנה שהקו שנקוט צריך להיות

התעוררות

המחאה

כרמלה חנשה, הכתבת הצבאית של קול-ישראל, מסרה כי היתה במאהל תנועת התעוררות כאשר הוקם, כי קול-ישראל לא דיווח נתון מספרי על אוהל המחאה וכי "טענותיו של רועי אולניק מופרכות. כל ידיעה ששודרה נברקה".

אורי רווח, המשמש עתה יועץ התקשורת של שר הדתות, מסר כי השתמש בקלטת שהעבירו לו אנשי תנועת "התעוררות" משום שהיה בה עניין עיתונאי. לגבי הטענה על "עסקה" שבה דיווח, תמורת הקלטת מביית הנשיא, על שביית רעב של חברי התנועה, אומר רווח כי מדובר ב"שטויות במיץ עגבניות".

שחר אילן מעיתון "הארץ" מסר כי הרברים המיוחסים לו מקורם באייבהנה. לדבריו, לאחר ששב מחו"ל כבר לא היתה התנועה במוקד העניינים והוא הפעיל שיקול ענייני כאשר נמנע מלדווח לקוראיו חדשות שכבר היו מוכרות להם.

בוזעו נול, המועמד מספר אחת ברשימת "ישראל אחת" לכנסת, הכחיש (גם בשמו של איתי בן-חורין, שהוא כיום מועמד מס' 3 ברשימת "ישראל אחת") ואיש צוות ההסברה של המפלגה) את כל טענותיו של אולניק. להבריו, "היה מאבק. איננו בני של אף אחד ולא היה לנו מה לחלק או לתת. העיתונאים שסיקרו אותנו, והיו הרבה כאלה, ראו במן עיניהם את אלפי התומכים ואת מי שחתמו על העצומה. מי שמעוניין מוזמן לבוא היום ולברוק את העצומות החתומות. כחלק מן המאבק הציבורי שלנו היה לנו, כמובן, חשוב להעביר מסרים בתקשורת. כסופו של דבר, התקשורת התעניינה בזה כי היתה לנו תמיכה מאוד גדולה.

"ייתכן שפה ושם היו עיגולים, אבל בסך-הכל הערכנו באופן מריק את מספרי החותמים. כל העיתונאים שדיווחו עלינו הצליחו את המידע.

"בעניין הקלטת שהעברנו לאורי רווח – לא היתה כל עסקה. זה מצב פשוט שבו לנו ולו היה עניין הדדי בפרסומים. בעניין מעיין נווה – מעיין אכן מכיר אותי, אבל יש עודך מעליו. הכתבה שהוא פרסם, אגב, לא היתה כולה אוהדת. היו בה גם חלקים ביקורתיים וצניניים. "אסור לשכוח שכותב המאמר הוא בחור צעיר ומתוסכל שהיה חלק מן התנועה ועתה לא מוזכר בכתבות על התנועה. הוא מחפש לנקום, ולא במקרה המאמר שלו מופיע שנתיים לאחר פירוק התנועה וקרוב מאוד למערכת הבחירות".

▶ נגד ראש הממשלה, אהוד ברק. הרי הוא זה שהבטיח "עם אחד – גיוס אחד".

לאחר כוס הקפה ובחלוף כמה ימים, החלטנו להקים אוהל מחאה מול משרד ראש הממשלה בירושלים ולערוך בו ליל סדר אלטרנטיבי תחת הכותרת "עברים היינו – עברים נשארו". איתי הסתייע במשרד GCS של טל זילברשטיין ומשה גאון, שם עבד אז, וניסח הודעה לעיתונות. עוד באותו שבוע נכנס עלינו אייטס בתוכניתו של גדי סוקניק, שם עומת איתי עם ח"כ מאיר פרוש. בועז רואיין בתוכנית בוקר ב"רדיו ללא הפסקה". התחלנו להריץ את ההפקה. גייסנו חברים שיבואו לשהות אתנו באוהל. אשה רחבת לב ששמעה את בועז ברדיו, התקשרה ולקחה על עצמה את מלאכת הבישולים. האוהל שבו שהינו, חממה, היה תרומתו של תושב כפר-מונש.

כבר באותו יום רביעי החלה התקשורת לשחק תפקיד בחיי התנועה ובהתנהלותה. כרי שהאייטס יהיה מוכן למהדורות החדשות בערב, ערכנו את "ליל הסדר" בשעות הצהריים. צוות של אחד הערוצים שהגיע מעט באיחור וכה לשירוד חוזר. כך גם הרדיו: הוא קיבל אינסרטים משופרים בנוסח מקוצר, שהרי התנאים בחממה לא היו נוחים יתר על המידה.

בקול-ישראל דווח, שכשלושים קצינים וחיללים משוחררים עושים את החג באוהל מאאה. הידיעה שימחה אותנו מאוד. כל שעה רצנו למכוניות לשמוע אם הכניסו אותנו לחדשות. לצד שביעות הרצון, עלו גם גיחוכים על רמת העיתונות: אף כתב לא ברק כמה היינו שם. התברר שבועז היה זה שדיווח את הנתון לכרמלה מנשה, שאליה התוודע ככל הנראה בעבודתו כעוזרו של סגן שר הביטחון. היינו מעט מאוד אנשים, ואנשים עסוקים. כמו איתי, גם בועז עבד אז במשרד יחסי-ציבור. אני עוד שירתתי בקבע, כמו גם דנה אורן, שהיתה אז קצינה בחיליהם. יחד עם אילון שוורץ ואדם שמויס, שהינו באוהל ככל שיכולנו.

תכננו להישאר באוהל עד מוצאי שבת, אולם כבר ביום תמישי, למחרת "ליל הסדר", החלו לעלות סימני השאלה לגבי סיכויי הצלחתנו. היה ברור שמוכרחים עוד תקשורת. עוד חשיפה. היה ברור לנו עוד יותר שבשביל לגייס אותה, עלינו "להפיק" אייטמים עוקבים לליל הסדר עצמו. כך מצאתי את עצמי עם רשימת הטלפונים של חברי-הכנסת, יושב במכונית ומנסה לדבר עם חלקם כדי לשכנע אותם לבקר אותנו ולשמוע מה פינו. לאבשלום וילן הבטחתי שתזיהה תקשורת. רובי ריבלין אמר שיעבור אצלנו באוהל במהלך טיול עם כלבו. צ'יטה חתן העיר לי ב"לכביות" על כך שאני מתקשר במהלך החג. רוני מילוא לא היה בכית. אשתו רשמה הודעה. לאחר כשעה הוא חזר אלי בהתלהבות: "מה שלומך, רועי?". התחלתי לגלגל בראש מאיפה הוא מכיר אותי. הוא שמח

שהזמנו אותו לבקר. כנראה שבמהלך החג האזין לקול-ישראל. כשהגיע, ביום שישי, היינו כתריסר אנשים, כולל שניים ממשפחותינו. הביקור לא הביא עמו תקשורת, אך לעומת זאת הכניס לקופה שלנו כסף שלו נזקקנו. מילוא חיבר אותנו עם ניר ברקת, איל הייטק, שנרתם ותרם סכום יפה. מילוא עצמו הורים לתנועה הלא-מפלגתית 12 אף שקל. התרומות הללו אפשרו לנו להוציא סטיקרים ותומר הסברתי. החלטנו לנסות "למשוך" את שבוע חול המועד ולהמשיך להחתים במהלכו מבקרים על העצומה לראש הממשלה נגד וערת טל.

בצהרי יום שלישי, ערב החג השני, עשינו בועז, איתי ואנוכי את דרכנו מהרצליה, לאחר לילה בבית, לירושלים. אדם שמויס שהיה באוהל טלפן והודיע שהגיע עיתונאי. הוא לא ידע מי הוא. הגברנו מהירות וגילינו את נחום ברנע באוהל. תוך כרי שיחה אתו, התברר שראש הממשלה מעוניין לפגוש בנו. באנו לפגישתנו הראשונה עם אהוד ברק, כמען ראש הממשלה. סיפור הפגישה, כמו סיפור הקמת התנועה עלידי שלושתנו, הופיע בכתבת השער של המוסף לשבת ב"ידיעות אחרונות". לא יכולנו לקוות לחשיפה גדולה ואוהרת יותר.

לאחר הפגישה, ובמהלך השבוע, התעניינה התקשורת במספר החותמים על העצומה. אורחים רבים לא באו לגן הוורדים. היה ברור שהזדארה בכך משמעה להודות בכשלוננו. לכן עיגלנו פינות. עיגול הפינות הביא לעיגול אפסים. מחר מאוד

בתמונה המצורפת לכתבה במקומו, רואים את דוכן ההחתמות ואיש צעיר חותם. זה אני. זו היתה התרגולת בכל פעם שהיו צלמים, ולא היו מבקרים באוהל

הכנו שאין לתקשורת יכולת, או רצון, לברוק את הנתונים שניפקנו לה. לעתים הופיעו סתירות בין דיווחים של שני כלי תקשורת באותו היום בנוגע למספר החתימות. כל עיתון שאל מישהו אחר. כך הופיע המספר 5,000 חותמים בכתבתו של רמי חוות ב"ידיעות אחרונות" ביום חמישי, 7.4.2000. במקומו "על השרון" של ידיעות תקשורת, שנסגר באותו הזמן ופורסם יום אחר,

העין נוה, כיום עורך כרשת "ידיעות תקשורת", מסר את התגובה הבאה:

"הנתונים הכמותיים לגבי מספר החותמים נמסרו לי עליידי בועז נול והגרעין ההרצלייתי המארגן של 'התעוררות', ביניהם רועי אולניק עצמו. כיוון שמלאכת החתימה היתה בעיצומה, האפשרות הסבירה היחידה לעמוד על השינוי במספר החותמים היתה לקבל את המידע מהמארגנים עצמם. 'הצלבת המידע' היחידה האפשרית לטעמי בסיטואציה כזו היא 'הצלבה פנימית', קרי בין חברי התנועה לבין עצמם, כדי לנסות ולאתר פערים לא סבירים בדיוח, שיכולים לאותת על ניסיון ליצור הטיה. הצלבה שכזו נעשתה והמדווחים דיברו בפה אחד. פער של אלף חותמים (אם אכן היה כזה) בין דיווח של עיתון יומי בלייל אמש לדיווח שנמסר לי למחרת נראה לי אז כהחלט הגיוני לאור הפעילות הקדחתנית סביב אוהל המחאה, ואינו מלמד דבר. יתרה מכך, ככל הידוע לי, הנתונים המספריים שדווחו עליידי היו מדויקים, ומספר החותמים הסופי עמד על כחמישים אלף.

"לתפיסתי, אז כהיום, אין כל טעם מעשי בספירה ידגית של מספר החותמים על עצומה, כזו הנמצאת בשלבי התהוות. לרצו המארגנים, יכלו להזין כלי תקשורת כנתונים 'מנופחים', להציג רפי חתימות פיקטיביים או חתימות כפולות מבלי להיתפס בקלקלתם. אל מול הסיכון העיתונאי שבהצגת תמונה לא מדויקת, עומד הסיכון של אנשי התנועה, שביום הדין, הוא יום הגשת העצומה, תעמוד לרשות העיתונאי היכולת להצליב את המספר הסופי של החותמים מול מקור עצמאי ובלתי תלוי, תוך חשיפת התרמית.

"לעניין היכרותי עם בועז נול, כמי שגרל בהרצליה, היכרותנו המוקדמת הסתכמה בהיותו של נול בן שכבה של אחי הצעיר ו'האח הקטן' של מישהו שלמדה עמי בתיכון. נכון לזמן פרסום הכתבה היה סוג ההיכרות הזה משותף לי ולקוראי המקומון, שברומה הכירו את נול כ'בן של השכן' שעורר לפתע סערה ציבורית ותקשורתית. האשמה, ולו משתמעת, מצד אולניק על 'סיקור אוהר' מצדי של פעילות התנועה על רקע שיקולים אישיים היא לא רק משוללת יסוד, אלא אף מהווה לשון הרע.

"מעניין במיוחד עיתוי פרסום המאמר של אולניק, כמעט שלוש שנים לאחר הרעש התקשורתי שיצרה 'התעוררות' מתמודדים נול וחלק ממייסדי התנועה בכחירות לכנסת. אולניק, שבזמנו 'עמד על רגליו האחורית' כדי לקבל קרייט על פעילותו הציבורית ב'התעוררות', אינו נמנה עמם. אולי רצוי לברר מי באמת יוצר את הספין התקשורתי בסיפור הזה, ולמה."

ואני לא ביניהם, גם סיים את מלוא שישה הימים. הפעם לא היינו צריכים לשכנע את התקשורת ואישי הציבור לבוא. ניידות שידור, כתבים, צוותי עיתונות וזה ופוליטיקאים עמדו בתור לאוהל, ופקקו את הכביש המוביל אל גן הוורדים.

ביום ראשון, 2.7.2000, בשעות אחר-הצהריים, הגיע לאוהל צוותו של אורי רווח. איתי ובוועז ראו אותו ומיד השתרענו על מזרון באוהל, כמו היה סוכת אבלים. רווח צילם אותם וראיין את אביו של בועז, שהגיע לצורך כך לראשונה לבקר באוהל.

עיגלנו פינות. עיגול הפינות הביא לעיגול אפסים. מהר מאוד הבנו שאין לתקשורת יכולת, או רצון, לבדוק את הנתונים שניפקנו לה

התנועה לאיכות השלטון נדחקה הצדה. התקשורת עטה על הצעירים האידיאליסטים. באותו ערב זומנו לפגישה נוספת עם ברק ואחדים משריו. הפגישה כוונה לפריימיטיים. יועצי ראש הממשלה היו משוכנעים בכוחו להניא אותנו מן השביתה, באמצעות הבטחה לתגמול חילילים משוחררים. אבל הרעב נותר על כנו.

לאחר סיקור הפגישה שודרה בערוץ 2 כתבתו של רווח על שני מייסדי התנועה. יד רוחצת יד. תוך כמה ימים עזבנו אילון ואני את 'התעוררות' בגלל תחושה שהתנועה מתהווה כקרב קפיצה פוליטי לבוועז ואיתי. היום הם עומדים בראשות מפלגת "ישראל אחרת".

במוסף לשבת באותו שבוע, אצל נחום ברנע, שוב היו שלושה מייסדים. הפעם צירפו בועז ואיתי את ארם שמויס. ברנע היה הראשון, אולי אף היחיד, מבין העיתונאים שהבחין בהתנהלות תקשורתית מופרזת ולא מקצועית: "...תנועת 'התעוררות' מונה רק שלושה-ארבעה אנשים, ובוועז ענקית, תקשורתית, מאחוריה. העם אולי איתה, אבל העם לא בא". "...הם הרבה יותר מתוקשרים ומתוחכמים". "...הם מכירים את כל השטיקים, איך להכניס אייטס לגדי סוקניק או ל'ערב חדש' ואיך לתמרן בין הכתבים המתחרים של העיתונים."

רועי אולניק הוא סטודנט לתקשורת ומדעי המדינה. הוא היה ממקימי תנועת 'התעוררות'

כבר היו 6,000 חותמים. בתמונה המצורפת לכתבה במקומון רואים את דוכן ההחתמות ואיש צעיר חותם. זה אני. זו היתה התרגולת בכל פעם שהיו צלמים, ולא היו מבקרים באוהל. שבוע אחרי כן כבר הופיע בועז על שער "על השרון" כשהוא טוּף בדגל ישראל. בכתבה ציין שמספר החותמים הגיע ל-18 אלף. התבררנו בין החברים שהכתב התבלבל. "היו בין 18 לאלף", אומר אילון שוורץ, "המספר שולש רווקא בשבוע שלאחר קיפול האוהל, כשלא החתמנו כמעט". הכתב של "על השרון", שפרסם את שתי הכתבות, היה מעין נוה, חבר של בועז עוד מימיהם בנעוריהם.

כשגברה ההתעניינות התקשורתית נמחאה קבלו כמה מהחברים שתמיד מצוינים בתקשורת "שלושת המייסדים". החלטנו שמעתה יהיה תואר אחיד לכלוננו: "חבר תנועת התעוררות". בפועל, החל בועז להופיע בעיתונות כיו"ר התנועה ומקימה, עוד בטרם נרשמנו כעמותה. ב'מעריב' הוא המשיך להופיע כך באופן עקבי, גם כאשר לא היה כיו"ר, ואף לאחר שהתנועה פורקה מעשית ורשמית לפני כמה חודשים.

לא יכולנו להתלונן על הסיקור שקיבלנו. לפעמים אף היתה הרגשה שחלק מן הכתבים נוקטים עמדה ברורה לצדנו. היו ביניהם שהודו בכך בפה מלא, היו גם שביקרו באוהל מוחץ ל"שעות העבודה". מצד שני, לא הצלחנו להבין מדוע רווקא בעיתון "הארץ" מתעלמים מפעילותנו. שחר אילן, כתב העיתון, שעמו נפגשנו לאחר שבועות מספר לצורך הכנת כתבה ל"במחנה" כמילואימניק, הסביר לנו ששהה בחו"ל וכשהחזר, כבר היינו בכותרות עיתונים אחרים, לכן לא סיקר אותנו. תחרות מקצועית.

לאחר פירוק האוהל התחלנו לעשות לובינג בקרב נבחרי ציבור, ופתחנו במסע גיוס כספים. בין הפגישות הזמנו לבית הנשיא עוז ויצמן, שהיה אז בשלהי כהונתו. המשכן היה סגור לתקשורת באותו יום, לאחר שהוא הודיע על פרישתו בעור שישה שבועות. איתי ובוועז סיכמו טרם כניסתנו למשכן, עם אורי רווח, כתב חדשות ערוץ 2, שנצלם את הפגישה במצלמה ביתית וניתן לו את החומר. התמור דה תהיה הוכרת התנועה בכתבה. ויצמן ביקש לוודא כי הצילום נשאר בינינו. הבטחנו. לאחר הפגישה התגברתי לתת את חומר הצילום, לא הייתי היחיד, אך הייתי בדעת מיעוט. החומר הוקרן, ללא קול. אורי רווח, כמוכן, היה "חייב אחת" לאיתי ובוועז.

לקראת ההצבעה בכנסת על חוק טל בקריאה ראשונה הרגשנו שאין ברירה אלא להפעיל את נשק יום הדין, שביתת רעב. הקמנו שנית את אוהל המחאה, הפעם כבר לא מגילוח ממונת. או כבר היה כסף ליצור נוסף, כמו גם למשכורות לאיתי ובוועז. ההחלטה על המשכורות כמעט ופירקה את התגורר עז עקב מחלוקות פנימיות. התחלנו בשביתה רעב בשיתוף התנועה לאיכות השלטון. אחדים מאתנו,

ההכרזה הלא עגולה

אם בעבר הכתיבו
קבוצות ספורט את
אופי הסיקור עליהן,
הרי שעתה מאזן
הכוחות התהפך

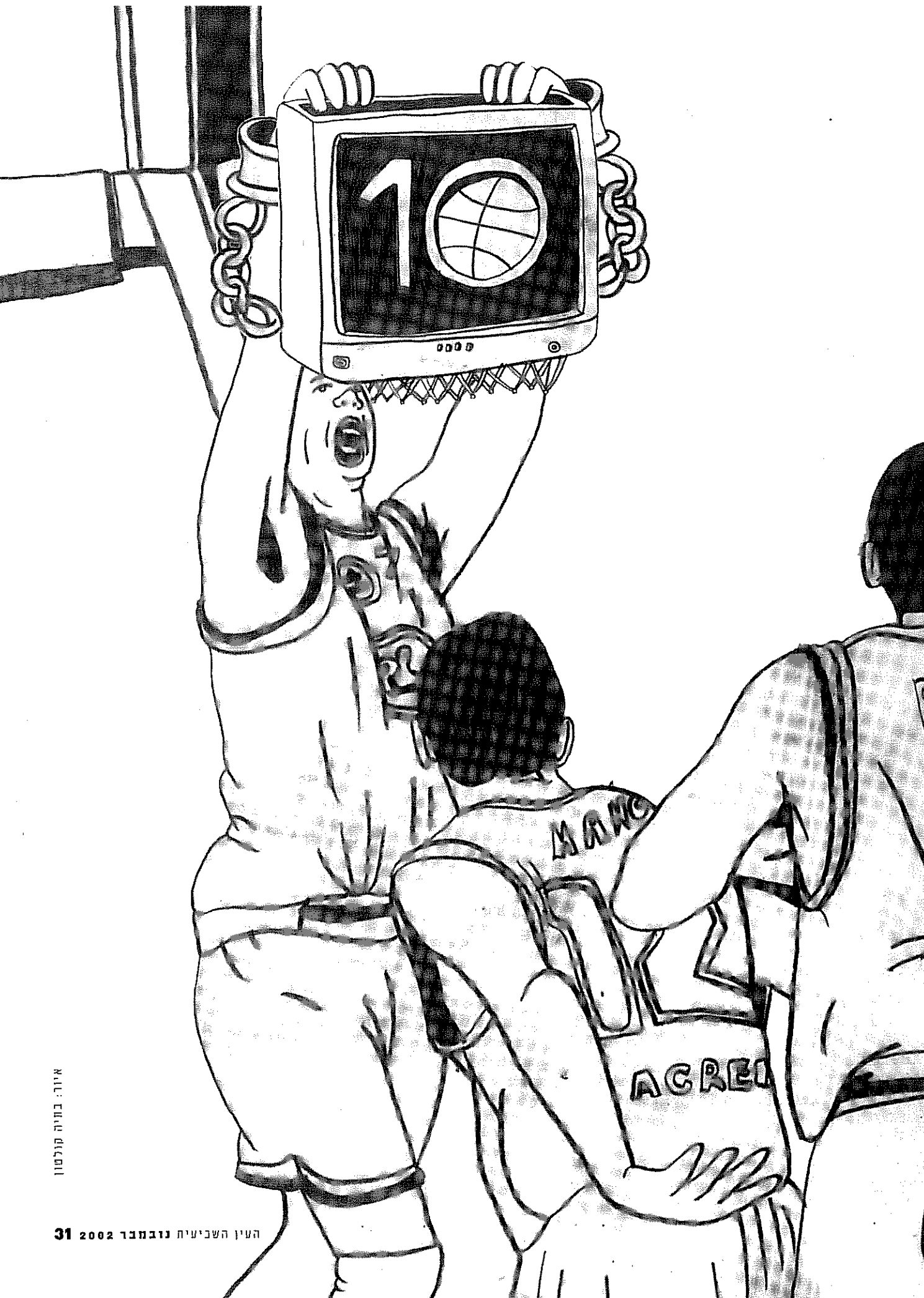
ארן ליביו

החל מי13:00. "חדשות" גם
הרגיש כי "בוכי רובסון... אמר
כי איינדהובן תפתח בהרכב
החזק ביותר האפשרי וכי המשחק
חשוב לו מאוד". "ידיעות אחרונות"
של אותו יום פירש מעט אחרת את
דברי המאמן. "רובסון מתכוון, לדבריו,
שלא לאמץ יותר מדי את שחקניו היום,
וחלקם ישחקו רק 45 דקות", כתב העיתון.

הדוגמה הזו אפיינה במידה רבה את רפוסי הסיקור
במדורי הספורט היומיים עד תחילת שנות התשעים, והיא
ממחישה את הסכנות האתיות הגלומות במקרים שבהם לגוף תקשורת יש
אינטרס כלכלי מובהק בקידום אירועי ספורט שאותם הוא עצמו יזם. התחרות
בין אמצעי התקשורת הולידה גם מצב שבו כל אחד מהם ניסה להכריע
בנוק'אאוט את יריביו, על-ידי הבאת אורחים נחשבים יותר. כך זכה אמנם
הקהל המקומי לצפות בדריגו ארמנדו מרארונה בשיא תהילתו, אך כך הוא גם
נחשף למסעות הקידום (או הנגיחה) ההיסטוריים, שכל קשר בינם לבין עיתונות
מקצועית היה מקרי בהחלט.

מבחינות מסוימות המצב כיום טוב מבעבר, במיוחד בענף הכדורגל. שילוב
של נסיבות כלכליות, ספורטיביות ופוליטיות הוביל לירידה ניכרת במספרם
של האירועים היומיים על-ידי העיתונים היומיים. מבחינה כלכלית, העיתונים
נוהרים כיום מלהיכנס להרפתקאות יקרות ומורכבות לוגיסטית; מבחינה
ספורטיבית, הרי שהשתלבותה של ישראל באירופה הפכה (לפחות לתקופה
מסוימת) את ביקוריהן בארץ של קבוצות פאר, על שחקניהן המובילים, <

ב-28 במאי 1991 הגיעה
לארץ אלופת הולנד בכדורגל,
פ.ס. וראיינדהובן, כאורחת הכבוד
בטקס בחירת כדורגלן העונה של
עיתון "חדשות" ו"ל. בהערך משימות
קונקרטיים לנבחרת ישראל של אותה
תקופה, אורגן לקבוצה האורחת משחק תמונה למדי
נגד "נבחרת כוכבי הליגה", מעין פונקציה אנכרוניסטית
שימיה היפים היו כמה עשורים קודם לכן. איינדהובן ומאמנה
האנגלי, בוכי רובסון, התייחסו למשחק כאל לא יותר מאשר הודמנות נוחה
לחילוץ עצמות בפגרה שלפני הישורת האחרונה בליגה ההולנדית, אך "חדשות"
לא הניח לעובדה הזאת לכלבל אותו. בניסיון לשוות למשחק חשיבות רומה לזו
של המפגשים בין נבחרות ישראל לאריות כדורגל כארגנטינה וברית-המועצות,
שהגיעו לארץ בשיא כוחן וכחלק מהכנותיהן למונדיאלים של 1986 ו-1990,
שיווה "חדשות" לאירוע אופי של ספקטקל גרנדיוזי, שבמבט לאחור נראה מעט
מגוחך. תחת הכותרת "ההגיגה תתחיל בחמש אחר-הצהריים" הצהיר העיתון
כי "בשעה 17:00 ייפתח בבלומפילד המשחק המסקרן בין נבחרת ליגה א'
דרום נגד נבחרת ליגה א' צפון... (לאחר מכן) יחל טקס סגוני ומרגש שיוצר
בימים האחרונים מתיחות רבה... לאחר מכן ייפתח המאבק המסקרן והמעניין בין
נבחרת כוכבי ישראל וקבוצת איינדהובן" ("חדשות", 28.5.1991). באותו עמוד
עצמו, במסגרת של מודעה אינפורמטיבית, דיווח העיתון כי "בשל הביקוש
הרב לכרטיסים והעומס הצפוי על קופות איצטדיון בלומפילד, הן יתפתחנה

▶ לחיזיון תריר; ומבחינה פוליטית, הרי שמאז האיסור שהטילה אופ"א על קיום משחקים בארץ, גם שחקנים ווטרים ממרדונה אינם מרחיקים מזרחה מניקוסיה, ומי שמעוניין ביבוא סלבריטאים מארגנטינה נאלץ להסתפק בגרסה המגיעה באריות קומפקטיות עוד יותר מזו של האיש בעל יד האלוהים, מקפצת בערוץ הילדים ועונה לשמות כמו "פליפה" ו"קמילה".

אולם בעוד שמעל פני השטח חל פיתוח בקידום הגלוי של אירועי ספורט על-ידי המדינה, אין בכך כדי לבטל את קיומם של אינטרסים כלכליים ואחרים המובילים לדילמות אתיות קשות בתחום סיקור הספורט ומכתיבים לעתים רפוסי סיקור בעייתיים. לאורך השנים, רומה שהנושא הטעון ביותר בהקשר הישראלי הוא זה של קבוצת הכדורסל של מכבי תל-אביב, שמערכת התלות ההדרתית שהתפתחה בינה לבין הגוף הטלוויזיוני המסקר את משחקיה – ערוץ 1, עד השנה – הובילה לטענות ברבר סיקור מתלהם ולא מקצועי מצד אחר, והשפעות לא ראיות של הקבוצה על החלטות פרסונליות תקשורתיות מצד שני. העובדה שזכויות השידור של משחקי מכבי תל-אביב עברו השנה לידי ערוץ 10 (תמורת סכום המוערך בארבעה וחצי עד חמישה מיליון דולר לעונה) אך חידרו את הבעייתיות הכרוכה ביחסים בין התקשורת לבין הקבוצה, שכן הערוץ מנסה למעשה לשקם את מעמדו הציבורי תוך היאחזות בשידורי הכדורסל כעוגן מרכזי, מה שהופך את האינטרס שלו בהצלחת מכבי למוכן מאליו.

אריה מליניאק הוא הקורבן המפורסם ביותר של מערכת היחסים בין מכבי תל-אביב לטלוויזיה. הוא אולץ בשעתו לעזוב את תפקידו כפרשן משחקי הקבוצה בערוץ 1, לאחר שהביקורת שמתח עליה לא נשאה כנראה חן בעיני גורמים במכבי. "אלי זה הגיע רק בתור צד שלישי", נזכר מליניאק, "אבל אני חושב שהעובדות מדברות בעד עצמן. אני חושב שעד היום אני הפרשן היחיד שאמר בשידור את מה שהוא חושב, והתוצאות היו בהתאם. כנראה הביקורת לא נראתה למכבי, ולפי מה ששמעתי התחילה מערכת של לחצים להחליף אותי. בהתחלה היו לחצים על יואש אלרואי (מנהל מחלקת הספורט בערוץ 1 דאז; א"ל), ואחר-כך היו לחצים גם על יוסף בראל, המנכ"ל. בסופו של דבר אני הוחלפתי בטל ברודי, שבוא נגיד שהוא היה יותר דובר מפרשן".

מליניאק סבור שהשינויים במפת התקשורת הישראלית מאז שנות התשעים גרמו לכך שמקרה כמו שלו לא יוכל לחזור עוד, אולם הוא עדיין משוכנע בעיתונאים ופרשנים המסקרים את מכבי מתמודדים עם שאלות אתיות מורכבות. "צריך להבין שאז ערוץ 1 היה הערוץ היחיד, ומכבי תל-אביב היתה פחות או יותר הקבוצה היחידה. היום, עם התחרות, אנחנו לא במצב שמכבי יכולה להכתיב לערוץ טלוויזיה מי יהיה הפרשן, ולכן יש גם יותר ביקורת. אבל למרות זאת, ברור לגמרי שגם היום לא תשמע בחדשות ערוץ 10 שום סקופ שפוגע במכבי".

מרבית כתבי הספורט והפרשנים מבדילים בין שני סוגים של גורמים המשפיעים על אופי הסיקור: הכלכלי והאישי. "היום

אביב לביא: אם בשם דיברו על זה ששכבי תל-אביב הדיחה את הפרשן, יכול להיות ששכשיו הגענו למצב שערין 10 יכול להדיח את המאמן

ברור שלכל הספורט אין קיום בלי הטלוויזיה", מסביר עפר שלח, המפרשן כיום את משחקי מכבי תל-אביב בערוץ 10 וכותב ב"דיעות אחרונות", את הפן העסקי. "מטבע הדברים, זה לא יוצר מאבקי כוח אלא שותפות אינטרסים, שהיא בעייתית מבחינה עיתונאית. לטלוויזיה יש אינטרס כלכלי ברור שנגזר מהצלחת הקבוצה, בין אם זה בטלוויזיה מסחרית כמו ערוץ 10 או בטלוויזיה ציבורית כמו ערוץ 1. כשני המקרים מדובר במשהו שהוא עמוד התווך של השידורים, ובכסף שמהווה חלק נכבד בתקציב של מכבי. זו סיטואציה בין קבוצה לגוף משרד שלא קיימת עם קבוצות אחרות או גופי תקשורת אחרים, כי "דיעות אחרונות" או "מעריב", נניה, לא מסקרים באופן כלכלי קבוצה מסוימת ומשלמים על כך. לכן תמצא הרבה יותר ביקורת בעיתונות הכתובה מאשר בטלוויזיה. למרות זאת, באופן כלכלי אני חושב שהמצב בארץ הרבה פחות גרוע מהבחינה הזאת מבארצות-הברית, למשל. שם אתה רואה מגוינים של הא.בי.איי שבהם אף אחד לא משתמש בסמים, אף אחד לא עושה שבעה ילדים ממש נשים, וכולם רק יושבים בספרייה וממליצים לילדים על ספרים משובחים לקרוא. מהבחינה הזאת, הטלוויזיה הישראלית הרבה יותר עיתונאית ותוקפנית".

שלח, שנודע בגישתו הביקורתית כלפי ההגמוניה של מכבי תל-אביב בכדורסל הישראלי וההשלכות שיש לכך על הענף, מתמודד היום עם טענות נגדיות, כאילו מאז שעבר לשרד בערוץ 10 הפך את עורו והיה לסניגור של האגודה הצהובה. "ההבדל בין הביקורת שלו לפני ואחרי שהגיע לערוץ 10 הוא מרהים", אומר פרשן כדורסל המעדיף להישאר בעילום שם. "בשנה שעברה בתקופה הזאת מכבי, ובמיוחד המאמן דייוויד בלאט, היו במלחמה טוטאלית אתו, ועכשיו לך תחפש מלה אחת של ביקורת, וזה לא שהשיגים שלהם כליך טובים". כתב אחר מוסיף: "נראה את כל הפרומואים שעושים להם בערוץ, ותבין את האינטרס הכלכלי המשותף. גם הביקורת של שלח היום מאוד מינורית יחסית לשנים קודמות".

שלח מכחיש ומעדיף להפנות את תשומת לבם של המבקרים לאספקטים אחרים. "אני ממש לא מרגיש איזשהו שינוי עקרוני באופן שבו אני מסקר היום את מכבי. אם יש הבדל, הוא נובע מכך שהיום אני עובד ישירות מול מכבי, והרבה יותר קל לבצע את העבודה כשאתה בעל זכות מסוימת. כל צורת ההתייחסות של בעד או נגד מכבי לא היתה מקובלת עלי אף פעם. נכון שיש לי כיום אינטרס מובהק באיכות השידור, כמו שלמכבי יש את אותו אינטרס".

עיתונאי ספורט רבים סבורים כי הגורם המרכזי הוּפך את סיקורן של קבוצות ספורט בכלל, ושל מכבי תל-אביב בפרט, לאדבוקטיבי מדי הוא אישי. בכך, הם טוענים, אין הבדל עקרוני בין סיקור ספורט לסיקור תחומים אחרים, שגם בהם מהווה מערכת היחסים בין הגורם המסקר לדמויות המסקרות מרכיב בעל משמעות. אם קיימים הבדלים, הרי שהם כמותיים באופיים ונובעים מהאינטנסיביות, האינטימיות והתנאים הלוגיסטיים המאפיינים את סיקור הספורט. "רמת האינטימיות של סיקור קבוצת ספורט היא הרבה יותר גדולה מבתחומים אחרים", מסביר שלח. "זה לא כמו כתב פוליטי או כלכלי, שמסקר כמה מפלגות או חברות. בקבוצת ספורט יש 15-20 איש, ומתפרסמות עליה ידיעות כל יום.

אין מקבילה לזה בתחומים אחרים. אתה נמצא עם האנשים כל הזמן וגם עוסק כדבר שבשגרה כחיים הפרטיים שלהם. האינטימיות והאינטנסיביות האלה יוצרות מערכת יחסים צפופה יותר, שבה טבעי ששיקולים אנושיים בלתי נמנעים באים לידי ביטוי".

כתב ותיק באחד העיתונים היומיים מציין כי בהקשר של קבוצת הכדורסל של מכבי תל-אביב, האינטימיות הופכת לעתים קרובות לחיכוך רוב של ממש. "צריך להבין איך זה קורה בשטח", מסביר הכתב. "אתה גומר משחק באיזו עיירה נידחת ברוסיה, ואין לך שום ררך להגיע לשרההעופה או למלון חוץ מבאוטובוס של הקבוצה. הם גומרים להתרחץ, ואתה עוד כותב לעיתון, ואתה יודע שמעכבים את כל הקבוצה ומחכים רק לך. אתה תלוי בהם מא' עד ת', אתה חלק מהם, והם גם יכולים לרבר אתך על כל מה שכתבת או שירת במלון, במטוס ובכל מקום. זה עסק מאוד עדין, ובמצב כזה ברור שכתב עושה שיקולים של זה שהוא רוצה שיהיה לו נעים עם האנשים שאתם הוא נמצא במגע כל-כך צמוד". אביב לביא ("הארץ" וערוץ הספורט) מסכים גם הוא כי "ריבוי הנסיעות לחו"ל הוא בעיה מאוד גדולה. כתב שנוסע עשרים פעמים לחו"ל עם קבוצה לא יכול להימנע מכך שתיווצר קרבה עם מושאי הסיקור שלו, וזו דילמה קשה בכל תחום. הטיסת המשותפת יוצרות חיכוך ושוברות את כל הפאסון והריטנס שקיימים. באופן טבעי זה גורם לקשיים אובייקטיביים בסיקור".

בתקופה שבה הועסק בערוץ 2, התנה אריה מליניאק את ההסכם בכך שלא יאלץ לטוס ולגור עם שחקני מכבי בנסיעות לחו"ל. "הייתי מאוד מודע לעניין הזה", הוא מפרט. "למרות זאת, לפעמים לא היתה ברירה. אתה מגיע לכל מיני חורים – סראטוב, ויטריה – יש לשם טיסה אחת ביום, במקרה הטוב, ואין לך ברירה אלא לטוס אתם". כתב אחר מציין כי גם בתחום הזה חלו בשנים האחרונות שינויים שהופכים את הסיקור למעט נוח יותר. "פעם זאת היתה הדרך של הכתבים לדאות את חו"ל", הוא אומר. "לכל מי שליווה אותם היה אינטרס שהם יצליחו, כי ככה אתה נוסע יותר. היום, כשכבי-400 דולר אתה קונה כרטיס טיסה לאירופה, זה כבר פחות משנה. זה שנוסעים אתם עדיין משפיע ברמה הפרסונלית, אבל זה לא שאתה מדגיש שאתה רואה את חו"ל בכותם".

את השאלות המשמעותיות ביותר בהקשר זה היא האם סיפורים בעלי ערך חדשותי מובהק מצונזרים באופן וולונטרי או מוציאים נעים על-ידי כתבים שאינם מעוניינים להסתכסך עם מקורותיהם. גם בתחום הזה ניתן לאתר שינוי מסוים לאורך השנים. בעוד שבעבר ידוע על קיומם של סיפורים כאלה (המפורסם שבהם הוא היעדרותו של שחקן מכבי אולסי פרי ממשחק בגביע אירופה בשל שימוש בסמים, שהוסברה בתקשורת כהיעדרות שנבעה ממחלת השפעת), הרי שכיום המציאות מורכבת יותר. עיתונאים מסוימים גורסים כי לא ייתכן שאף אחד מהכתבים הקרובים למכבי לא שם לב למערכת היחסים העכורה בין גייט האפמן לאריאל מקרר נלד בשנה שעברה, שהשפיעה על תפקודה של הקבוצה ונחשפה בראיון שהעניק האפמן השנה. אחרים, לעומתם, טוענים כי במצבי אותה התקשורתית התחרותית של היום, אף כתב לא היה מרשה לעצמו להחמיץ סקופ כזה. מצד שני, אין ויכוח על כך שסיפורים מסוימים, אף אם הם מוחזרים, מוסתרים באופן יזום בחלקיו האחרים של מדור הספורט. כך, למשל, בדצמבר 2000 הורשע שחקן

מכבי דאן, מרק בריסקר, בתקיפה בנסיבות מחמירות של אשתו. מרבית כלי התקשורת התעלמו לחלוטין מההרשעה, ואלה שבחרו לפרסם אותה עשו זאת באופן מוצנע ותמציתי. הדבר בלט במיוחד חר לאור העובדה שאך שבועות אחדים קודם לכן חגגו העיתונאים סביב פרשת ההתהוללות של הנבחרת הצעירה, שהעובדות שנחשפו בו בה לא קיבלו תוקף של פסק-דין. באופן אירוני עוד יותר, חודש-שיים אחרים לפני כן עסקו העיתונאים בהרחבה בתקנה חדשה של איגוד הכדורסל שזכתה לכינוי "חוק בריסקר", ושמנעה בפועל מהשחקן להשתתף במשחקי הליגה כשל הגבלות על מספר השחקנים הלוא ישראלים. הסיקור של חוק זה היה תוקפני ומתלהם, והאיי-גוד הואשם על-ידי עיתונאים מסוימים בכך שהוא מנסה לחבל

בהצלחתה של מכבי. למותר לציין, אף הערה ביקורתית על השחקן או על הקבוצה לא התפייסמה בכלי התקשורת הארציים לאחר הרשעתו של בריסקר בתקיפה, פרט להתייחסותו של אביב לביא במדור התקשורת שלו במוסף "הארץ". באופן דומה, גם תקיפתו של פרשן הכדורסל אלי סהר ("הארץ" וערוץ 1) בידי שחקן מכבי דאן, ראויסב צ'ורצ'יץ', סוקרה באופן מינימליסטי במרבית כלי התקשורת. בעניין הזה, אגב, מכבי

תל-אביב אינה חריגה. גם תקיפות אחרות של עיתונאים בידי שחקני כדורגל ועסקנים סוקרו בצנעה רבה במדורי הספורט, ולרוב נעשו נסיונות (מוצלחים) לפשר בין הצדדים מחוץ לכותלי בית-המשפט.

טענות רבות הושמעו במהלך השנים על האופן שבו מסוקרת מכבי תל-אביב במדור הספורט של "ידיעות אחרונות", ובמיוחד על-ידי סגן עורך המדור והכתב המלווה את הקבוצה כבר יותר מ-35 שנה, רפאל נאה. המקטרגים מלינים ברובם על כך שנאה, הנתפס כמקורב לגורמים שונים בהנהלת מכבי, מרבה למעשה את הקבוצה ומעניק תמיד כמה אהרות לעמדותיה. גורמים אחרים טוענים כי העיסוק בנאה אנכרוניסטי ומחמיץ את הנקודה. "נאה מסקר את מכבי תל אביב כי הוא נותן את הצד של הקבוצה ומביא בדיוק את מה שהעיתון רוצה", אומר עיתונאי ב"ידיעות אחרונות". "אין פה שום קונספירציה. אף אחד לא חושד בו שהוא אובייקטיבי, ומה שידוע וגלוי לעין איננו בעייתי. כמו שמכתב לענייני פלסטינים אתה מצפה שיביא את הצד הפלסטיני ולא את השב"כ, ככה גם כתב לענייני מכבי תל-אביב צריך להביא את הצד של מכבי, כמוזן כל עוד הוא שומר על סטנדרטים של מקצועיות, ואת זה נאה עושה מצוין. מי שאומר לאון את זה הם שאר הכתבים והפרשנים, ואם יש בעיה ל"ידיעות אחרונות", הרי שהיא קיימת בתחום הזה".

כל העיתונאים שרואיינו לכתבה זו מסכימים כי בענפים אחרים, להבדיל מכדורסל, השפעתם של האינטרסים הכלכליים על אופי הסיקור פחותה בהשוואה להשפעת המרכיב הפרסונלי. "קודם כל, בכדורגל אין מצב שבו לקבוצה יש חוזה-עם ערוץ שידור על כל העונה", מסביר עורך באחד העיתונים היומיים. "החווים הם מול ההתאחדות על הזכויות לשידורי הליגה, ובמצב כזה ברור שאין אינטרס כלכלי מובהק בהצלחה של קבוצה מסוימת דווקא. כשיש כבר חווים לגבי משחקים בודדים, באירופה

ספר שלח: היום ברור

שנכל הספורט אין קיום

כלי השליוזיה. מטבע

הדברים, זה לא יוצר

נאבקי כוח אלא שותפות

אינטרסים, שהיא בעייתית

נבחינה עיתונאית

גבורת השפנים של "רק בישראל"

על חלשים (כלומר על אנשים יוצאי רים, שאינם זוכים לשום חשיפה תקשורתית, אינם מועלים בכספי ציבור, ואינם מרעיבים במודע מיליון ילדים), אולי מביא צופים, אבל אותי באופן אישי הוא די מגעיל.

וכשטל ובנאי יפנו פעם את חצי השנינה שלהם לכיוון פחות פופולרי סטי, אל מוקדי הכוח ובעלי השררה, למשל, תודיעו לי. אני אשקול את עמדותי מחדש.

• • •

בגיליון הקודם כתבתי שמספר ההתנכלויות ליהודים בצרפת במשך שנה הוא פחות ממספר ההתנכלויות לאזרחים ערבים במדינת ישראל במשך שבוע, ושהתקשורת הצרפתית הרבה יותר רגישה להתיקפות גזעניות מאשר התקשורת המקומית.

המשפט האחרון הזה עורר כמה תמימות שאילצו אותי לעקוב במשך חודשיים אחד ריווחים עיתונאיים בשתי המדינות. אפילו קריאה שטחית בעיתונות הצרפתית מגלה, שדיווח על גילויי אנטישמיות הם תמיד כותרת בעמוד הראשון, מלווה בפרשנות נחרצת ומגנה. התקשורת הזו רגישה במידה רבה למסיעות הכפשה (בלתי מוצדקים) של דוברים יהודים, ומוצאת את עצמה מתגוננת בטון מוצנע גם על ביקור רת לגיטימית לחלוטין על ישראל. כל זה, כמובן, אינו מענייניו של מדור זה. מה שמענייניו היא העובדה שקשה לדמיין שהתקפה ברוטלית על משפחה יהודית שלוהה בחוף הים בצרפת, כזו ששולחת כסיומה כמה פצועים לאשפוז בבית החולים, תעבור בשתיקה תקשורתית

נפתח במשהו קצת אוטורי: יש מין תוכנית מצחיקה כזו בערוץ השני, שקוראים לה "רק בישראל". ארוז טל ("שמעון") ואודנה בנאי ("לימור") עושים שם מה זה צחור קים מכל מה שזו. אין, אין עליהם פחד. אחד הנושאים החביבים עליהם לאחרונה הוא קטע מתוכנית תרבות לא פחות אוטורית, ובה מקריאה המשוררת אפרת מישורי את אחד משיריה, שמורכב, רובו ככולו, מחזרה מונוטונית על המשפט "תמיד יש מישהו בבית".

לחתום מטה אין כליך כלים להעריך שירה. למרות זאת, יש לו הרגשה ברורה שהשיר הזה מעביר תחושה של ברירות ומצוקה, ושביצורתו המודפסת הוא עושי בהחלט לרגש. מצד שני, גם הוא (כלומר החתום מטה) מודע לעובדה שקריאת שירה מודרנית בכלל, ושיר מסוים זה בפרט, עשויה להיות נלעגת בעיני אנשים מסוגם של שמעון ולימור. מצד שני, לחתום מטה יש בהחלט הכלים לזהות לעג מכוער ועלוב, שאינו במקומו. יש הברל עצום בין הארתם באור מגוון של אנשים חזקים, רבי השפעה, בעלי אגו מנופח ודימוי עצמי מטופח, לבין הקטע המסוים הזה.

כמה תוכניות תרבות יש בטלוויזיה העברית? כמה משוררים מקריאים שירים על המסך הקטן? מהי הגבורה הגדולה, מהי השנינה המושחת, מהו התחכום המשעשע ויוצא הדופן שמפגינים מנחי התוכנית כשהם שמים לקלס קטע של הקראת שיר (טוב, לא ממש ברור, טוב, לא ממש קומוניקטיבי)? לגבר רת השפנים הוא יש רק פירוש אחד - שירה (ואולי אמנות בכלל), אומי רים לנו טל ובנאי, היא דבר נלעג ומגוון. הפופוליוזם הזול הזה, החכם

למשל, אז זה בכל מקרה במצב שבו רוצים בהצלחה של הקבוצה הישראלית. בכלל, בכדורגל ההצלחות בזירה הבינלאומית עדיין כליך מעטות, שכל הדיון הזה עדיין לא כליך רלבנטי. אם בעתיד מכבי חיפה, למשל, תהפוך למעין מכבי תל-אביב של הכדורגל, או סביר מאוד שהשאלות האלה יעלו גם שם, למרות שעדיין יהיה חסר לה כל המטען ההיסטורי והציוני הזה שמכבי תל-אביב כדורסל נושאת אתה לכל מקום".

בכדורגל ובענפי ספורט נוספים, כמו גם בכדורסל - ככל שהדבר גוגע לסיקור קבוצות קטנות יותר - הגורם המרכזי המוביל לדילמות ובעיות מתחום האתיקה הוא קרבתם של הכתבים למושאי הסיקור. "ברמות הנמוכות זה מאוד בולט", אומר אביב לביא. "הרבה פעמים נכנס שם גם המרכיב של האהדה, שהיא משהו אמוציונלי שיכול מאוד להשפיע על הסיקור. אי אפשר כמוכר גם להתעלם מכך שלסקציית הספורט משוגרים הרבה פעמים כתבים שהם לא מפסגת העיתונות, וכשיש כתבים עם רמת אינטגרטיבית יותר נמוכה, זה מוביל להריגות מכל הסוגים".

ברמות הגבוהות יותר, לדירי של לביא, ייתכן שהגיעה השעה להחליף את הדיון על כוחן של קבוצות ספורט אל מול התקשורת בדיון על כוחה של התקשורת אל מול קבוצות ספורט. "במצב של היום, שבו בלי הטלוויזיה אין לספורט קיום, הערוץ המשרד הופך להיות גורם מאוד משמעותי. אם מכבי תל-אביב קיבלה בעבר שבעה מיליון דולר מרשות השידור, והיום ארבעה ומשהו מיליון מערוץ 10, זה חלק מאוד משמעותי בתקציב שלה. בלי זה היא בקאנטים. אם ליגת הכדורסל מקבלת חצי מיליון דולר מערוץ הספורט ועוד חצי מיליון מערוץ 1, זה גורם שמוביל לכך שגם הערוצים רוצים דריסת רגל בהחלטות בנוגע לכדורסל. כבר היום יש משחק אחד בליגת הכדורסל שמשוחק בחמש וחצי אחר-צהריים, כדי שערוץ 1 יוכל לשרד אותו, וזה למרות שהקבוצות מקטרות, ואין קהל, והמאמנים מקללים ואומרים שהשחקנים ישנים בשעה הזאת. לערוץ הספורט היתה, למשל, התנגדות לעניין של הכדור הצהוב שהוכנס לליגת הכדורסל, כי הוא לא מצטלם טוב. ביול"ב קבעו שמדי השופטים יהיו בצבעים ורחניים וזהוהים, כי זה פוטוגני. יש היום המון מעורבות של גופי השידור, ובמובן הזה המצב הפוך למה שהיה פעם.

"אפשר לקחת את זה לכל מיני כיוונים. אני, למשל, חשבתי במהלך המשאומתן של ערוץ הספורט עם הליגה בכדורסל, שאפשר להודיע שאם לא יוכנסו לליגה כללים שיהפכו אותה לשוויונית ותחרותית יותר, אנחנו לא נשרד אותה. אפשר להסתכל על זה כעל התערבות, ואפשר להסתכל על זה כעל חלק ממשאומתן לגיטימי של תן וקח. בארץ עוד לא עשו בזה שימוש כליך, אבל זה עוד עשוי לקרות".

ואיפה זה ייגמר?

זה יכול לשנות לגמרי את יחסי הכוחות במשחק הזה. תראה את ערוץ 10: הם בנו על 12%-13% רייטינג ושמכבי תל-אביב תגיע לפיינל פור, ועכשיו הם יושבים על 7%-8% רייטינג ומקוננים על כל הפסד. והיום מכבי מאוד צריכה את הכסף שלהם. אז אם פעם דיברו על זה שמכבי הריחה את הפרשן, יכול להיות שעכשיו הגענו למצב שערוץ 10 יכול להדיח את המאמן, אם הם יטענו למשל שריווייר בלאט לא משחק מספיק אטרקטיבי. עוד לא הגענו לשם, אבל מבחינת התנהלות הרברים, זה לא בלתי סביר שזה יקרה. ■

אן ליביו הוא סטודנט לתואר שני במחלקה לתקשורת באוניברסיטת חיפה

עמוס נוי

קלת ראש), הוא במרכזה של הערכה וחשיפה חסרות תקדים. רווקא משום כך, הקובלנה הקבועה על "קיפוח על-ידי התקשורת" היא קצת מביכה, ובעיקר מיותרת. אלא אם כן מישוהו חושב שהתקפה על התקשורת תמיד תוסיף לו נקודות ברעת הקהל.

...

לא מזמן נפטר הקריקטוריסט זאב. ההספרים עליו הדגישו תכונות אישיות כמו נעימות וחיבבות, אבל, משום מה, ייחסו תכונות אלה גם לקריקטורות הפוליטיות שלו. הגדיל לעשות חבר למקצוע, שטען שהקריקטוריסטים הצעירים הם "הרבה יותר נשכניים".

כמי שגדל על הקריקטורה הפוליטית של זאב ב"הארץ" במשך שנים, ההערה הזו נשמעת לי, בלשון המעטה, קצת תמוהה, ומעידה יותר מכל על כלבול מושגים. הקריקטוריסטים ה"צעירים" הם יותר פרויזים ואנרכיים, אולי, אבל, מבלי להכיר את האיש ורעותו, ומקריי אה (צפייה) בעבודותיו בלבד, אין לי שום ספק בעניין נטיותיו: הסיי מפטיה הברורה לאורי אבנרי ("רון קישוט") ומטרותיו בשנות השישים, הסלידה מהכוחניות הבן-גוריונית והדמוגוגיה הבנינית, האהרה לאשכול – וכמובן, ימי מלחמת לבנון, שבהן היתה הקריקטורה היומית נשכנית ונוקבת יותר מכל ה"צעירים" הקונפורמיסטים של היום גם יחד.

אם יש משהו שאי-אפשר להגיד על עבודותיו של זאב ו"ל, זה שהן היו לא ביקורתיות, חיבבות, חסרות שיניים. זה נכון, אולי, על סגנון (התרבותי והמונמס) אבל לא על תוכנו. עד כמה שקורא מן השורה יכול לשפוט.

טלוויזיה או עיתון, בלי להיתקל ב"מקופח על-ידי התקשורת" התרני התובע את עלבוננו שוב ושוב, באותיות קירוש לבנה. עד שהוא הופך להיות הרוגמה האולטימטיבית. ל"מקופח על-ידי התקשורת" גם בראיונות עם אמנים אחרים. קחו, למשל, את צביקה פיק. הפסטיבל התקשורתי סביב קיפוחו התקשורתי (כביכול) הגיע בשנה האחרונה לשיאים חרשים. אז נכון שהיוצר המוכשר הזה היה מרוחק מהבונטון התרבותי והביקורתי כשהכשירון לייצר להיטים קליטים נחשב פחות, ממש כשם שהיום, כשהכשירון לייצר להיטים קליטים נחשב יותר (ומלווה בנוסטלגיה

ראיונות שבהם הוא (או היא) קובל (או קובלת) על התעלמות תקשורתית. הוא פשוט "מקופח על-ידי התקשורת", למרות ההצלחה המסחרית או ההישגים האמנותיים או ההערכה הרבה שהוא זוכה לה בחו"ל או גלי החום והאהבה שהוא נתקל בהם ברחוב הישראלי (מחקר גא את המיותר).

וזה נמשך ונמשך. הוא "קופח על-ידי התקשורת" ככתבת שער ענקית בעיתון נפוץ, ושב ו"מקופח על-ידי התקשורת" בתוכנית טלוויזיה עתידת רייטינג, ובערב מחווה בשירור חי, ובפסטיבלים המונויים, ובפרסים יוקרתיים. וכבר קשה לפתוח רדיו,

במדינה ה"עוינת" ההיא. אצלנו היא עוברת בדממה, ויותר מפעם אחת. קשה אפילו לדמיין, במדינה ה"אנטישמית" ההיא, שכעשרת אלפים אוהרי כרוזגל יקראו מרי שבת, במשך דקות ארוכות ואל מול מצלמות הטלוויזיה, "מוות ליהודים", מבלי שתפרוץ סערה תקשורתית שתלווה בתגובה ממשלתית וממלכתית הולמת. אצלנו, נחשו מה, זה קורה (וקורה וקורה) בדממה מצמיחה ממש.

לפני כמה שבועות תקפו מתנגדי לים כמה מתנדבים שסייעו לפלסטינים במסיק ויתיהם. כמה מהמוריקתפים הגיעו לבית-החולים עם פציעות בינוניות. בכמה אמצעי תקשורת קיבלתם דיווח על האירוע החמור הזה? (תשובה: משפט אחד ב"הארץ". זה הרי לא ניוז).

או בהחלט כדאי שהתקשורת המקומית תפחית מעט את הטפת המוסר הצרפנית שהיא מייצאת למדינות אירופה.

...

יש מין חיה תקשורתית כזו, עם מסלול קריירה עצמאי משלה, שנקראת "המקופח על-ידי התקשורת". בדרך-כלל מדובר בומר שאמן פופולרי. זה מתחיל בכמה

עמוס נוי הוא איש מחשבים

שאלת ראש הממשלה

לא מצאנו לנכון לעמת את ראש הממשלה ולו בשאלה אחת בנושא זה.

לא תוכנית ויסקונסין, לא קצבאות הילדים המעוותות, לא הפריטת הרווחה לארגונים וולונטריים, ולא העיצומים הבלתי נגמרים של פקידי הסעד זכו לאזכור בפגישה עם ראש הממשלה. אחרי כמעט שעה וחצי, ולפחות תריסר וחצי שאלים, נראה כאילו שהשאלות – נתניהו נשאר בחוץ או לא, ויתורים "כואבים" או "כואבים מאוד" ומי ישוּבך במקום ה־27 ברשימת הליכוד – הן, ורק הן, תמצית קיומנו.

מפגיע יותר היה לגלות שאפילו בת זוגה היוקרתית של המצוקה החברתית – הכלכלה – נעדרה מהמפגש עם ראש הממשלה. איש "גלובס" ניסה אמנם להעלות את נושא הערכויות מארה"ב, אולם הדיון הוסט להתעסקות טכנית שמחפשת כותרת יותר מתשובה. מעבר לכך – יוק.

המפגש, על שאלותיו האקראיות והמייצגות, סיפק הצצה נדירה לסדר־היום הציבורי של העורכים והעיתונאים. בסדר־היום הזה יש מקום לביטחון, מעט פוליטיקה וקמצוץ יחסי חוץ. זה הכל.

כבר כמה שנים נשמעים בפורומים תקשורתיים פנימיים קולות, שהפכו כבר למקהלה, המכים על חטא ההתעלמות הקולקטיבית מכיסוי נושאים אורחיים ובעיקר חברתיים. ואכן, יותר מבעבר, סיפורים חברתיים מעפילים בזמן האחרון לעמודים הראשונים של העיתונים ולכותרות מהדרות החשובות.

לצר כיסוי וול ופופוליסטי כולטות גם התייחסויות מעמיקות וחשובות לנושאי חינוך, חברה, פערים כלכליים, בריאות ואפילו, לפעמים, איכות הסביבה. רשימה חלקית כוללת את סדרות הטלוויזיה "רוח קדים" ו"דרומה", עשייה ענפה ולא אחידה ברמתה בערוץ "בריוזה", שינוי תמהיל מוספי סוף־השבוע של העיתונים הגדולים ובפרט "סופשבוע" של "מעריב", "אחד העם" של רינו צרור בגליציה"ל, ואפילו, במידה מסוימת, צירופה של שלי יחימוביץ' לצוות "אולפן שישי".

מסתבר שמרובר בשינוי קוסמטי ותרמיטי בלבד, היעדרות למשונות רייטינג רגעית או, אם תרצו, טרנד. דן שילון ציין בעבר, בכנות מטרידה, כי סביר שלא היה צופה בתוכניתו. בהש"א, עורכי כלי התקשורת לא רואים תוכניות על בריאות, לא קוראים מאמרים על חינוך ולא מאזינים לראיונות עם מוכטי לים. בשעת האמת, במקום שבו מניחים את הדברים החשובים על השולחן, אין מקום למה שהיא אינו פוליטיקה וביטחון.

אבל אולי דווקא הפעם רייטינג צודק? הייתכן שהעורכים מתמזיזים שינוי חר ודרמטי בסדר־היום המבצע מהרחוב הישראלי? האם מדובר בקהילה אנכרוניסטית שמתעניינת, מגלה בקיאות ושואלת על האתמול במקום על המחר?

זה הזמן לרענן רשימת הדרישות מעצמנו ורענן רשימת האתגרים והשאלות שאנחנו מציגים לפוליטיקאים. עיתונאות חברתית ואורחית היא לא קישוט לסדר־היום, אלא סדר־היום עצמו. ■

כאילו שלא ידענו שאיברנו כל קשר למציאות, נערך השנה האירוע העיתונאי המסורתי לציון כ"ט בנובמבר – בה' בדצמבר. מה שהיה פעם מפגש אינטימי, כמעט משפחתי, בין ראש הממשלה המכהן לעורכים הבכירים והממוכסכים של כלי התקשורת, מאבר בשנים האחרונות בעקביות את עליצותו וחיוניותו. האינפלציה במספר המוזמנים (הפעם: אפילו נציגי האינטרנט), ההיעדרות המופגנת של אחרים (ונקנר ובכיריו העדיפו, כנראה, להתענג על פרשת גנוסר שבקעה לאוויר העולם באותו בוקר) וסירורי אכטחה קפרניים מדי, העניקו לאירוע ניתוח של ברית של חברי מרכז בימי פריימריז.

מכונסים בחבורות, עטויים ארשת של חשיבות עצמית ועצבנות של איסור לעשן, נאספו כ־150 עיתונאים בבית סוקולוב והמתינו להופעתו השנייה, אם כי וראי לא האחרונה, של אריאל שרון בפניהם.

שרון לא אמר דבר. הוא כמוכן דיבר ממושכות – למרות שוויתר על נאום פתיחה ורילג מיד לשאלות הקהל – אך לא חירש, לא הלהיב ולא השיב לעניין. יותר משהדבר מעיד בו, הוא מעיד בנו. שרון בחר להתייחס לקהל כאל קבוצת שמיניסטים ערב בחירות פנימיות בבית־הספר והיא קיבלה על עצמה את המעמד שיער לה.

אבל לא בגלל שרון עזבתי את המפגש מתוסכל. תשרי בוחי לא הפתיעו איש, וכך גם לא השאלות: תוכניתו המדינית, המגעים עם ארה"ב, איומי הטרור על ישראל, מחבל אחד, איש מוסר לשעבר אחר, שר הביטחון ושר החוץ, דיל ועור דיל, אחדות לאומית ואחרות פנימית, "ויתורים כואבים" וכואבים פחות, היחסים עם ירדן וגם עם מצרים, ובפניגת האוטריה, נחטות נציגת דרום־אפריקה: מתי תבוא להתארח בפורום הכתבים הזרים.

התקשורת, ומה מתאים יותר להגדרה הכוללנית והמופרכת הזו מקבוצת העיתונאים הבכירים והמשפיעים של כל כלי התקשורת בישראל הממוכסכים באולם אחד, הסתפקה בהתעניינות מנומסת בתחום הצר שבין הפוליטי־דיכולתי לבטחוני־מדיני.

אף לא שאלה אחת בנושא חינוך (איך מתכוון ראש הממשלה להילחם בנגע האלימות בבתי־הספר, מה הוא עושה לשיפור הישגי תלמידי ישראל בבחינות במתימטיקה, מה עמדתו בנוגע לדר"ח שושני על הסדרת התקצוב לבתי־ספר יסודיים מכל הזרמים); שום מלה על בריאות (הרחבת סל התרופות, עמדתו בסוגיית השר"פ, התורים הבלתי נסבלים במערכת הרפואה הציבורית); וכמוכן הס מלהוכיר שורה ארוכה של נושאים כמו יחסי דת ומדינה, איכות הסביבה, חקיקת חוקי יסוד, נגישות להשכלה גבוהה, אלימות במשפחה, תאונות דרכים – כולם מורסות מדממות בלב המרקם הישראלי לפני, ובעיקר במהלך, ימי שלטון שרון.

אלא שגם אם נתייחס לרשימת הבעיות הללו כווסות קטנוניות שאין בהן די להטריח ראש ממשלה, יש לתמוה על העדר כל התייחסות למצבה הכלכלי והחברתי של ישראל. המיתון המתארך, הפערים המעמיקים, העוני המתרחב והאבטלה המשתוללת ממרסמים במדינה. למרות זאת, אנו העיתונאים

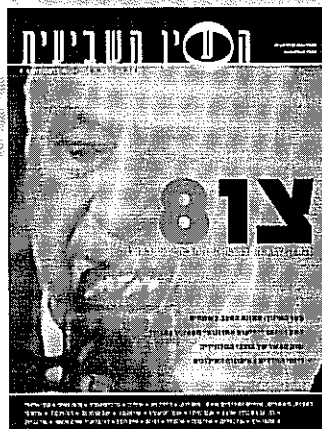
עילום: דוידס

זה הזמן לרענן רשימת האתגרים והשאלות שאנחנו מציגים לפוליטיקאים. עיתונאות חברתית ואורחית היא לא קישוט לסדר־היום. אלא סדר־היום עצמו.

הכותב הוא עיתונאי ב"דיעות אחרונות" ומרצה לתקשורת וכלכלה (הוא לא שאל אף שאלה את ראש הממשלה)

העין השביעית

כתב עת לענייני עיתונות ותקשורת

"העין השביעית" הוא כחה לעיתונאים המוטרידים מהרמה המקצועית ומהאתיקה של התקשורת הישראלית. זהו כתב העת היחיד שבו תמצאו התבטאויות מעמיקות על הקשר בין פוליטיקה לתקשורת, על מאבקים בין העיתונאים, על יחסי חו"ל-עיתונאי, על ניגוד אינטרסים, זכות הציבור לדעת ועוד.

להזמנות: טלפון: 1-800-20-2222 פקס: 02-5631122

נתחן לרכוש אה גליונה "העין השביעית" בכל חגיגות "סטימצקי" ו"ספרו"

דעת הקהילה

■ חבר, בגל"צ היית?

באמצע נובמבר 2002 התאספו באוניברסיטת תל-אביב 600 צעירים נלהבים. כולם זוגנו למבחנים שקיים ערוץ 10 למועמדים להשתלב בחברת החדשות שמוקמת במסגרתו. הנבחנים בילו שם כחמש שעות שבמהלכן עברו מבחני ידע, אישיות וכיטוי. קשה לדעת כמה מהם אכן ישולבו בחברת החדשות של הערוץ, ואולי היה זה רק תרגיל יחסי-ציבור שבאמצעותו ביקשו ראשי הערוץ להפגין את מאמציהם הכבירים להקים חברת חדשות גדולה ומגוונת.

מכל מקום, שיטת הגיוס מעוררת תקווה לשינוי בדרך שבה אוספים כלי התקשורת הישראליים עובדים לשרותיהם. בענף הטלוויזיה, ובעיקר בתחום החדשות, היתה נהוגה עד היום שיטת גיוס עובדים כמעט יחידה: גל"צ. שירות ככתב בתחנה הצבאית היווה קריטריון עיקרי לקבלה ככתב בחברת החדשות של ערוץ 2, ובמידה רבה גם בערוץ הממלכתי. כתבים רבים עשו את שירותם הצבאי בגל"צ לפני שעברו אל מסך הטלוויזיה: אלון בן-דוד, גיל תמרי, איתי אנגל וגם גאולה אבן ויעל שטרנהל. דרך נוספת היתה גיוס מקרב עובדי קול-ישראל, אך לעתים רק מפני שרשת ב' שימשה תחנה בדרך מגל"צ לטלוויזיה. כך, בנוסף לעיוותים אחרים שיוצרת התחנה הצבאית (תחרות לא רשמית לרדיו האזורי למשל), הפכה התחנה לגוף האחראי בלעדית על הכשרת אנשי החדשות של ישראל. בעוד בוגרי גל"צ פושטים מריהם והופכים מיד לכתבים אורחיים בחזית החדשות הטלוויזיוניות, נאלצו כל מי שאינם בוגרי התחנה לשמש כעוררי הפקה זוטרים. נראה כי אף אחד לא הקריש מעולם מחשבה לפרופיל אנשי החדשות שנוצר בעקבות ההסתמכות הבלעדית על גל"צ: עיתונאים בעלי השכלה תיכונית בלבד, שאת הכשרתם קיבלו במסגרת צבאית ואת צעדיהם הראשונים עשו בגוף צבאי במסגרת שירות חובה.

אין לטעות, גם אלה שירכיבו את השורה הראשונה של חדשות ערוץ 10 באים מגל"צ או מגופי תקשורת אחרים. אך לראשונה בישראל השתמש גוף תקשורת בהליך גיוס עובדים השכיח כלי-כך בתחומים אחרים – פרסום מודעת "דרושים" בעיתון, פתיחת אתר אינטרנט לקליטת קורות חיים, וקיום יום מיון. כלי-כך הגיוני שלא ברור למה מעדיפים גופי התקשורת לדבוק בשיטת הגיוס של "גל"צ"ניק מביא חבר".

שחר אבירי

להזדקק לטרמינולוגיה של "החוליגנים הגברי" השולט בשוק הטלוויזיה (כדברי מרואיין אחר בכתבה). גם בעצמה – "הכוסית מ'שישי חי", כהגדרתה – מיכאלי לא נוהגת יתר כבוד.

מיותר להכביר מלים על הסתירה הצורמת בין פעילותה המבוכת של מיכאלי למען נפגעות תקיפה מינית, ובין נכונותה לכנות נשים בתואר שהוא סוג של תקיפה מינית כשלעצמו (גם המראיין, אגב, לא זקף גבה לנוכח הדיסוננס). אז מה כן? אולי תרגיל ברמיון מודרך. לעצום עיניים ולנסות לרמיין את יוסי ביילין מדבר על הסכם שלום עם הערבושים, את עוזי אבן מוקיע אפקיה נגד המתרוממים, ופעילה בריטית לזכויות האשה מכנה את הקולגות שלה 'pretty cunts'.

ט ל ני צ ו ן ק ר ן

טל ניצ'קון היא משוררת ומתרגמת. ספרה "דומסטיקה" (עם עובד) זכה בפרס שר התרבות לספרי ביכורים

■ בארץ וילגריה

צריך להיות טרחן חסר תקנה (טוב, טרחנית) כדי למחות היום על השימוש בתואר "כוסית". מצד אחד, כמאמר לימוד מ"רק בישראל", זו התפרצות לחצי הכוס הריקה: ממילא דומה שאין עוד מלה בעברית המתחדשת שרבים כלי-כך מאוחדים בתיעובה. במוסף "מצב העברית" שהוציא "הארץ" ביום העצמאות האחרון, כיכבה המחמאה המפוקפקת בשאלון שנערך בקרב אנשי לשון וספר על הביטוי השנוא ביותר בשפה העברית, והצליחה להבחיל לאו דווקא פמיניסטים מוצהרים.

ומצד שני, אולי רק המאבק במגיפת הסגול (הצלחתי, הפסקתי) הוא חסר סיכוי יותר מהמלחמה בהמצאה זו מארץ וילגריה (בכל זאת, ראוי לעקוב באופטימיות זהירה אחר מיני-קמפיין שמסתמן לאחרונה ב"עכבר העיר" של תל-אביב להחדרת התחליף הקסום "חבצלת". מתחשק כמעט לצאת לרחובות, כילדיו של אליעזר בן-יהודה בשעתם, להיטפל לעוברים ושבים ולשאל אותם לפי תומך: "ראית איזה חבצלת?")

למה אפוא להטריח את הקוראים? כדי להצביע על תופעה ישראלית ייחודית: המשת"פיות התמוזה שבה ששות פמיניסטיות, או פמיניסטיות בעיני עצמן, לצרף את העלבון הזה ללקסיקון שלהן. לא מדובר בנשים באופן כללי – השיח השובניסטי מעולם לא היה נחלתם הבלעדית של גברים – אלא במי שהמלה "כוסית" חותרת לכאורה תחת השקפת עולמן. מי שסבורה שניכוס הביטוי הזה מכשיר אותן, משלה את עצמה. כשהומאים אימצו את הכינוי "הומרי", שהיה עד לפני שנים ספורות שם גנאי, הם אכן עקרו ממנו את הלעג ודלדלו באלגנטיות את הארסנל של ההומופובים. לעומת זאת, גם אם נשים ירקלמו "כוסית" בדבקות, השכם והערב, השרץ לא יטוהר.

לאחרונה התבטאה התופעה הביזארית כראיון שנתנה מרב מיכאלי לאביב לביא במוסף "הארץ" (8.11.02). מיכאלי מוצגת שם לא סתם כפמיניסטית, אלא כמי ש"עוברת בפמיניזם", שדרכה לתפקיד ראוי בטלוויזיה הסומה בגין פמיניסטיותה. והנה הארכי-פמיניסטית, שאינה טובלת מקשיי התנסחות, לא מהססת לתייג כמה מעמיתותיה – תוך גקיבה בשמן – כרוגמה ל"כוסית היפה, שמתבקשת לא להשמיע את מה שיש לה להגיד". כל אחת מתלמידותיה של מיכאלי בקורס "נשים בטלוויזיה" היתה מצליחה מן הסתם לנסח את הטיעון הזה בלי

פניית פרסה ב"מעריב"

פרס ביקורת התקשורת, המוענק מידי שנה על ידי "האגודה לזכות הציבור לדעת", הוענק השנה לשני עיתונאים: עידית לינור מגל"צ וקלמן ליבסקינד מ"מעריב". יושב ראש הוועדה, ח"כ יובל שטייניץ, אומר שאת הפרס, 5,000 דולר, מקבלים "מי שהפגינו אומץ לב עיתונאי ותרמו תרומה משמעותית לביקורת התקשורת בישראל". עירית לינור זכתה בפרס בעקבות מכתבה המפורסם למערכת עיתון "הארץ", שבו הודיעה על הפסקת המוני עקב מה שהגדרה "מחסור בציונות והזדהות מוגזמת עם הפלסטינים, יותר מאשר יהודים מסוימים".

אפשר להבין את שטייניץ, מנקודת מבטו. לינור "הפגינה אומץ לב עיתונאי" משום שהיתה האישיות

התקשורתית הראשונה שטענה טענות כה קשות נגד "הארץ", ועוד גיבתה זאת במעשה. ניתן גם לומר שהיא "תרמה לביקורת התקשורת", משהתברר שמכתבה עורר דיונים פנימיים במערכת "הארץ", שבהם טענו חלק מהחברים טענות שאכן יש בהן ביקורת עצמית. בנוסף לכך גרר מכתבה גל ביטולי מינויים על העיתון, וגם זו מן הסתם תרומה נאה בעיני שטייניץ.

בעבור מה זכה בפרס קלמן ליבסקינד? התחקירן ליבסקינד זכה בזכות שתי כתבות שפרסם ב"מעריב", ובהן הפריך, לכאורה, טענות עיקריות בתחקירו של מקבילו מ"דיעות אחרונות", מררכי גילת.

קשה להבין איפה בדיוק ה"תרומה המשמעותית לביקורת התקשורת", שהרי גילת, כנראה, לא ערך חשבון נפש באשר לתוכחותיו של ליבסקינד וגם הציבור לא הגיב בביטולי מינויים ל"דיעות אחרונות". קשה גם להבין איפה "אומץ הלב

מה, חיים כאן גם ערבים?

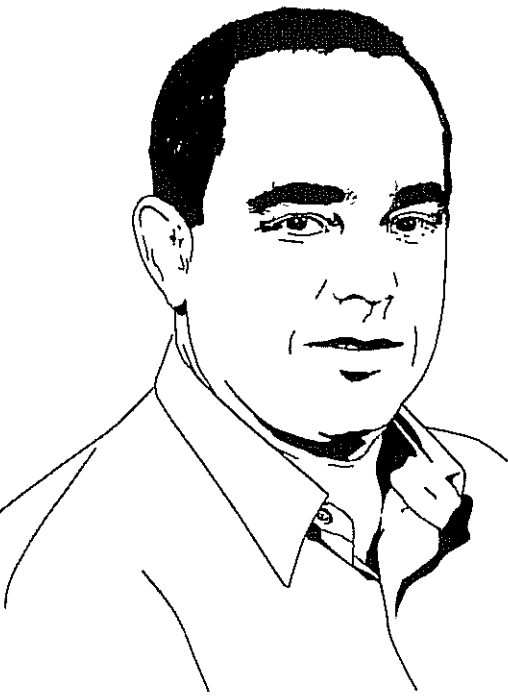
היעלמותן והירצחן של הפעוטות בירושלים – הודיה קדישמישטיין במערב העיר וגור אברטיר במזרח – סיפקו הזדמנות לעמוד מקרוב על היחס התקשורתי לשתי פרשיות והזות כמעט, האחת שגיבוריה יהודים והאחרת, שבמרכזה ערבים. בעוד שהודיה הקטנה ריתקה את תשומת הלב התקשורתית, זכתה נור לאיזכור בשולי הפרשה ממערב העיר, לצד החדשות המעניינות באמת. כך, לדוגמה, באחר מימי הדרמה, עוד בטרם נתגלתה האמת הנוראה, דיווח משה נוסבאום בחרשות ערוץ 2 על נפתולי החקירה ועל מאמצי החיפוש אחר הודיה, ואילו כאשר נשאל עלידי המנחה באולפן על הפרשה המזרחית-ירושלמית, הסתפק בדיווח קצוצר שבמהלכו לא הצליח אפילו להיזכר בשמה של הילדה הנעדרת.

למרות זאת ניכר היה בדיווחים, אולי בשל סמיכותן של הפרשיות, כי העיתונאים העוסקים בהן מודעים לכך שמדובר כאן כמעט בניסוי מבוקר ביחס התקשורתי לערבים (אם כי, כאמור, זה לא הפריע לאחדים מהם). לעומת מקרה המבחן הזה ישנם מקרים סמויים יותר, בוטים לא פחות, ובמידה רבה חשובים פי כמה.

קחו לדוגמה את הסקרים הניחתים עלינו מכל כיוון. כל ברדעת מכין סקרי דעתקהל אינם רק צילום של המציאות וכי הם גם משפיעים עליה ומעצבים, במידה כזו או אחרת, את תמונת העולם של קוראיהם. קריאה קפדנית של סקרים מאפשרת, מדי פעם, להבחין בתפיסה של מי שעורך אותם, וכמסתבר, גם של העורך או הכתב המפרסמים ומפרשנים אותם. בסקרי הבחירות של "דיעות אחרונות", למשל, אין אבחנה בין מפלגות ערביות שונות. אף שההבדל האידיאולוגי והפרלמנטרי בין חד"ש לבין כל"ד גדול לא פחות, ואולי אף יותר, מן ההבדל בין מרצ לעבודה, מצטופפות הראשונות, ללא כל אבחנה, תחת רובריקת ה"מפלגות הערביות", בעוד האחרונות נסקרות בנפרד, כיאה למפלגות עצמאיות.

מרגיז עוד יותר הסקר שנתוניו מתפרסמים במרור "מצב משפחתי" במוסף "הארץ". בשני עמודיו האחרונים של המוסף, שחתומים עליהם רלי ואבנר אברהמי, מרואיינת מדי שבוע משפחה ישראלית כלשהי, ובכלל זה משפחות ערביות. בתחתית הטקסט מצוין נתון נבחר מסקר על רמת החיים של ישראלים: מי אחראי על החשבונות בבית, כמה מכוניות יש למשפחה (ובאילו אמצעי חימום היא משתמשת. מתחת לנתון השבועי, באותיות קטנות ער כדי חשד, ניתן להבחין בהערה שלפיה הסקר מבוסס על מרגם מייצג של האוכלוסייה היהודית בישראל. במלים אחרות – "הארץ" הזמין (או סתם קנה) סקר על רמת החיים של ישראלים, שאיננו מתייחס כלל לערבים החיים כאן. בפסיפס ההדרה השיטתית של ערביי ישראל מתמונת המציאות של היהודים, זה רק פרט קטן. קטן עוד כרי כך שצריך להסתכל היטב היטב כרי להבחין בו בשולי העמוד.

ארנון לוי

העיתונאי". האם מתקפה חזיתית שכוו על גילת, מבכירי העיתון המתחזה ובעל חשבון אישי פתוח ומרמם עם משפחת נמרורי, המו"ל של ליבסקינד (וגם עם שטייניץ – איש נתניהו מובהק – שגם לו טינה מפורסמת לגילת), היא שחייה אמיצה נגד הורים מצד תחקירן שזה מקרוב הצטרף לעיתון?

קשיי ההכנה מתגברים כשנוכחים ביחסו של "מעריב" לתחקיר אחר של ליבסקינד, יחס שניתן להגדירו כפניית פרסה מושלמת שכל כולה "ביקורת התקשורת". ליבסקינד פרסם ב"מעריב" תחקיר מקיף על ראש ישיבת "עטרת כהנים", הרב שלמה אבינר. בתחקיר נטען שהרב ניצל לרעה את מעמדו ואת מצב הנפשי הקשה של נשים שפנו אליו בבקשה לעזרה, כדי לעשות מעשים לא הולמים. בתוך שבוע מפרסום הכתבה על שער מוסף "סופשבוע" שינה העורך, אמנון דגקור, את הטון והנימה מקצה לקצה. כתחילה פרסם העיתון בהבלטה ובאדרה את תגובת הרב אבינר, שהכחישי כמובן הכל, וציין את חוסר האמון המוחלט בציבור הדתי כלפי טענותיו של ליבסקינד. במהלך השבוע שלאחר מכן המשיך "מעריב" בשיטתיות לנטרל את התחקיר באמצעות רצף של פרסומים שכפרו בממצאיו וביטאו מגמה להתנער ממנו. לא היתה אף כתבת המשך אחת התומכת בו. לשיא הגיעו הדברים כאשר מקץ שבוע דיווח העיתון לקוראיו, על פני חצי עמוד, כי העורך הראשי קיבל את מקורבי הרב לפגישה, ובה הכטיה, בצעד שספק אם יש לו תקדים, שאת טענות התחקירן יברקו "אנשי מקצוע חיצוניים ואובייקטיביים" (האם עיתונאי "מעריב" אינם אובייקטיביים בעיני עורכו הראשי?). מאז לא שב העיתון לעסוק בתחקיר והוא נקבר לרווחת הכל. מיד אחריכך הגיע הפרס.

חנן עמיאור

ישראל מינוס

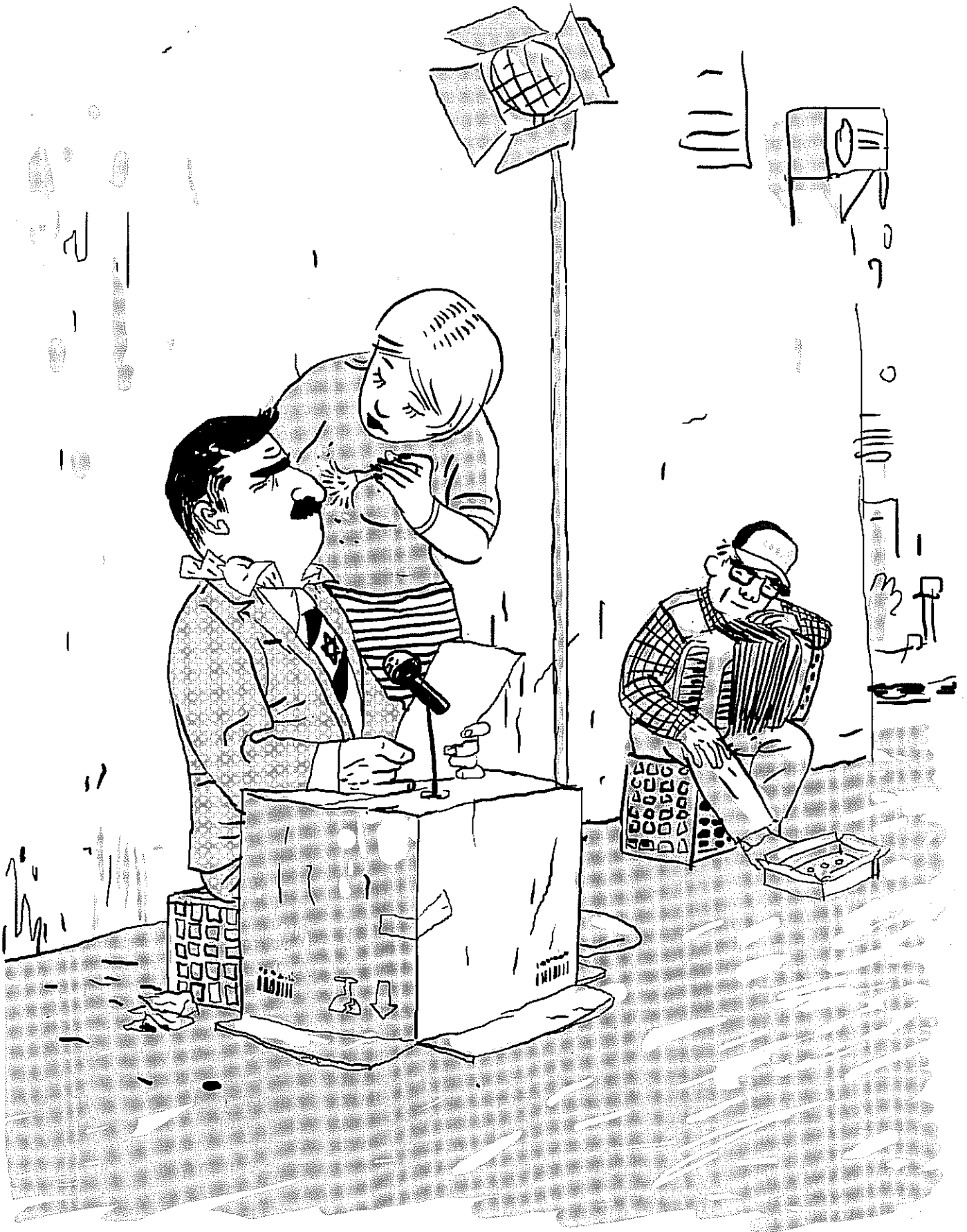
כמה הרגלים מגונים מעולם התקשורת הסובייטי חדרו לערוץ החדש המשדר ברוסית. "זה עניין של גיל וזה יעבור", מבטיחים שם

חנן עמיאור

בתחילת נובמבר, ימים אחרים לפני שעלה לאוויר הערוץ החדש ברוסית "ישראל פלוס" (תחנה 9 בשלט), נסעה המנכ"לית והעורכת הראשית, הגב' יוליה שמאלוב-ברקוביץ', מנכ"לית לשעבר של העיתון "וסטי", כמונית. לאחר שהציגה עצמה בפני הנהג, הוא החל להתלונן בפניה על מריבותיו התכופות עם חברתו העולה החדשה מרוסיה. "כל ערב אנחנו יושבים ביחד ורואים ערוצים מרוסיה ככבלים", הוא אמר. "אירנה משתדלת לתרגם לי, אבל זה לא מעניין אותי וטלוויזיה ישראלית לא מעניינת אותה ואנחנו רבים על זה". כשבועיים לאחר תחילת שידורי "ישראל פלוס" הורמנה שמאלוב-ברקוביץ' במקרה למוניטיו של אותו נהג, שחיו, כך תיארה, השתגו לבלי הכר. מרי ערב יושבים בני הזוג חבוקים ומרותקים מול הטלוויזיה המשרדת תוכניות ישראליות ברוסית עם כתוביות בעברית, והשמחה במעונם. "כשממעת על כך מאותו נהג מונית", אומרת שמאלוב-ברקוביץ', "הרגשתי שאני בדרך הנכונה ואני עושה משהו

חשוב כשביל המדינה. אנחנו ערוץ ישראלי, יהודי, לאומי וציוני ואנחנו לא מתביישים להגיד את זה". ערוץ "ישראל פלוס", החל את דרכו באביב '97, עם קבלת חוק חבילת הערוצים החדשים בכנסת. מיליון ומאתיים אלף דוברי הרוסית החיים בישראל הביאו לרייטינג כה גבוה בערוצי הטלוויזיה הרוסית המשודרים כאן, עד כי חברות ישראליות החלו לפרסם בטלוויזיה הרוסית. הכראיות הכלכלית, בתוספת הרווח "לכוון את הציבור שלנו לצינונות ולאומיות ויהודיות", כדברי העורכת הראשית, הביאו להקמתו כערוץ מסחרי. שני אילי הון ישראלים שעלו מחבריה העמים התחרו על השליטה בערוץ: לב לכייב וולדימיר גוסינסקי. לכייב הוא ירדו הטוב של נשיא רוסיה, ולדימיר פוטין, ומחזור מחירות היהלומים שהוא כורה מדי שנה ברוסיה מגיע למיליארדי דולרים. גוסינסקי, איל הון ותקשורת שמתנגד בעקביות לפוטין ותוקף אותו לא אחת באמצעות ערוץ הטלוויזיה ברוסית שהוא מחזיק בארצות-הברית, עשה זאת גם בטלוויזיה הרוסית, עד שפוטין הפקיע ממנו את השליטה בערוצים. פוטין, שמייחס משקל רב לתפוצת דוברות הרוסית החיות מחוץ לרוסיה (בארה"ב, גרמניה וישראל בעיקר), לא רצה את גוסינסקי כבעלים של ערוץ טלוויזיה ברוסית בישראל. רבים מאנשי התקשורת

הרוסית בארץ טוענים שלכייב קנה את הערוץ באמצעות הגשת הצעה נדיבה יותר במכרו, כדי להבטיח לידידו פוטין שקט בערוץ ישראלי-שענייניו העיקריים הם ציונות, אהבת הארץ ומסורת ישראל, ולא מחליו של נשיא רוסיה. משתלם ללכייב, לטענת גורמים בענף, להפסיד מיליוני דולרים בשנה מערוץ "ישראל פלוס", אבל לשמור על הידידות עם פוטין. מטרת הערוץ, עליפי קברניטיו, היא לקרב את קהילת העולים לנעשה בארץ באמצעות ערוץ טלוויזיה בשפתם שיעסק בנעשה כאן מצד אחד, ויערוץ לישראלים הוותיקים היכרות עם המנטליות והתרבות הרוסית מצד שני. בכל ערב משדר הערוץ מהדורת חדשות בת חצי שעה ברוסית, המופקת על-ידי חברת החדשות של ערוץ 2. את חומרי הגלם החדשותיים שמגיעים מחברת החדשות של ערוץ 2 משררים עורכי "ישראל פלוס" כרגש על ההיבטים הנוגעים לציבור העולים מחבריה המדינות. בכל סוף שבוע משדר הערוץ יומן חדשות המורכב מכתבות מארכיון חברת החדשות, העורכות הקבלה בין אירועי השבוע האחרון לשבוע המקביל לפני עשר שנים. כל ערב שידורים מתנהל במסגרת שידור חי של אולפן פתוח, המארח מומחים לשיחה על ענייני היום ומאפשר לצופים לחייג לאולפן כדי להציג

שאלה או להביע את עמדתם. ההפקה הטכנית של האולפן הפתוח מסוככת למדי, משום שרבים מהמתארחים בו הם ישראלים שאינם דוברי רוסית. השיחה עמם מתנהלת אפוא בעזרת מתורגמן שמתרגם את הדיון סימולטנית לאוזניהם. כאשר הם מתערכים בדיון, או משיבים לשאלה, הם עושים זאת בעברית המתורגמת מיד לרוסית.

לוח השידורים הזמה לזה של הערוצים הישראליים, בדגש קל על תוכניות טריוויה ומשחקי מוחות. מדי שבוע משודרים שעשועוני מחשבה וידע, תוכנית מסורת בהנחיית שחקן תיאטרון "גשר" ששהדמדוב, תוכנית לימוד עברית עכשווית באמצעות סיור בשווקים ושיחה עם עוברים ושבים, מגזיני בריאות, נשים ואיכות חיים. "המחלקה המיוחדת" היא תוכנית התחקירים ו"משרתי העם" היא תוכנית הדיון הפוליטי. את תחושת העליונות התרבותית של חלק מעולי רוסיה כלפי התרבות הישראלית מסבידים אנשי הערוץ בחוסר ההיכרות עם התרבות הזו; בתוכנית התרבות השבועית "ארטישוק", השואפת לגשר על הפער התרבותי,

כי הונחה בפירוש לא להביא את דעותיו השמאליות למסך משום שפניו הם פני הערוץ. אלא שלערוץ, כך מסכימים רבים, מחלות ילדות קשות הנובעות מגישה קרתנית ומחוסר מקצועיות.

ולגה רוקנגלז, מבקרת הטלוויזיה של העיתון "וסטי", תוקפת ללא רחם: "אני חושבת שזה ערוץ מאוד לא מוצלח. החדשות לא טובות, כי המנחים לא מקצועיים והרוסית שלהם גרועה, עם מנטא פרובינציאלי, בניגוד לאנשי חדשות ערוץ 2 שהם מקצועיים ואינטליגנטים. המגישים צעירים, אין שם ניתוחים טובים. מדברים ומדברים הרבה זמן ולא טוב רק לדבר. בתוכנית 'טריוויה נשית', למשל, נשים מדברות על הבעיות שלהן בצורה פרובינציאלית, ממש מביך להסתכל. גם מגישת תוכנית התרבות 'ארטישוק', לינה גונצ'רסקי, היא פרובינציאלית. אני לא מבינה למה היא מגישה את התוכנית, כי בן הווג שלה דווקא בסדר. הם גם

יושבים שם אנשים שאין להם מושג מה זה טלוויזיה. מדברים רוסית לא נכונה, מפגינים ידע מועט מאוד לגבי מה שקורה כאן, ובכלל לא מבינים עברית. כשמזמינים מומחה, הם מקשיבים בעיקר לעצמם ומרבים לפטפט. ישב שם רב וריכר על הנוכה. ברגע שהתחיל לענות על השאלה למה להרליק שמונה נרות, התפרץ המגיש לדבריו וסיפר סיפורי ילדות לא חשובים. אין סדר בשידור, אין חלוקה למראיין ומראיין, אין הגדרות תוכן ונושא לשידור, לא מבינים בשביל מה הזמינו איש זה או אחר ויוצא שמדברים סתם. את התוכנית 'שלוש דעות', בהנחיית אלכס אברבור, התביישתי והפסקתי לראות. היתה פאשלה שהמנחה לא הצליח לשאול את ביילין, שהתארח עם יורי שטרן, שאלה בעברית. חבל שזה כך. העניין הוא שמסתובבים בחוץ הרבה אנשי מקצוע שאותם לא לקחו לעבודה בערוץ, ייתכן שבגלל הירישות הכספיות שהגישו. דווקא בסוף דצמבר אמורה לעלות תוכנית שתיקרא 'בשבילכם הקומקומים', שם כבר ראיתי טלוויזיה רצינית ונכונה ומרויכת. זו סדרה על עצות לעולים חדשים איך לא לטעות בשרשרת של פעולות יומיומיות. זה הסממן הראשון ואת זה עושים אנשים מחוץ לערוץ.

"דווקא הטוק־שואו הפוליטי בסדר גמור מבחינה אתית. לא נתקלתי בשום הטיה פוליטית בשידורים שראיתי, אבל היו טעויות. בחורה ששמה סוטלאנה, המומחית שלהם למזרח התיכון, דיווחה על השיחות בין חמאס לפת"ח לגבי הפסקת הפיגועים בקאהיר ואחר־כך בדמשק, ואמרה שהשיחות הסתיימו בכישלון ולא היתה הסכמה, למרות שכולם דיווחו שהגיעו להסכמה, רק שחמאס לא הבטיח לקיים אותה. היה גם עניין לא נעים ב'שירותים', כשליביב, הבעלים של הערוץ, תרם חצי מיליון שקל, ותמונה שלו הוקרנה על המסך למשך עשר דקות. לצערי לא שמעתי אף אחד, גם מחוץ לרדיו רק"ע, שיש לו דעה חיובית על הערוץ הזה בינתיים".

מסכמת עיתונאית "יריעות אחרונות" נטשה מוזגוביה: "יש תחושה שהמנחים פרובינציאליים, לא רציניים, והרוסית שלהם גרועה. גם אני וגם החברים שלי חושבים שיש מקום לערוץ כזה, אבל לא במתכונתו הנוכחית".

לדוקטורנט דמיטרי אפשיין, החוקר את המדיה הרוסית באוניברסיטת בן־גוריון, דעה חיובית ואופטימית יותר. "ציפיתי לאיכות נמוכה בהרבה והופתעתי, למרות הכל, לטובה. רואים שרבים מהם לא אנשי מקצוע, אבל החדשות שלהם כן טובות. אנשים דוברי רוסית צמאים להמדרת חדשות ישראלית טובה ברוסית. שמתי לב שהזרי המבוגרים, שהשפה מהווה בשבילם מחסום קשה, החלו לצפות מדי ערב לשידור מהדורת החדשות של הערוץ, לאחר שהתייחסו אליו רק כאל גימיק בהתחלה. אני להם את מרווח הזמן שבו ישפרו את רמת שאר השידורים, בלי שיבחרו מהם הצופים לתמיד".

אולגה רוקנגלז, מבקרת הטלוויזיה של העיתון "וסטי": אני חושבת שזה ערוץ מאוד לא מוצלח. החדשות לא טובות, כי המנחים לא מקצועיים והרוסית שלהם גרועה, עם מנטא פרובינציאלי

מביאים רק סרטים ישנים, כמו הסרט העתיק על כלזאק. הם מציגים בעיקר אנשים מרוסיה ונותנים תחושה של גטו. אם מביאים ישראלים זה כדי לברר מה הם נותנים לעולים. ככה חושבים הרבה אנשי תקשורת. זה ערוץ שמעניין זקנים ולא צעירים".

מיכאל גלבוץ, עורך רדיו רק"ע (קול־ישראל ברוסית), רואה גם צדדים מוצלחים יותר. "מבחינה מקצועית החדשות דווקא סבירות בהחלט, בהתחשב בכך שבטלוויזיה לא היו מהדורות יומיות ברוסית. אני מדבר על כתבות ולא על מגישים. לי לא מפריע שהמנטא של המגישים מעיד שהם לא מרוסיה הלבנה. יותר מפריע לי שהם לא בשידור כשיש פיגועים, למרות שפעם או פעמיים הצליחו לעלות בלי תמונה. המגישים, שאולי רק שניים מהם אנשי מקצוע, לא מדויקים בשמות אנשים ומקומות וטועים בהדגשת המלים. התוכניות שהביאו מהטלוויזיה הרוסית הן חיקוי גרוע. 'האולפן הפתוח' הוא הוועה הגדולה ביותר; זה היה אמור להיות בסיס ליום השידורים ולקשר בין אייטמים. להוציא המגישה,

מתארחים נציגים מכל התחומים והורמים בתרבות הישראלית, המסורתית והמודרנית, המזרחית והמערבית (בעניין זה מודה העורכת הראשית שמדי פעם עליה להזכיר לחלק מן העיתונאים שאין בערוץ מקום להתנשאות תרבותית). בתוכנית "זכותך" עוסקים המנחים בחוק הישראלי, בזכויות האזרח ובחובותיו, ובתוכנית הבישול הפילוסופית "רצה לאכול – והכל" משלב המנחה מתכונים וכישולים בהגיגים רעיוניים.

בין אנשי התקשורת הרוסית בארץ יש הסכמה כי מבחינה אתית משתדל הערוץ להקפיד על אובייקטיביות ואיזון פוליטי. עובד בכיר בערוץ יורע לספר על תוכנית אקטואליה בהנחיית ששה אברבור, שעזימתה בין הפוליטיקאים יוסי ביילין משמאל ויורי שטרן מימין. "במהלך השידור הרבה ששה להצטרף לשטרן ולתקוף את ביילין. תוך כדי השידור הוא קיבל הודאות להירגע, ואיזן את התמונה". גם מנחה האולפן הפתוח, יוסף שגל, אמר בראיון לעיתון "רוסקי איוראליטיבינין", היוצא לאור בארץ ברוסית,

"אנחנו שונים מהערוצים 1 ו-2", אומרת שמאלוב-ברקוביץ', "אנחנו לא עוד אחת מאפשרויות הפנאי של הצופה, אלא מרכזיים יותר בחייו. אנחנו בהחלט מתכוונים להפוך את הערוץ לבית בעל השפעה עבור 17% מאזרחי ישראל דוברי הרוסית". ברשימה שפרסם מבקר הטלוויזיה של "הארץ", רוגל אלפר, כאשר עלה הערוץ לאוויר באמצע

מיכאל גלבוע, עורך רדיו רק"ע: מסתובבים בחוץ הרבה אנשי מקצוע שאותם לא לקחו לעבודה בערוץ, ייתכן שבגלל הדרישות הנספיות שהגישו

מטעם העיתונות הישראלית", הוא אומר, "שיעקוב אחר שידורי הערוץ וימדוד את חלוקת הדקות בין דוברי הימין לדוברי השמאל ואת העמידה באתיקה מקצועית ובהגינות, משום שקיים פוטנציאל הידרדרות בנושא הזה. נפגשתי עם נשיא מועצת העיתונות, פרופ' מרדכי קרמיניצ'ר, והתלוננתי בפניו על זלזולה של העיתונות הישראלית בשפה הרוסית בחוקי האתיקה. בעיתונות הכתובה, למשל, ניתן למצוא ראיון עם פוליטיקאי מסוים מהשמאל, כשהמבואר הולעגני לראיון מבטל את רבריו בגוף הראיון. באותו עמוד הם מסוגלים לפרסם מכתב מאת קורא נזעם, שגם הוא לועג לפוליטיקאי המרואיין. איך הספיק הקורא להגיב על ראיון שזה עתה מתפרסם, אינני יודע. גם 'מחירון לשחיתות', שהגיע מאמא רוסיה, מתקיים שם קצת: איזכור מועמד שלך בחדשות עולה כך וכך, תמונה שלו - כך וכך, איזכור אחד במהדורות החדשות בערב - כך וכך. למרות שהערוץ החדש מתורגם ולכן מחוייב יותר לשקיפות, אני חושש שהנורמות האלה יחלחלו גם אליו, אם לא יופעל מכ"ם תמיד עליו מצד התקשורת הישראלית.

"בעיה נוספת שממנה סובלת התקשורת הישראלית ברוסית היא משכורות הרעב של העיתונאים. אחד מבכירי הערוץ הזה הודה באונוי שבעבור עבודה במשרה מלאה לאורך כל שעות היום, מרוויחים אנשי הערוץ אלפי שקלים בודדים. המצב הזה יוצר רצון של העיתונאים לקלוע לטעמים של העורכים והמו"לים והתקשורת הופכת לשבויה בידיהם. מבחינה זו אין הברל ממשי בין הערוץ החדש לבין התקשורת הקיימת (המורפסת), משום שגם שם המשכורות נמוכות".

"עצם השאלה בעניין ההטיה הפוליטית של הערוץ היא מעליבה", אומרת שמאלוב-ברקוביץ'. "כשמדובר על 20% מהאוכלוסייה כקהל יעד, אין לי כרירה אלא להיות אפוליטית לחלוטין. כיוון שכך אני אפילו לא יכולה לצמצם את עצמי למסגרות רוסיות בלבד, אלא חייבת לפנות גם אל ישראלים. ולגופו של עניין, הערוץ אינו ממש שופר או כלי בידי של פוליטיקאי זה או אחר, ואפילו לא של זרם פוליטי זה או אחר. כבר בתחילת השידורים התארחו אצלנו יוסי ביילין, מוחמד ברכה ונציגים מ"ש".

חששה של ד"ר זילברג מהאוניברסיטה העברית מפני מניפולציות ושימוש פוליטי בערוץ מתברר לעת עתה, וגם היא מסכימה שכרגע אין עדיין עדות להטיות בשידוריו. אלא שרומה שקיימת גם הסכמה שרמתו הנוכחית רחוקה מלספק את ציבור העולים שמצביעים, בינתיים, בשלט, נגדה גם כשיא הצפייה הוא מגיע לפחות מארבעה אחוזים - מחצית מן הפוטנציאל שלו. גם השפעתו של הבעלים, לב לבייב, אינה מורגשת באופן בוטה, כל זאת בתוך מסגרת ההגדרה המובהקת של הערוץ את עצמו כערוץ יהודי, לאומי, ציוני - הגדרה שלה שותפים מראש הבעלים, העורכים, המפיקים והעיתונאים. ■

עלפי הכנתם, הם תרבותיות רוסית, לאומיות יהודית וחוסן שלטוני. רבים מאנשי התקשורת שצפו בערוץ שותפים לתחושה שהמנחים המבוגרים יותר מראיינים פוליטיקאים ונציגי שלטון בידת כבוד מוגזמת. הצעירים יותר, שבגרו בישראל, מזדהים יותר עם ערכי העיתונות החופשית המערבית וחשים עצמם פחות מחוייבים לעולם המושגים הרוסי. "אני

לא יכול לצפות מאנשים מבוגרים שישתחררו בבת אחת ממשען תרבותי של חמישים או שישים השנים האחרונות", מוסיף סמנכ"ל התוכן של הערוץ, ליאונרד בלכמן. "בעיקר אנחנו רואים את זה אצל אלה שהגיעו בגיל מבוגר. לכן, לא אחת וכבר עכשיו, כדי לעקור את שרידי התפיסה הסובייטית הישנה אצל חלק מהאנשים שלנו, אנחנו יושבים אחרי השידור עם מגישים ועורכים, מתייעצים ועושים פוסט-מורטום: המשפט הזה לא היה נוח והמשפט ההוא היה בעייתי או מיותר", את הגרסה הזו מסייג מעט בכיד אחר בערוץ, שאומר ששיקול נוסף בבחירת עיתונאים צעירים לערוץ הוא עובדת היותם רו"לשוננים. "ההחלטה ללכת על הצעירים היא נבונה לא רק משום שהם התחנכו כאן והשכלתם ואופן חשיבתם מערבי לגמרי, וגם לא משום שאין להם רפוסי עבודה קודמים. למרות היתרונות האלה ושליטתם המלאה בשפה העברית, הקריטריון האמיתי והמוחלט שלנו בבחירת האנשים הוא רמת המקצוענות שלהם. מי שטוב יעבוד כאן, גם אם רכש את נסיונו בארץ המוצא שלו".

ערב עיון לקראת עלייתו לאוויר של הערוץ הרוסי, שהתקיים בתחילת השנה במחלקה לתקשורת ועיתונאות באוניברסיטה העברית, הביעה החוקרת ד"ר נטשה זילברג חשש מפני הישנות הלחץ הפוליטי, המופעל על העיתונות הכתובה ברוסית, על ערוץ הטלוויזיה החדש. לחשש זה שותף גם אחד מבכירי התקשורת הרוסית בארץ, המכיר מקרוב את הערוץ ומבקש להישאר בעילום שם. "יש צורך אמיתי בהקמת גוף ביקורת חיצוני

נובמבר 2002, הוא התייחס למושג "בית". "המנחים הסבירו לצופים שהערוץ החדש אמור לשמש 'בית' ליותר ממיליון דוברי רוסית בישראל", הוא כתב. "בית זה מונח חריף. שייכות, הזדהות, מרחב מוגן, לשון תרבות, השקפת עולם, שותפות גודל, מכנה משותף... הערוץ חינוכי ולגיטימי, אבל מפחיד בהתייבבותו כרועה של עדר... נודף ממנו ריח, לא נעים לומר, סובייטי. במשטר הסובייטי, תפקידו של ערוץ טלוויזיה היה לחנך את האוכלוסייה. להסביר מה חשוב, מה נכון, מה חיובי. לטפח את האמונה במשטר. התוכנית לא נראית כערוץ ישראלי ברוסית, אלא ערוץ סובייטי בעברית".

השפעה והובלה של ציבור באמצעות טלוויזיה אינה פסולה כשלעצמה בעיני שמאלוב-ברקוביץ', כל זמן שהיא בכיוון הנכון. "כשהבנתי שהרכיב ערציות היא בלתי נמנעת ומוכילה לרבי תרבותיות", היא אומרת, "החלטתי לצמצם את הנזק לציבור ולכוון אותו לכיוון יהודי ולאומי, לא בהכרח דתי. אני מאמינה שמכיוון שהטלוויזיה היא מדיום חשוב ומרכזי, הערוץ שלנו צריך להיות במקום שבו הוא נמצא".

את הטענה על הרוח הסובייטית, לעומת זאת, היא מבטלת מיד. "כל מה שתראה בערוצים 1, 2 ו-10 תראה גם אצלנו, בהתאמה למנטליות המועט שונה". אלא שבניגוד לשמאלוב-ברקוביץ' מצביע אחד מבכירי הערוץ, שביקש שלא להזדהות בשמו, על הנדלי הגישות של המגישים והעורכים בהתאמה לגילם. המבוגרים יותר, בני ארבעים ומעלה, שכבר עמדו על רעתם העיתונאית המקצועית כאשר עזבו את חברי-העמים ועלו לישראל, מושפעים יותר מנורמות העיתונות הסובייטית וחשים שהערוץ שייך להם ותפקידו לקדם אינטרסים. האינטרסים,

חנן עמיאור הוא סטודנט ללימודי מוסמך במכון ליהדות ומנוו באוניברסיטה העברית

עִיֵן בִּינְיָאֵלִית

חגוכת בית־עסק חדש במוסקבה איננה תמיד בגדר חדשה עיתונאית מרעישת, אבל הידיעה על הפתיחה המתוכננת של "סוּטופור" – רמזור, ברוסית – חנות מהודרת בת חמש קומות למוצרי חשמל ואלקטרוניקה, דווקא זכתה להבלטה תקשורתית בראשית שנת 2001. קרוב לעשרים יומונים ושבוועונים המתפרסמים בבירת רוסיה דיווחו על תוכניתה של חברת ד.ג.טסטנטר להשקיע כמיליון וחצי רולר בחנות החדשה.

לריווחים היו רק כמה חסרונות. ראשית, הם היו נטולי כל בסיס במציאות. ימים ספורים לאחר פרסום הידיעות חשפה חברת יחסי־הציבור "פרומאקו" מִסְנֵט־פטרבורג את האמת: החנות לא היתה ולא נבראה, אלא רק בדמיונם של היח"צנים. אבל הצימוק שבחשיפה לא היה עצם הפרסום של ההודעות לעיתונות בלא כל בדיקה, אלא העובדה ש־13 מבין העיתונים, בהם כמה מן המוכרים והידועים, שפרסמו את הדיווח כיריעה חדשותית – עשו זאת תמורת תשלום.

כמסיבת העיתונאים על מבצע "העוקץ" התקשורתי הציגו אנשי חברת יחסי־הציבור את הקבלות על הסכומים ששולמו לכל אחד מהעיתונים בעבור פרסום הידיעה. התשלומים נעו ממאות ועד אלפי דולרים, ועל חלק מן הקבלות נכתב במפורש: "עבור פרסום ידיעה חדשותית". כך, למשל, קיבל העיתון "קומסומוולסקיה פראבדה" יותר מ־15 אלף רובלים (כ־500 דולר) תמורת ידיעה בהיקף של שמינית עמוד. הקוראים, כמוכן, לא ידעו דבר על התשלום שמאחורי הידיעה. היא לא הוצגה כמודעה, אפילו לא כמדור של "מידע פרסומי", אלא כיריעה חדשותית לכל דבר. זהו עיתון שהתפרסם בימי השלטון הקומוניסטי כבטאנון של ארגון הנוער המפלגתי, ועתה הוא חלק מתאגיד המדיה הפרטי "אינטרוס".

איש במוסקבה לא נפל מהכיסא לשמע הפרשה. העובדה שעיתונים רבים ברוסיה גובים כסף בעבור פרסום ידיעות ומא־מרים היתה ידועה לכל מי שמקורב שם לעסקי התקשורת. לא רק חברות כלכליות, אלא גם פוליטיקאים רבים עושים ברוסיה שימוש בשיטה כדי לזכות בחשיפה אהודת. בחלק מן המקרים העיתון פשוט מפרסם את הטקסט כפי שנשלח על־ידי הגורים ששילם בעבורו. במקרים אחרים משגרת המערכת כתב לשיחה עם מקור המידע, כדי להפיק את הידיעה או המאמר, ואחר־כך גובה את התשלום ברובלים או בדולרים. זוהי, מתברר, "עיתונאות של פנקס צ'קים" נוסח רוסיה. בעוד שבעולם המערבי מתחבטים בבעיות האתיות הכרוכות בשיטה שנויה במחלוקת זו, בכך שאמצעי תקשורת מוכנים לשלם, בנסיבות מיוחדות ולא כעניין שבשגרה, עבור מידע בלעדי, ראיונות או צילומים – ברוסיה הכסף זורם בהתמדה בכיוון ההפוך. העיתונים אינם משלמים אלא גובים תשלום. חלק מהם עושים זאת על־פי תעריפון קבוע, המוכר לאנשי חברות יחסי־הציבור והפוליטיקאים. ברוסית מכנים את השיטה הזו "יח"צנות שחורה", או בלשון הסלנג הציורית יותר – זאקאזוכה: "עבודה מזומנת". בעגת העולם התחתון הרוסי, אגב, המונח זאקאזוכה הוא הזמנה מסוג אחר – "הוצאת חוזה" שסופה חיטול של ממש.

"השיטה הזו שוחקת את אמון הציבור במדיה כולה", האשים מנהל "פרומאקו", קיריל סמינוב. חברת יחסי־הציבור שבראשה הוא עומד ביקשה, לדבריו, לחשוף את רכבה המושחתת של העיתונות הרוסית. קצת יותר מ־עשור לאחר שרוסיה השתחררה מכבלי השלטון הקומוניסטי, עדיין מתקשים אמצעי התקשורת שם לאמץ את הגורמות המקובלות בצפון אמריקה או בעמק אירופה. "איז לנו ברירה", טען העורך הראשי של "קומסומוולסקיה פראבדה", ולרימיר סנגורקין, בראיון למגזין שדיווח על הפרשה, "איננו אוהבים את המצב הזה בעצמנו, אבל המפרסמים אינם רוצים לראות את הקו שמפריד בין הפרסומות לבין החומר החדשותי. הם רוצים את המודעות שלהם מפורסמות כחומר מערכתי. לעתים אנחנו מסרבים לקבל חומרים שיש בהם התקפות פוליטיות, אבל מיד אחר־כך אנחנו מוצאים אותם בעיתונים אחרים".

רפי מן

זאקאזוכה

איור: אסף חנוכה

**עיתונאות של פנקס
צ'קים נוסח רוסייה:
העיתונים לא משלמים
בעבור סיפורים, אלא
גובים כסף בעבור
פרסום ידיעות
ומאמרים**

המכון לסוציולוגיה של האקדמיה למדעים, שהיו מעורבים ב"עבודות מוזמנות" תמורת תשלום. 37% אמרו שקיבלו כסף בעבור ידיעה או מאמר יותר מפעם אחת, 18% עושים זאת לדבריהם מפעם לפעם, ואילו 12% מהעיתונאים הודו כי מדובר בשבילים כמעשה של שגרה. לא פלא אפוא שגם פוליטיקאים -- שאחרים מהם מנצלים בעצמם את השיטה כדי לזכות בעיתונות אוהדת או כדי לתקוף את יריביהם -- מיהרו לנגח את אמצעי התקשורת ואת אמינותם. "חלק מהמדיה הרוסית מושחתת, ירדה לנזות", האשים בשנה שעברה שר האוצר לשעבר, בוריס פיודורוב. "אף אחד ברוסיה כבר לא מאמין לעיתונות או לעיתונאים".

אבל לא רק ברוסיה. מגפת הזאקאזוכה מתפשטת גם מחוץ לגבולות ברית-המועצות לשעבר, מזהיר הארגון הבינלאומי ליחסי-ציבור. הארגון הקים בשנה שעברה ועדה ל"אנטי-זאקאזוכה", כדי לתעד את מגמרי התופעה ברחבי העולם ולהיאבק בה. בכמה מדינות באפריקה לא מכירים את המונח "זאקאזוכה", אבל זה שנים מרבדים שם על תופעת "המעטפה החומה", שבה מקבלים עיתונאים מוזמנים מפוליטיקאים ואנשי עסקים כדי שיכתבו עליהם, ובצורה חיובית. בסקר שנערך בין אנשי יחסי-ציבור בעולם, מתברר שגם ברדום אמריקה ובמרכז קל מאוד לקנות עיתונאים. סכום לא גבוה, מעל השולחן או מתחתיו, ביטח סיקור אוהד. ומעטפת המוזמנים מאפשרת גם גניזה של כתיבה ביקורתית ועוינת, הכל תלוי במחיר.

יר"ר הוועדה שארגנה את הסקר, הפרופסור הקנדי דייוויד טרנבול, מוטרד מאוד מן הממצאים, המעידים כי ברחבי העולם נהגת העיתונות על-פי נורמות החורגות לחלוטין מהמקובל בארצות-הברית, בקנדה ובמערב אירופה. טרנבול, בשליחות הארגון הבינלאומי ליחסי-ציבור, מבקש לשמר את ההפרדה הנהוגה בין מודעות בתשלום לבין הזרימה החופשית של מידע לאמצעי תקשורת, בסיוע יח"צנים ויועצי תקשורת. "יש לנו מטרה ברורה", אמר, "אנו מנהלים מאבק למחוק את הזאקאזוכה ממילון העסקים ברחבי העולם".

ומדובר, מתברר, בהרבה מאוד כסף. אחרי פרשת ידיעות בתשלום על החנות שלא היתה, פרסם "מוסקבה טיימס" כתבת תחקיר מקיפה על היקף התופעה. "קומוסמולסקיה פראבדה" הוכתר כ"אלוף הזאקאזוכה", עם הכנסות של יותר מחצי מיליון דולר בתורש אחד בלבד מידיעות ומאמרים בתשלום. ויליאנה סלאשכובה, שותפה במשרד יחסי-ציבור מוסקבאי גדול, טוענת בכתבה כי ב"קומוסמולסקיה פראבדה" נותר רק קומץ עיתור נאים, ורוב כוחה הארם במערכת עוסק בגיוס ידיעות ומאמרים בתשלום. להערכתה, ייתכן שכ-70% מהחומר המערכתי-כביכול בעיתון אינו אלא "יח"צנות שחורה" בתשלום. במקום השני - "איז" בסטיה", שגם הוא אחד מסמלי השלטון הקרמוניסטי, ועתה גם הוא חלק מתאגיד "אינטרוס". ואחריהם עוד שורה ארוכה של עיתונים.

על-פי הערכות שונות שפורסמו ברוסיה, מסתכמות הכנסות כל אמצעי התקשורת מגביית תשלום בעבור מאמרים וכתבות בלא פחות מ-25 מיליון דולר בשנה. סכום זה מוערך כמחצית מכלל ההכנסות של ארגוני התקשורת.

איגוד העיתונאים הרוסים הצטרף לביקורת על השיטה. "בזמן הבחירות האחרונות כדקנו ומצאנו שאלפי ידיעות ומאמרים ששולם עבורם כסף הופיעו בעיתונים", אומר איגוד יקובנקו, סגן יו"ר האיגוד. אבל על-פי דיווחים ממוסקבה, העיתונאים עצמם אינם נקיים מאשמה: שיטת ה"זאקאזוכה" החלה כתשלום ישיר לכיס הכתבים. בשנים הראשונות לאחר נפילת הקומוניזם תיאר זאת עורך עיתון בסנט-פטרבורג כך: "לעיתונאים יש משכורות נמוכות, אבל הכנסות גבוהות". רק אחרי-כך השתלטו על השוק העיתוניים עצמם.

בסנט-פטרבורג, העיר השנייה בגודלה ברוסיה, הודו יותר משני שלישי מהעיתונאים, בסקר שערך

נ

י מאתנו אינו זוכר את גל השמועות שפקד את הארץ במהלך פעולת צה"ל בג'נין, שבה נהרגו 13 חיילים. בעיי תונות המקוננת פשטו השמועות כמו אש בשרה קוצים. מתחת לדיעות החדשותיות, שסקו בקרב המתחולל, צצו בתגובות קוראים ובפורומים סיפורים הוויים על נפילת מסוק, שבו הרמטכ"ל וסגנו. עד ליציאת דובר צה"ל עם ההודעה הרשמית, לא היה ברור כמה ממש יש בשמועות הללו. מקרה ג'נין ממחיש את האתגר האתי הניצב לפני העיתונים המקוננים מדי יום. הוא מדרגים כיצד תוכן משתמשים הופך למעין מוצר משלים לידיעה חדשותית, בשל מידע נוסף שאינו מופיע בידיעה עצמה; מידע שעלול להסתבר כשגוי אך באותה מידה עשוי גם להיות מדויק. הסמיכות של תוכן משתמשים ותוכן מערכת, והימצאותם תחת קורת גג אחת באתר החדשות – הם בעייתיים.

מועצת העיתונות צופה בראגה בתופעה זו, שהיא מכנה "הידרדרות אתית ברשת והפרת כללי האתיקה בעיתונות המקוננת". לפני כשנה הוקמה מטעמה ועדת אינטרנט מיוחדת, שהתבקשה לקבוע אם ניתן להחיל את מרות האתית של מועצת העיתונות על אתרי תוכן באינטרנט. לאחרונה קיבלה הוועדה המלצה לתקן את תקנון האתיקה של מועצת העיתונות על-ידי הוספת המלים "עיתונים מקוננים" להגדרה של עיתון. ההמלצה עומדת בבסיסו של דו"ח, שיוגש לאישור נשיאות מועצת העיתונות ולאחר מכן לאישור של מליאת מועצת העיתונות. ד"ר ניצה שפי ראליבאי, יו"ר ועדת האינטרנט המיוחדת, צופה כי הרו"ח עתיד להתקבל. עם זאת קמו להמלצת הוועדה מבקרים לא מעטים ובהם משפטנים, אנשי אקדמיה, אנשי תקשורת, חבר נשיאות מועצת העיתונות וער רכי האתרים המקוננים. במרכז הביקורת עומרת התהייה, אם ניתן להחיל את כללי האתיקה של מועצת העיתונות, כפי שהם, על העיתונות המקוננת.

קארין ברזילי-נהון, מרצה לניהול מערכות מידע באוניברסיטת תל-אביב, סבורה כי "התכונות של האינטרנט, כגון אינטראקטיביות בזמן אמת, מיידיות וזרימה מידע דו-כיוונית צריכות להילקח בחשבון". ולכן, "הניסיון של מועצת העיתונות, לקחת עיתון מקוון ולהחיל עליו כללים של עיתון פיזי, פשוט לא יכול להצלח". תקנון האתיקה של מועצת

העיתונות הוא ישים, במקרה הטוב, על התכנים המערכתיים בעיתונות המקוננת. אלא שהעיתונות המקוננת אינה מציגה תוכן מערכתי בלבד אלא גם תוכן משתמשים, כלומר תוכן אינטראקטיבי שנוצר על-ידי גולשים, כמו פורומים וצ'טים. למעשה, רוב המידע ברשת נכתב על-ידי משתמשים, שבחלקם אינם יודעים כלל מהי אתיקה עיתונאית. הבעיות האמיתיות של העיתונות המקוננת מתחילות בתפר הדק שבין התוכן המערכתי לבין התוכן האינטראקטיבי. השאלה הקובעת היא מה מידת אחריותם של האתרים לתכנים האינטראקטיביים.

הנה דוגמה הממחישה את הבעיה: כראשית דצמבר 2002 התפרסמה בהבלטה באתר האינטרנט

בעיה נוספת העולה מפעילותם של האתרים היא שאלת אחריותם על תכנים המתפרסמים בהם במסגרת פורומים. יואב יצחק, למשל, הגיש תביעת לשון הרע נגד מפעילי "דוט-נט" בטענה שהפי רסומים בפורומים המקוננים באתר גרמו לפגיעה בשמו הטוב. בסופו של הליך גישור הסתיים הסכי סוך בפשרה שכללה התנצלות של רוטר, בנוסח הבא: "אנו חוזרים בננו, כמוכן, מכל הדברים החמוי רים שפורסמו אודותיו באתרנו ומוטב היה אלמלא פורסמו כלל".

מרום האינטרנט נתפס מראשיתו כמקורטי לעילא. לכן יש לעורכים רגיעה מלצנזר או לערוך מידע שעולה בפורומים. הנטייה היא לאשר העלאת רברים בלתי ברורים, שהם לעתים כגדר שמועה. השאלה היא, אם הפורומים נתפסים כלוח מודעות או כאמצעי תקשורת לכל דבר.

אחת השאלות שהגיעה להכרעה בבית-המשפט היתה האם חברת האינטרנט אחראית למידע המופץ על-ידי גולשים במסגרת קבוצות דיון. אתרי האינטרנט "וואלה", "דוט-נט" ו"נענע" נתבעו על-ידי אשה שאת פרטיה הם פרסמו במסגרת קבוצת דיון, למרות צו איסור פרסום שהוצא על-ידי בית-המשפט. בתביעה נטען כי האתרים לא מנעו פרסום הוצאת לשון הרע

שנעשה בפורומים המקוננים שהם מפעילים. מנגד טענו החברות, שלא חלה עליהן אחריות משפטית בגין פרסומים אלה. ליריד הטלת האחריות לתכנים העורכים דרך האינטרנט על הספקים עלולה להיות פגיעה בחופש הביטוי. פרשה זו הסתיימה, אף היא, בפשרה בין הצדדים, מוחץ לכותלי בית-המשפט. עוד תופעה ייחודית לאינטרנט, שמעוררת קושי מבחינת מידת אחריותו של האתר על תוכן משתמשים, היא תגובות הקוראים. לגולשים יש אפשרות להגיב על ידיעות שפורסמו בחלק מהאתרים. הגולשים יכולים שלא לחשוף את עצמם. התרצה היא תרבות התבטאות נמוכה ביותר. בניגוד לעיתון, אין עריכה של תגובות הקוראים, והמגיב נותר אנונימי ואינו נושא באחריות למה שכתב. יון פדר, יו"ר Ynet, מסביר כיצד הורה לעורכיו להתמודד עם התופעה, שלדעתו תרמה להגברת השיח האלים בחברה הישראלית. "בתחילת הדרך הוראתי לעורכים היתה להיות כמו שפחות סלקטיביים עם התגובות שהם מעלים". התגובות המתלהמות של הגולשים הובילו אותו לשנות מדיניות, וכעת ההנחיה לעורכים היא להיות סלקטיביים יותר. לדבריו, "כיום איננו נותנים ביטוי לכל טיגופת מילולית".

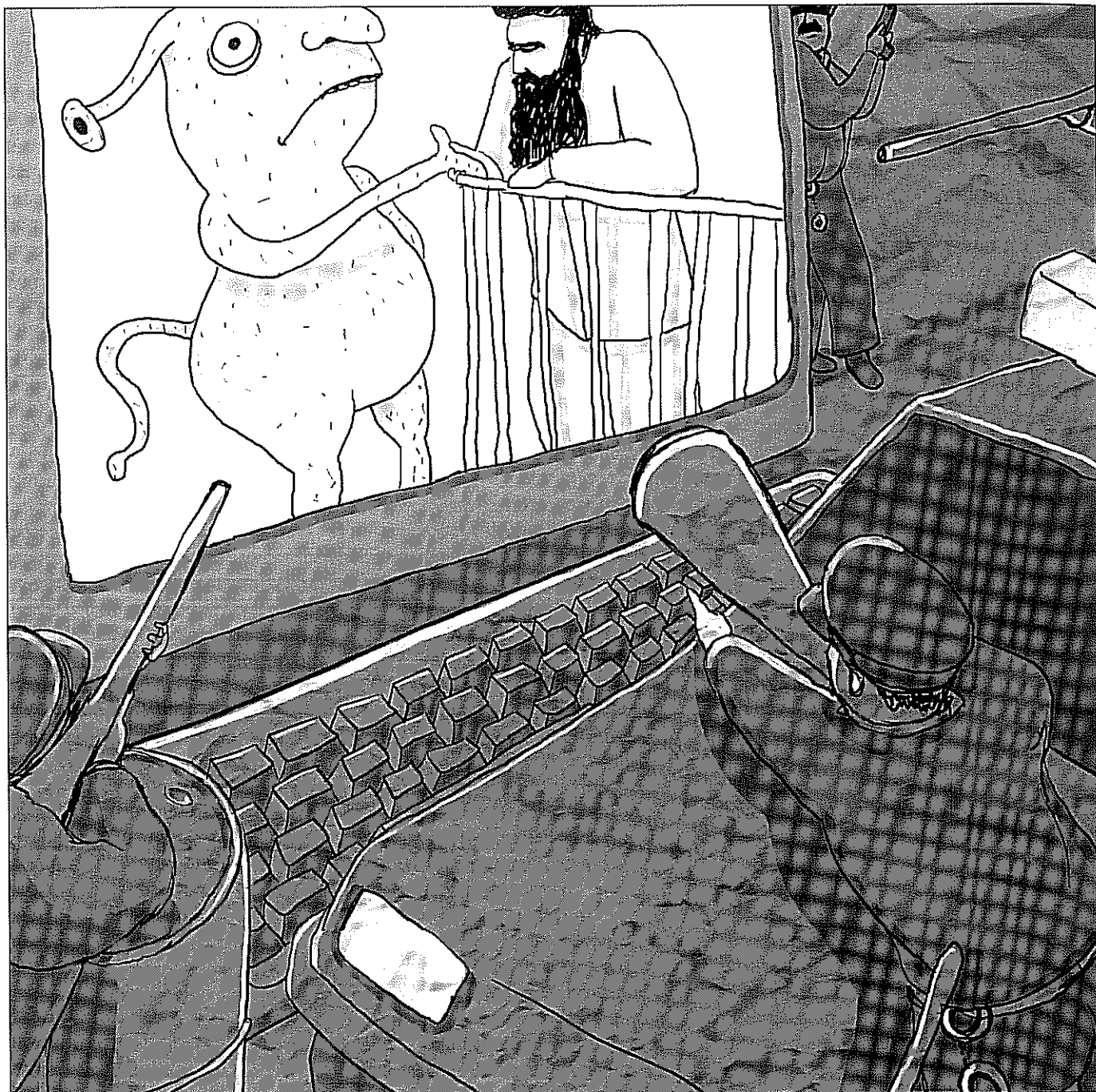
פרצה אחרת קשורה לאופן שבו ניתן לתקן בקלות ידיעות באתרים לאחר שכבר פורסמו ולטיטש בכך את הגרסה המקורית, אם היה בה כשל –

חוררים ברשת

של העיתון "גלובס" הידיעה הבאה: "שמועות כפר רומים באינטרנט: סיטון יעזוב את לומנים עד סוף השנה". במקביל פורסמה הידיעה גם במהדורה המורדפסת של העיתון. כך נתן "גלובס" הד למידע שאמינותו מפוקפקת באופן מוצהר ("שמועות"), שאינו מסתמך על מקור כלשהו (אפילו לא "מקור מוסמך"), ושאיכותו העיתר נאית כליכך נחותה שהעיתון עצמו אינו מקבל אחריות עליו אלא מסתמך על "פורר מים באינטרנט". ובכל זאת מצא "גלובס" לנכון להעי תיק את המידע הזה ולהיפיצו. על הגישה הבעייתית שנקט במקרה זה "גלובס" עמד כתב המחשבים והאיינטרנט של "הארץ", יובל דרור ("מלח הארץ", 6 בדצמבר 2002), כאשר הצביע על האפשרות שכותב הידיעה

עה רצה מאוד להעביר את השמועה אך התבייש להודות בשמו. המקרה הזה מדרגים לא רק את הקלות שבה מופץ ברשת מידע מפוקפק, אלא גם את יכולתם של עיתונאים להחזיר לרשת ידיעות כדי לעקוף צו איסור פרסום/ צנזורה המונעים מהם מלפרסם את המידע בתקשורת הממוסדת.

מועצת העיתונות נרתעת מלנשח כללי אתיקה מיוחדים לעיתונות המקוננת

איור: עירית ארד

קישורים לאתרים מסחריים ובכך להטעות את הגולש, שאינו מבחין כי המידע המסחרי איננו חלק מהכתבה.

ועדת מועצת העיתונות דחתה, לפי שעה, את ההכרעה בסוגיות הללו, "לעת שבה יצטבר ניסיון מעשי והתפתחות הפסיקה", כרברי ד"ר שפירי איליבאי. התוצאה – תקנון האתיקה נותר בלתי

באינטרנט מעוררת לעתים קושי אתי. למשל, האם בסוף דיווח ביקורתי על ראש הממשלה, לגיטימי להפנות לאתר של דובר ראש הממשלה.

מכלול נוסף של בעיות קשור לחוסר ההפרדה בין תוכן מערכתי לתוכן מסחרי. בעיתונות קיימת בדרך-כלל הבחנה גראפית בין מודעה לידיעה, ואילו באינטרנט ניתן להיכנס לכתבה שיש בה

זדוני או מקרי – מבלי ליידע את הקורא. השאלה המתעוררת היא איך לתקן את הטקסט כך שהקורא יידע שהוא תוקן, והאם אין במצב הקיים כרי להשיג פיע על איכות התוצרים שמספק עיתונאי האינטרנט, המעריף, לא פעם, את המהירות על פני האמ"נ. נות מתוך ידיעה שממילא טעויות שיתגלו יתוקנו מיד. גם פרקטיקת הקישורים שמקובלת מאוד

מעורכן בסעיפים רבים הנוגעים לעיתונות המקוונת. הדחייה הזו מטרידה את חבר נשיאות מועצת העיתונות, פרופ' אסא כשר, שמגדיר אותה כ"סוג של ליברליזם שטח". לדעתו, "אין להפריז בהסתמכות יתר על החוק והפסיקה של בתי-המשפט. האתיקה עוסקת בהתנהגות נאותה ולא בהתנהגות העבריינית שבה מתעסק החוק, משום כך, את סימון הרף של ההתנהגות הנאות תה צריך לעשות כאן ועכשיו ולא לחכות עד שזה יצוץ בתי" המשפט. אותו מינימליזם בני" סות כללים חדשים יוביל את בית-הדין לאתיקה לגבש בעצמו תמונה על מידת ההשפעה שיש לאתר מסוים שמישהו התלונן נגדו".

דב אלפון: מועצת העיתונות לא אכפה שום דבר בעל ערך בעיתונות הכתובה והמשודרת. את כל מה שהיא לא עשתה עד כה, היא הולכת לעשות בעיתונות האלקטרונית

בית-דין לאתיקה של מועצת העיתונות מוסמך לדון בתלונות נגד עיתונאים וכלי תקשורת, אף אם אינם חברים במועצה. אם בית-דין כי עיתונאי או עיתון הפר את כללי האתיקה, רשאי בית-הדין לנקוט סנקציה של אוהרה, נזיפה או פרסום התנצלות. פרופ' כשר תוהה, "מאין יש לבית-הדין כוח זמין להעריך את ההשפעה של אתר אינטרנט כלשהו". פרופ' כשר מעריך כי הכללים צריכים להיות ישימים ומעודכנים לאינטרנט, כדי שהאתרים יקבלו אותם באופן וולונטרי. "לא צריך לחפש את הדרך הקצרה ביותר לעשות משהו.

קארין ברזילי-נהון: הניסיון של מועצת העיתונות, לקחת עיתון מקוון ולהחיל עליו כללים של עיתון פיזי, פשוט לא יכול להצליח

צריך לאחוז את השור בקרניו ולראות מה הזיקה בין עולם האינטרנט לעולם התקשורת ולהציע כללים מעודכנים או חדשים. פרופ' כשר ממליץ להחזיר את החומר לוועדה, לבקש ממנה הצעות מפורטות (לא להסתפק בשלוש מלים) ולהרחיב את הרכבה באופן משמעותי על-ידי תוספת אנשים מעולם האינטרנט התקשורתי.

חברי הוועדה היו, לסירוגין, עמוס שוקן, אריה אבנרי, ענ"ד שאול אלוני, ישראל וולמן, שמואל רוזנר, חיים שיבי, זאב חספר וד"ר יחיאל לימור. מבין אלה, וולמן וחספר עבדו במשרה מלאה בפרקטיקה של העיתונות המקוונת, והיו קשורים ל-Ynet. נוכחותם של נציגי Ynet ושוקן אינה מספיקה, לדעת המבקרים, שסבורים כי צריך היה לתת ייצוג לכלל האתרים. ממילא Ynet הכפיף עצמו מרצונו לתקן

גון האתיקה ואילו לשוקן יש מהדורה מקוונת (זהו דומה מאוד) למהדורה המודפסת של "הארץ", שעי" תונאיו כפופים לתקנון האתיקה. יתר העיתונים המקוונים נדרהמו לגלות שהתקבלו המלצות כעניינם ללא שמישהו ממורצת העיתונות טרח לזמנם ולש" מוע את עמדתם.

יש לזכור כי מועצת העיתונות היא גוף עצמאי, שמאגד באופן רצוני את העיתונים הירמיים, עתי"ם, הרשות השנייה, הטלוויזיה החינוכית, חברות הכבלים, גלי"צה"ל והא"י גור הארצי של העיתונאים. למועצה אין מעמד

חוקי והיא נטולת סמכויות אכיפה, אך למרות זאת היא קיבלה החלטה להחיל את כללי האתיקה שלה על האתרים המקוונים שבעליהם ועורכיהם אינם חברים בה, כפי שעולה מהמלצת הוועדה שכוננה. נסיונה של מועצת העיתונות להטיל את מרותה גם על מי שלא מעוניין בה הוא בעייתי", סבור ד"ר מיכאל בירנהק, מרצה למשפטים באוניברסיטת חיפה שהופיע כעורר הוועדה. "כשמורצת העיתונות מטילה את מרותה על מישהו באופן חד-צדדי היא דווקא פוגעת בחופש העיתונות, ובכך גורעת את הענף שעליו היא יושבת". בירנהק מוראג במיוחד מהערפול והעמימות שבניסוח ההמלצה של הוועדה, "שעלולים ליצור אפקט מצנן ולהחמיר את הפגיעה בחופש הביטוי".

ההמלצה העריטילאית אינה מגדירה מהו עיתון מקוון. פרופ' כשר מתקשה להסתיר את אכזבתו: "התוספת המוצעת בהמלצה אינה יכולה לעמוד בפני עצמה. אם זו כל ההצעה, אזי הוועדה לא

הבינה שאנו נמצאים שלב של פיתוח הקונספציה של עיתון אינטרנט, שלא עוצבה עד היום. צריך להציע הצעה דרמטית ומעמיקה. אין להסתפק בתי" אור המצב הקיים בלבד. להגיד סתם 'עיתון מקוון' משמעו התחמקות מהתפקיד העיקרי של גוף כדוגמת מועצת העיתונות. צריך לבדוק מהם המרכיבים האמיתיים של עיתון ואז לראות איך זה מתבטא באינטרנט".

בעיתונים המקוונים לא ממתנינים להמלצה בדריכות. רובם כבר הקדימו להכפיף עצמם מרצון לכללי אתיקה שהתגבשו במסגרת הפרקטיקה הירמיומית. כאמור, המהדורות המקוונות של "הארץ", "מעריב" ו"גלובס" כפופות ממילא לכללים החלים על המהדורות המודפסות. גם Ynet הכפיף עצמו מרצון לכללי האתיקה החלים על "דיעות אחרות" גם בעבור הפורטלים "וואלה" ו"נענע", ההמ"לצה החדשה אינה מבשרת על שינוי כלשהו בפרורסי עבודתם. כאשר לאתרים הלא ממסדיים, כמו "דבקה", "עניין מרכזי" ו"רוטרינט", אלה פועלים שלא על-יפי דגם האתיקה העיתונאית הקלאסית. הם אינם מתכוונים לכרוך על צווארם את תקנון האתיקה של מועצת העיתונות. באתר "זה

מרקר", לעומת זאת, אומצו מיום השקתו, לדברי עורך האתר איתן אבריאלי, "סטנדר"טים בינלאומיים שעלו בכתב באתר עצמו". אבריאלי תמה על עיתוי ההמלצה של הוועדה שמינתה מועצת העיתונות. "זה מעט מודר שרק שלוש שנים אחרי שעלינו לאויר, לפתע, נזכרת מועצת העיתונות לצאת עם המלצה שמתייחסת לאתיקה באינטרנט".

ביקורת ברוח זו יש גם לרב אלפון, עורך "מגזין דה מרקר": "מועצת העיתונות לא אכפה שום דבר בעל ערך בעיתונות הכתובה והמשודרת. את כל מה שהיא לא עשתה עד כה, היא הולכת לעשות בעיתונות האלקטרונית. היא מגסה לעשות רוח ולהסתיר את זה שהיא חסרת שיניים. לכן היא מהרת לעבוד על אמצעי תקשורת שהיא גילתה לאחרונה. זה פשוט מגוחך". אלפון מצביע על סוג של הסדרה עצמית בעיתונות המסורתית שהוכיח את עצמו. לדבריו, "באופן היסטורי אלה שקיבלו את ההחלטות החשודות בענייני אתיקה עיתונאית הם עורכים, עיתונאים ובתי-המשפט". נראה כי מכניזם רומה יהיה נכון גם לאינטרנט. ברזילי-נהון מאמינה בהסדרה עצמית על-ידי מערכת העיתונים. לדעתה, "אם יוצרים תקנון אתיקה הוא צריך להיות ייחודי לאינטרנט בשל מאפייניו ומורכבותו".

פרופ' אסא כשר: צריך להציע הצעה דרמטית ומעמיקה. אין להסתפק בתיאור המצב הקיים בלבד. להגיד סתם 'עיתון מקוון' חסמנו התחמקות מהתפקיד העיקרי של גוף כדוגמת מועצת העיתונות

גילי דרוביהיישטיין היא סטודנטית לתואר שני במדעי המדינה באוניברסיטת תל-אביב

שמורות נקיות

תוצאות מחקר על השפעתה של הבעלות הצולבת על מדורי ביקורת הטלוויזיה

סמדר סלטון - בן צבי

כיותר ניחס לתוכניות שאר הערוצים, אך זוכה לכמות כפולה (10%) של ביקורות לעומת תוכניות הזכיון המתחרה, "רשת" (5%), שזוכה למספר הביקורות הנמוך ביותר מכלל הביקורות שנכתבו ב"מעריב" על תוכניות טלוויזיה. 172 ביקורות נכתבו על תוכניות "טלעד" לעומת 92 בלבד על תוכניות "רשת".

מושג רומה של חוסר אובייקטיביות הגיע גם מן הניתוח האיכותי של הביקורות ב"מעריב". במחצית הראשונה של תקופת המחקר, סך כל הביקורות החיוביות שנכתבו ב"מעריב" על תוכניות "טלעד" (39 ביקורות) גדול כמעט פי שלושה מסך כל הביקורות החיוביות שנכתבו על "רשת" (14 ביקורות). ובאחרונים: האחו היחסי של הביקורות החיוביות שנכתבו ב"מעריב" על "טלעד" (41%) גדול כמעט פי שניים מאחו הביקורות החיוביות שנכתבו בעיתון על "רשת" (23%). אחוז הביקורות השליליות שנכתבו ב"מעריב" על "טלעד" (36%) קטן פי אחת וחצי לערך מאחו הביקורות השליליות שנכתבו ב"מעריב" על "רשת" (55%). במחצית השנייה של תקופת המחקר, ממוצע הציונים שקיבלו תוכניות הזכיון "רשת" הוא 5.5 מתוך 10 (כמעט נכשל), וממוצע ציוני הזכיון "טלעד" הגמצא בבעלות העיתון: 6.5 (עובר).

לכאורה היה מקום להגיע למסקנה שמבי קרי "ידיעות אחרונות" אינם נגועים בהעי דפת אינטרסים כלכליים, ואילו ב"מעריב" קיימת השפעה כו על מדורי הביקורת. אך מה אם תוכניות "טלעד" בתקופת המחקר היו אכן טובות יותר מאלו של "רשת"?

לצורך בדיקת האפשרות הזו, השתמשתי ב"הארץ", שאין לו מעורבות כלכלית בזכיון הערוץ השני, כקבוצת ביקורת. הברדי קה המרגמית של טורי הביקורת הטלוויזיונית ב"הארץ" במשך חמש שנות המחקר הראתה כי הזכיון "טלעד" קיבל את מספר הביקורות הקטן ביותר - רק 5% מסך כל הביקורות. אחרי הזכיון "קשת" (6%), ואחריו הזכיון "רשת" (7%). הנתון המעניין ביותר הוא כי 67% מכלל הביקורות שנכתבו ב"הארץ" על "רשת" היו שליליות, לעומת 11% בלבד ביקורות שליליות שנכתבו על "טלעד".

מסקנה: טעמם של המבקרים בשלושת העיתונים דומה למדי; שלושתם נתנו ציון גבוה יחסית לתוכניות "טלעד" ודאו בה זכיינית שמספקת שידורים איכותיים ואליטיסטיים, יחסית. עולה מכך שההעדפה של "מעריב" את "טלעד" היתה עניינית ולא באה לשרת אינטרסים כלכליים של בעלי העיתון.

זה המחקר הראשון שברק את השפעת הבעלות הצולבת מן הדיכט של מדורי ביקורת הטלוויזיה בעיתונות והוא מעלה ממצאים אופטימיים, העומדים בסתירה לתוצאות מחקרים קודמים שברקו את השפעות הבעלות הצולבת על דיווחים בעיתונות. מהמחקר עולה שעל המבקרים לא מופעלים לחצים זרים ותחום כתיבה זה נשאר נקי מהתערבות אינטרסים כלכליים הנובעים מבעלות צולבת.

החמצאים עומדים בסתירה לתוצאות מחקרים קודמים שברקו את השפעות הבעלות הצולבת על דיווחים בעיתונות

בחמש השנים האחרונות חקרתי את הקשר בין מדורי ביקורת הטלוויזיה בעיתונות היומיים לתופעת הבעלות הצולבת. המחקר, שנעשה בהנחייתם של פרופ' שמואל ליימן וילציג וד"ר יחיאל לימור, ברק את ההשערה שהעיתונות ינצלו את מדורי הביקורת על תוכניות הטלוויזיה כדי לקדם את תוכניות הזכיון שיש להם בו בעלות חלקית. המחקר הניח שהתערבות המו"לים תבוא לידי ביטוי הן מבחינה כמותית (יותר ביקורות יוקרשו לתוכניות הזכיון שבבעלות העיתון מאשר לתוכניות של ערוצים אחרים וזכיינים אחרים), והן מבחינה כמותית איכותית (סך כל הביקורות החיוביות שייכתבו בכל עיתון על תוכניות הזכיון שבבעלות בעלי העיתון יהיה גדול מסך הביקורות החיוביות שייכתבו באותו עיתון על תוכניות הזכיון היריב, ולהפך באשר לביקורות השליליות).

בשלב הראשון של המחקר סווגו כ-5,000 מדורי ביקורת הטלוויזיה היומיים בעיתונות "ידיעות אחרונות" ו"מעריב", בתקופה שבין נובמבר 1993 (תחילת שידורי ערוץ 2) ונובמבר 1998, לפי הערוץ או הזכיון שתוכניתו היוותה את מושא הביקורת. בוצעה ספירה כמותית של הביקורות שנכתבו על כל זכיון ועל כל ערוץ בשני העיתונות. כשלב השני בוצעה בדיקה כמותית איכותית לגבי הביקורות כלפי תוכניות "רשת" ו"טלעד" בכל אחד מן העיתונות. כל ביקורת קיבלה ציון חיובי,

שלילי או נייטרלי, ובסופו של שלב זה נבדק אחוז הביקורות החיוביות, השליליות והנייטרליות שניתנו עליידי כל אחד מן העיתונות לתוכניות הזכיון שבבעלות חלקית שלו, ולזכיון המתחרה (החל מאמצע שנת 1996 הוסיף מבקר הטלוויזיה של "מעריב" ציונים לתוכניות המבוקרות, ועבורן חושב ממוצע ציונים שניתן לתוכניות "רשת" ו"טלעד"). בדיקה מרגמית בוצעה על-פי אותם פרמטרים בעיתון "הארץ", חודש אחר בכל שנה. בדיקה זו אפשרה להשוות את ממצאי שני העיתונות שהם בעלי עניין בזכיינות ערוץ 2, עם עיתון אובייקטיבי שאינו מעורב בהחזקות באף אחת מזכיינות הערוץ.

מן המחקר עלה כי בעיתון "ידיעות אחרונות", מספר הביקורות שנכתבו על "רשת", הזכיון הגמצא בבעלות בעלי העיתון, הוא הנמוך ביותר מכלל טורי הביקורת שפורסמו על כל ערוץ אחר, למעט החינוכית וערוץ 33, ועמד על 7% מסך כל הביקורות. "טלעד", הזכיון שבבעלות העיתון המתחרה, קיבל ב"ידיעות אחרונות" 11% מכמות הביקורת הכללית, יותר מ"רשת". מן הניתוח הכמותי איכותי של הביקורות עלה כי 32% מסך הביקורות שנכתבו ב"ידיעות אחרונות" על "רשת" היו חיוביות, לעומת 42% של ביקורות חיוביות שנכתבו ב"ידיעות אחרונות" על תוכניות "טלעד". 27% מסך הביקורות על "רשת" היו שליליות, לעומת 30% ביקורות שליליות על "טלעד".

רושם אחר עלה מהממצאים לגבי "מעריב": הזכיון "טלעד", הגמצא בבעלות העיתון, אמנם לא קיבל כמות ביקורת גדולה

סמדר סלטון-בן צבי סיימה תואר שני בתקשורת באוניברסיטת בר אילן

פרש שאיבד את דרכו

העיתונות המצרית כולה
התגייסה להגן על שידור
הסדרה "פרש ללא סוס"

צבי בראל

חנות הספרים של מרבלי, אחת הוותיקות והידועות בקאהיר, לא התכוננה להתנפלות ה"ספרותית" שפקרה אותה. "כל העותקים של 'פרוטוקולים של זקני ציון' נעלמו בבת-אחת מן המרפיים", סיפר בעל החנות, שהוא גם שותף בהוצאת ספרים הנושאת את שמו. ירידים מצרים מספרים שגם בדוכנים בפנינות הרחובות, שהפכו זה מכבר לחנויות ספרים קטנות, קשה מאוד למצוא את "הפרוטוקולים". הסיבה: סדרת הטלוויזיה המצרית "פרש ללא סוס", שמבוססת על "הפרוטוקולים" ואשר שורדה במהלך חודש הרמדאן, הפכה את הספרים לרבי-מכר.

את הסדרה כתב וביים השחקן והבמאי המצרי מוחמד סוכחי (כשיתוף עם הסופר המצרי מוחמד בגדאדי), איש התיאטרון המצרי, שביים בעבר הצגות מוצלחות כמו "מאמא אמריקה", שבה תקף בחריפות הן את החברה המצרית על חלומה האמריקאי והן את התרבות האמריקאית. סוכחי, שנטל לעצמו את התפקיד הראשי בסדרה, סיפר בראיונות לעיתונות המצרית כי כל שאיפתו הייתה להראות את תולדות הסכסוך הערבי-ציוני מנקודת מבט ערבית בתקופה שבה התגבש, לדעתו, הסכסוך, במאות ה-18 וה-19. "אין לסדרה שום קשר עם 'הפרוטוקולים של זקני ציון'", הוא הבהיר, ושר ההסברה המצרי, ספואת אי-שריף, שממונה בין היתר על אישורן של סדרות בטלוויזיה, התקומם נגד מי שתקף את הסדרה מנימוקים של אנטישמיות ופגיעה בדת היהודית. "מדובר בחופש הביטוי וחופש היצירה האמנותית, ואין לאיש סמכות להתערב בחופש זה", הסביר השר. "על-פי חוקתנו ודרכנו איננו יכולים לפרסם רב-רימה שפוגע בדתות אחרות, וזוהי שטות להאשים את מצרים באנטישמיות".

שטות או לא, הסדרה מנסה להציג את הסכסוך הישראלי-ערבי כמאבק נגד ההגמוניה הציונית בעולם והמונימה הציונית הבינלאומית, אשר נישלה את הערבים בכלל, ואת הפלסטינים בפרט, מארמותיהם. מוחמד סוכחי איננו רק שחקן או בימאי, הוא איש דעתן אשר כמו ארוארד סעיד, יידה גם הוא אבן לאומית מאבני לבנון נגד ישראל מעבר לגדר הגבול. הוא גם מקורב מאוד לסדאם חוסיין, ובביקורו האחרון בעיראק לפני כשלושה חודשים תרם לסדאם עותק מתסריט הסדרה יחד עם עותק של מחזהו הקודם, "מאמא אמריקה".

אבל לא אישיותו של סוכחי או תוכנה של הסדרה הפכו אותה לסערה במצרים. תכנים אנטישמיים לרוב אפשר למצוא בספרות המצרית ובעיתונות היומית ואין ב"פרש ללא ראש" משום חירוש בתחום הזה. המהומה קמה אחרי מה

שעיתונאים מצרים כינו "התערבות ישראלית, ציונית ואמריקאית בענייניה הפנימיים של מצרים ושל היצירה האמנותית בה". ביום אחר הפך "פרש ללא ראש" לאייקון לאומי, סמל לעמידה האיתנה של האינטליגנציה המצרית נגד התוקפנות הזרה. "היכן היו כל הארגונים הציוניים האמריקאיים אשר הטרוד מתחנך על ברכיהן, כאשר הרוצח ג'ון שטיין (ברוך גולדשטיין; צ"ב) נשא את נשקו והמטייר באש את המתפללים הפלסטינים במערת המכפלה? היכן הם היו כאשר הכנפיות הישראליות תקפו את כנסיית המולד בבית-לחם והרסו את כל הפריטים הארכיאולוגיים שהיו בה?", תקף הפובליציסט פואד פוואז מעל דפי העיתון המצרי "אלוופד". לשון אחר, אם הציונים רוצים להילחם במצרים דרך היצירה הספרותית שלה, אפשר לענות להם דרך מדיניות ישראל בשטחים. בקרב הזה, יורעים האינטלקטואלים המצרים הרשמיים, ירם תהיה על העליונה.

תקיפת הציונות היא עניין שמאחר את העיתונות המצרית משמאל ומימין, דתית וחילונית, של הממשלה ושל האופוזיציה. תוכנה של הסדרה כבר לא

מצויה בעיתונות הערבית הבינלאומית. עיתונים כמו "אלחיאת" או "אלקורס אלערבי", שיוצאים לאור בלונדון, או "אִי־שֶׁק אלאוסט" בפריס, כבולים אמנם באינטרסים כלכליים של בעליהם ובקשריהם של אלה בעיקר אל בית המלוכה הסעודי, אבל חופש הביטוי בהם גמיש בהרבה. במיוחד בכל הנוגע למדינות ערביות ששמן אינו סעודיה.

כלמשל, אפשר היה למצוא שתי ביקורות ענייניות למהומת "פרש ללא ראש" בעיתון "אלחיאת". האחת של אבראהים אלעריס, מבקר הקולנוע הפלסטיני החשוב שמתגורר בפריס ומפרסם את מאמריו בכמה עיתונים ערביים בעולם, והשנייה של הסופר והמחזאי המצרי עלי סאלם. שניהם אינם מתייחסים לתוכן הסדרה או לפרשנות התיאטרלית של האירועים, אלא לאתוס הלאומי שהיא יצרה. "האם אנחנו באמת זקוקים ליצירות מפקפקות כאלה כדי להפוך אותן ליצירות אמנות שבאמצעותן 'נלמד' (המרכאות במקור) את הדורות הבאים ואת דעת הקהל? האמת היא שבתוך המשברים והלחצים שבהם אנו נתונים, רק זה היה חסר לנו. לא היה חסר ל'מוניטין' שלנו ברעת הקהל העולמית וזלת הפרק החדש הזה של הפיגור הרעיוני והאמנותי כדי להשלים את התמונה... ואולי הרברים שאמר עמית מצרי אשר גינה את היצירה הזאת עוד לפני שהגיעה לאוזניה של התעמולה הציונית יכולים לשמש סיוע נאות לדרברים: האם אין בהתנהגות הישראלית הנפשעת, תחת שלטון שרון, די כדי להאשימה, עד שאנחנו נאלצים להרחיק אל עבר רחוק, אשר יודע מי שצריך לדעת, שעצם שליפתו ממוזבלות ההיסטוריה שאליהן הושלך הוא גיבחות מוסרי גדול לפושטי העור השרוניים".

למבקר פלסטיני אין בעיה לכתוב כדברים האלה. הוא איננו מחויב ל"רוח האחוזה" המצרית. קל וחומר כאשר סדרה מצרית "גוזלת" ממנו, או מן העם הפלסטיני, את ההווה המד. ייצוג הסכסוך דרך המאבק בציונות במאות הקודמות הוא, מבחינתו, לא יותר מאשר נבירה ב"מזבלות ההיסטוריה". המאבק עכשיו שונה והוא זקוק לייצוג שונה ממה שיוצר מצרי יכול להפיק או ממה שהוא רשאי להפיק בשמם של הפלסטינים.

לסופר המצרי עלי סאלם יש פרשנות אחרת. מצרית. גם הוא יכול היה לפרסם את דבריו רק מעל דפי העיתון "אלחיאת", משום שבמצרים לא רק תוכן דבריו היה סותר את "הקו" שנוקטים עיתונאי אגודת העיתונאים, אלא גם משום שעלי סאלם הוא בד ארום. שוחר שלום, שצפצף על אגודת העיתונאים שרצתה לחקור אותו כדי לסלקו משורותיה משום שהתיר למחוזותיו להיות מושמעים בפסטיבל מספרי סיפורים בישראל. עלי סאלם הודיע כי הוא בעצמו מתפטר מן האגודה, אחרי שבית־משפט לענייני עיתונות קבע שהאגודה נהגה שלא כרין כאשר פיטרה אותו משורותיה לפני שקיימה חקירה בעניינו.

איור: מירה פרידמן

עניין איש, לאחר ששידורה הותקף בעיתונות הבינלאומית. הקולות הרפים במצרים שביקשו להסירה משום שאיננה מבטאת "אמת היסטורית" לא יכלו לשנות את הזרם השוטף. בעיני האינטלקטואלים המצרים כבר לא רובד בסדרה אלא במלחמת תרבות. מה שנתפס כמתקפה ציונית אמריקאית נגד היצירה המצרית רק שימש הוכחה ניצחת לאמיתות תוכנה של הסדרה: מוזימה בינלאומית-ציונית להכתיב למצרים את תוכני לאומיותה.

אם בתוך מצרים ההתגייסות היתה כמעט מלאה, לא כך כאשר קוראים את העיתונות הערבית הבינלאומית. כאן שוב מסתבר שלא־ינטלקטואלים ערבים מומוגנות שתי במות ויכות: האחת היא העיתונות המקומית, שבה יכולים פובליציסטים לנהל ויכוחים רק במסגרת הקווים הלאומיים הארומים כפי שהם מוכתבים על־ידי הקומיסרים של התרבות: שר ההסברה, שר התרבות והצנזורה הרתיים. מי שאינו מוכן להתכווץ בתוך אותם קווים, יתקשה למצוא ררך להתבטא. הכימה השנייה, החופשית הרבה יותר,

▶ סאלם סבור שכל פרשת "פרש ללא סוס" – ושוב ללא קשר לתוכן או לסוגה שהיא מייצגת – איננה אלא "יצירת מלחמה במקום מלחמה". "מצרים סובלת עכשיו ממצב של אהבה אלימה מצדם של סופרים, אמנים ופוליטיקאים, אהבה אשר גורמת לה טרדה רבה... אם יש מעלה טובה לסדרה 'פרש ללא סוס' הרי שהיא מצויה בכך שהיא מגלמת בבידור, באופן ראוי, את כל מה שמצב של מלחמה רעיונית בהעדר מלחמה יכול להציג. זהו, רבותי, שלב של פרשים ללא סוסים. אלה פרשים שכשלו למצוא סוסים ראויים לרכב עליהם או שנכשלו ברכיבתם". וכך, כאשר אין מלחמה, אומר סאלם, הדבר שנדרשים לו המצרים הוא לאהוב את מצרים בכל לבכם, גם אם אהבה זו מזיקה למצרים.

סאלם ואלעדיס אינם יכולים, כמוכן, לעמוד מול פרץ הפטריוטיזם שסחף את מצרים מול "ההתקפה המשולבת, הציונית-אמריקאית, נגד האמנות המצרית", כפי שנכתב ב"אלאראם". כי מעתה "פרש ללא סוס" איננה רק עוד סדרת טלוויזיה לחדש הרמדאן, בידור לילי קבוע שהכתיבה עליו היא רק בטורי ביקורת הטלוויזיה; זו סדרה המצטרפת בגאון אל שורת סמלי העמידה האיתנה האחרים: הביקורת נגד ההתקפה על עיראק, רחיית תנאי הבנק העולמי למצרים בתמורה להענקת הלוואות, רחיית הביקורת המערבית, ובמיוחד האמריקאית, על מצב זכויותיהם של הקופטים במצרים ועוד שורה של נושאים שמחזירים לזיכרון המצרי המתוכננת היטב את תולדות השלטון הור.

בנייתו של הזיכרון הזה נתונה, מטבע הדברים, בידיו של השלטון אשר טורח להקיף את עצמו בחומה של אינטלקטואלים מסודים, הכפופים לסדרה של חוקים וצווים שבהם נקבעים גבולותיו האפשריים של השיח על הזיכרון. זו הסיבה ששרד ההסברה המצרית הגדיר את הסדרה כ"סדרה לאומית במאה אחוזים" ולא כסדרה היסטורית. כי על סדרה היסטורית אפשר להתווכח, להביא ראיות

רק מחוץ לגבולות מדינותיהם מעיזים פובליציסטים ערבים לחרוג מהקווים הלאומיים האדומים שמכתיבים השלטונות

סותרות, לבחון את העובדות, כלומר היא איננה נתונה באופן בלעדי בידיו של השלטון. סדרה לאומית היא עניין אחר. כאן יש בעל בית אחר. לאלה יש עוד נדבך קטן אחר: המאבק על חופש הביטוי האמנותי. רווקא בתחום זה ראויים האינטלקטואלים המצרים לשבח על תעוזת לחימתם – ללא הישגים מרובים – נגד הכבלים על חופש הביטוי. עיתונאים מצרים נשפטו ונכלאו על חריגה מן הכללים, וסופרים מתו בקול נגד מגבלות הצנזורה. אבל גם בתחום זה שרטט "פרש ללא סוס" את קו הגבול. חופש הביטוי הוא ערך עליון כאשר מדובר במאבק לאומי נגד אויב זר; הוא הופך לסתבה כאשר העניין נוגע למאבק ההישרדות של סופרים ואמנים בתוך המעגל הפנימי, המצרי.

בסוף חודש נובמבר, ימים אחרים לפני שהסתיימה הקרנתה של הסדרה וזמן קצר אחרי ששר ההסברה המצרי שב והניף אל על את דגל חופש הביטוי, מנע הוא עצמו את כניסתו של כתביהעת הספרותי הלבנוני "אלאראב" למצרים. הסיבה: הגיליון האחרון של "אלאראב" עסק כולו במגבלות הצנזורה במצרים. כצפוי, תגובתה הדועמת של אגודת העיתונאים המצרים נגד הצעד הזה אפילו לא הגיעה לכרי לחישה. ■

צבי בראל הוא הפרשן לענייני המזרח התיכון של "הארץ"

הרופאים אינם חשתפים פעולה

"הכתבים לענייני בריאות חסרים הכשרה מקצועית", מבשר פרופ' מאיר ברזיס מהפקולטה לרפואה באוניברסיטה העברית ("העין השביעית", גיליון 41). האם לכתבים לענייני משפט בעיתונות הישראלית יש השכלה משפטית? לכתבי החינוך יש השכלה חינוכית? כתבי הכלכלה סיימו פקולטה לכלכלה? מרביתם לא עשו זאת ואין צורך במחקר מקיף כדי להגיע לנתונים אלו.

מעניינות עוד יותר המסקנות שאליהן הגיע פרופ' ברזיס. על-פי הכתבה, אחת המסקנות היא ש"חוסר הכשרה מקצועית מקשה על כתבי בריאות לבצע את עבודתם ומחליש את עמידתם בפני שיקולים זרים". ומה הם השיקולים הזרים? לפי ברזיס מדובר למשל באינטרסים כלכליים שגורמים לכתבות להיראות, לעתים, כפרסומת, או לאינטרס סמוי, שהביא לפרסום טיפול חדש במרפאה ששמה מופיע בכתבה.

יסלח לי פרופ' ברזיס, אבל מתקרו מפגין חוסר ידע והבנה בסיסית בעולם העיתונות. אינטרסים כלכליים מגיעים את מרבית היריעות המופיעות בעיתונות הישראלית, וכתבות הנראות כפרסומיות ממלאות את כל מרדכי העיתון. חוץ מזה, מה יעשה עיתונאי שמקור המידע שלו דורש ששם הקליניקה יפורסם תמורת המידע שהוא מעביר על טיפול חדש? האם יתעלם מהמידע או שיפרסמו עם שם הקליניקה?

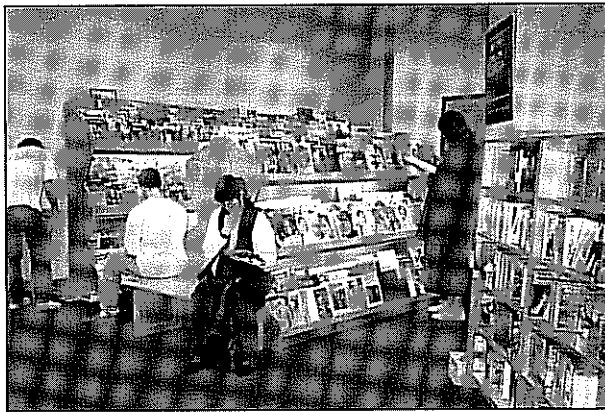
ומשהו על יחסייהציבור בתחום הבריאות. המחקר משבח את כתבי "הארץ" שמסתמכים יותר על ספרות מקצועית ופחות על חברות יחסייהציבור. האומנם? מסופקני. האם כתבי "הארץ" מפשפשים כל העת בספרות רפואית מקצועית ודולים משם את ידיעותיהם לעיתון? האם הם אינם נעזרים בחברות יחסייהציבור שמספקות להם את "קצה החוט", ואחר-כך הם פונים לספרות המקצועית להרחיב את הידיעה? אם כן, מה רע בפעילות חברות יחסייהציבור שמפנות כתבים לנושאים מעניינים? לעניות דעתי, יש ליחסייהציבור חלק נכבד במידע הרפואי המתפרסם בעיתונות הישראלית, ובלעדיהם, המידע שעליו מתלונן פרופ' ברזיס היה דל עוד יותר.

ואולי לפני שמנתחים את מחרלי כתבי הבריאות, ראוי לבדוק את המתרחש בעולם הרפואה. בעניין זה, טוב תעשה קהילת הרופאים אם תחשוף בפני הציבור את הקשרים הענפים שבין חברות התרופות המממנות חלק ניכר מהמחקרים, לבין הכנסים הבינלאומיים והנסיעות של הרופאים ברחבי העולם. האם לתרומות הללו אין השפעה על הרופאים ומחקריהם, יותר מאשר אייכותלתם של עיתונאי הבריאות לעמוד מול שיקולים זרים ואינטרסים כלכליים?

בנקודה אחת אני מסכים עם הפרופסור הנכבד. העיתונאים לענייני בריאות לא עושים את מלאכתם נאמנה. הם אינם חושפים מספיק בתחקירי עומק את הקשרים הסבוכים שבין תאגירי התרופות לבין קהילת הרופאים בארץ ובעולם. בעניין שיקולי ה"בידור והסנסציה" נמצא במחקר של ברזיס כי הם מדריכים לא מעט את העיתונאים. גם בכך אין כל חידוש. העיתונות כרוכה היא פופוליסטית

במחלקת כתיבה העת לנחיות הקוראים: כל זה אפשרי כי באמריקה טרם למדו את ה"פנטז" הישראלי, לעטוף כתיבת בניילון שקוף כמו חתול בשק, שיטת הניילון הזאת היא גלגול אסתטי יותר של הגליונות הלא גזורים של "העולם הזה". ה"חותמת" הזאת, כמו השער הכפול, היו בין סימני ההיכר של השבועון. אימוץ השיטה עלידי כתיבת כה רבים לא מוסיף כבוד לעיתונות הישראלית. ספק רב אם הוא מוסיף קוראים.

ה"נגישות" לכתיבה העת בכך צריכה לעודר שאלות מבית. מילא ששבועונים לעקרות-הבית, כמו "את" ו"לאשה", ומוצרים דומים המוצאים את דרכם אל סלסילות המספרות ולא לספריות, ארוזים כמו

סמרטוטי רצפה במכולת. אבל מדוע, לכל הרוחות, לא ניתן לצפות שלפחות ירחון מכובד כמו "ארץ אחרת" יהיה פתוח לעיני הקורא הפוטנציאלי? מדוע עלינו לשלם מראש במיטב כספנו כדי לדעת מה יש בפנים? זה אבסורד; מרובד בירחון חדש יחסית, שמנסה למשוך אליו קהל קוראים ומשקיע לא מעט כסף בפרסום, אבל מעמיד את המתעניין בפני גיליון חתום ועלום.

בריקה ב"סטימצקי" מעלה שאין קו מנחה ברשימת ה"עטופים" וה"לא עטופים" מבחינת הנושא, איכות העיתון או מחירו. בנוסף ל"ארץ אחרת" נמצאים ברשימת המסתתרים מאחורי קיר רזיק של פלסטיק "עיניים", בטאון חיל-האוויר, "מסע עולמי", "אוטו", "אופניים", "בלייזר" ו"50 ומשהו" – אפילו "התקשורת". בין כתיבה העת הפתוחים – "אותות", "מרע פופולרי", "דיסקברי", "טכנומוטור", "בנייה ועיצוב", "הים" – ו"העין השביעית".

באמריקה, אפילו ירחון בשם "זבל" – שמתגלה כנבירה קל בעיתון רציני ומרתק, העוסק במיחזור פסולת – גאה להציג את הסחורה שלו, פתוח לרווחה: לעלעל, לדפדף ואפילו לקרוא ללא בושה. העורך לא מחפש להפיל את הקורא בפח. ירצה, יקנה. לא ירצה, לא יקנה. למול האמריקאי יש מספיק גאווה בגיליון היוצא מתחת ידי המערכת כדי להאמין שיש בעיתון שלו די חומר מרתק, מושך ומעורר מחשבות, מרגיז או משעשע או סתם מספק מידע, שלאחר דפדוף, ולו היסודי ביותר, לא יקלקל את התיאבון לקנות את הגיליון.

דניאלה אשנזי

הכותבת היא עיתונאית עצמאית

ובקריטיקונים לפרסום ידיעה חדשותית, תופסים הכידור והסנסציה מקום מרכזי. הכתבים שהצהירו בפני עורכי המחקר שהשיקולים הללו לא מרכזיים אצלם, פשוט לא אמרו את האמת. הוא הרין במרכיב "המין" בפרסום ידיעות רפואיות. גם בעניין זה המחקר אינו מהדש רב; הסקס על כל צורותיו, וגם בתחום הדיווח על ענייני כריאות, הוא "דרך להעלות תפוצת העיתון".

במחקר מוזכרים גם "לחצים ואילוצים" שמופעלים על כתבי הבריאות. זה נכון גם לגבי כתבים אחרים בעיתון. המערכת קובעת את מדיניותה והעיתונאים מתיישרים בהתאם לקו שנקבע. כתב לענייני כריאות שמעוניין בהבלטת ידיעותו, ינסה אותה כך שהיא תיראה אטרקטיבית, חדשנית ומעניינת. מסיבה זו בוחרים חלק מהעיתונאים להשתמש במילים "פריצת דרך" כדי לתאר התפתחות בתחום הרפואי, כמו שכתבים לענייני פוליטיקה מרבים להשתמש במלה "מהפך". כתבי הפלילים יורעים, שתמורת מידע בלעדי שהם מקבלים, עליהם לפרסם לעתים את שמו ואת תמונתו של המקור. אותו כלל פועל בתחום הסיקור של ענייני הבריאות.

פרופ' ברזיס מצביע על פער בין מוטיבציה גבוהה לשרת את הציבור, המאפיינת את כתבי הבריאות, לבין חוסר ההכשרה המקצועית המקשה עליהם את עבודתם. ואני שואל מהי ההכשרה המקצועית הדרושה מכתב לענייני כריאות? האם עליו להיות רופא, פרמדיק, או מספיק חמש יחידות בבגרות בביוכימיה? פרופ' ברזיס מתלונן גם ש"נריד למצוא בכתבות ציטוטים מדעיים מדויקים או הפניות למקורות מידע נוספים", ואני מסכים אתו ומוסיף שמוטב כך, כי הציבור הרחב, חסר ההשכלה הרפואית, אינו מבין ואינו צריך להבין את ה"שפה הרפואית". עיתונאי אינו אוהב שבורקים אותו בציניות וי מבקשים לעבוד על הכתבה לפני פרסומה. את זה מסרבים לעשות לא רק כתבים לענייני כריאות אלא גם כתבי צרכנות או רכיילאים.

לסיכום, להיות כתב לענייני כריאות בעיתונות הישראלית זה אינו כבוד גדול בעיני חברי למערכת וגם ככל הנראה בקרב קהילת הרופאים שלא פעם מדברים אליו בזלזול, בהתנשאות ובחוסר רצון לשתף עמו פעולה.

יובל פלג

הכותב היה בעבר עיתונאי ועורך. כיום הוא עובד כיועץ תקשורת, בין השאר למרכזים רפואיים, ומרצה בחוג לתקשורת באוניברסיטת חיפה

ללא שקיפות

הירחון "זבל" (*Garbage*) הוא אחד ממאות כתיבת הרואים אור באמריקה וגורשים את מחלקת כתיבה העת בחנויות הספרים, שתופסת לעתים קרובות שלם בחנות בגודל ממוצע – ים של מלים והר של צילומים. התחרות גדולה. עשרות כתיבת מוקדשים לאותו תחום, יוצאים לאור ברבזום – פוליטיקה או ספורט, תחביבים או אתרי חופשה – ועשרות מערכות עיתונים נלחמות זו בזו על פלח שוק צר של "משוגעים לדבר". למרות זאת, באמריקה ניתן לעמוד בחנות ולעלעל, ואיש מהזכנים לא יאמר דבר. ברשת "בורדרו" העמידו אפילו ספסלים

2 איום על חקיקה. איומים טלפוניים על העיתונאי קלמן ליבסקינד מ"מעריב", בעקבות כתבה שבה דיווח על חשדות לכאורה למעשי שים של הטורדה מינית, שבוצעו על-ידי הרב שלמה אבינר בנשים שפנו אליו לעזרה. פרסום הכתבה גרר גם גל מחאות מצד קוראי אים רתיים ל"מעריב", ורדישה בכמה התניחלויות להפסיק את מכירת "מעריב" ביישויים אים אלה. הרב הכחיש את כל החשדות נגרו.

4 רונטל לערוץ 2. מיקי רונטל, לשעבר סגן עורך "ידיעות אחרונות", מונה לתפקיד סמנכ"ל חברת החדשות של ערוץ 2. רונטל יהיה העורך האחראי של כל התוכניות של חברת החדשות, למעט המהדורה המרכזית היומית.

12 ההכנות לראיון שודרו. ביקורת חריפה במט"ו הו של בנימין נתניהו, לאחר שבמהדורת החדשות בערוץ 2 שודר קטע קצר שבו הוא נראה רן עם הצלם במיקום המדויק של המצי"למה, בעת הכנה לראיון. הראיון עצמו לא שודר. בעקבות פניית מטח נתניהו, שהתי מודד בבחירות המקדימות בליכוד על הנהיגת התנועה, הגיבה הנהלת חברת החדשות: "מדובר בטעות שלא כדאי לייחס לה משמעות נסתרות".

13 התפטר חנני"ל "מעריב". רוני קליינפלד, סמנכ"ל "מעריב", התפטר מתפקידו. על-פי הערכות, ההתפטרות באה בעקבות חילוקי דעות בין קליינפלד לעופר נמרודי, מו"ל העיתון, ולעורך אמנון דנקנר. מאוחר יותר מונה קליינפלד למנכ"ל חברת "הר ארצי" במקומו של אלי נחום.

13 חייחוביץ' - לערוץ 10. מגישת המהדורה המרכזית של ערוץ 2, מיקי חייחוביץ', תעבור להגיש את החדשות בערוץ 10. על-פי פרסויים שונים, עלות שכרה השנתית של חייחוביץ' בערוץ 10 תעלה על חצי מיליון דולר. את מקומה של חייחוביץ' בערוץ 2, לצדו של גדי סוקניק, החלה, מאוחר יותר, למלא המגישה יונת לוי.

13 אושרה הארכת הזכויות. מליאת הכנסת

אישרה בקריאה שנייה ושלישית את התיקון לחוק הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו, המאריך את הזכויות בערוץ 2 של החברות "רשת", "קשת" ו"טלעד", עד 31 באוקטובר 2005. החוק גם קובע כי לאחר אוקטובר 2005 ייאלצו בעלי "ידיעות אחרונות" ו"מעריב" למכור את אחזקותיהם בערוץ 2 או בטלוויזיה בכבלים.

13 הערוץ הרוסי עלה לאוויר. ערוץ "ישראל פלוס" בשפה הרוסית החל בשידוריו בכבלים ובלוויין. על-פי נתוני הצפייה, צפו בערוץ החדש 4.8% מכלל משקי הבית. על-פי הערכות, ציבור העולים מרוסיה מונה כ-17 אחוזים מכלל האוכלוסייה בישראל (ראו עמוד 40).

14 הערוץ הרוסי בידי נבייב. בית המשפט העליון הכריע סופית במאבק על השליטה בערוץ הטלוויזיה בשפה הרוסית, "ישראל פלוס", וקבע כי זה יישאר בשליטת איש העסקים לב לבייב, ולא יועבר לשליטת אנשי העסקים ולדימיר גוסינסקי וצבי חפץ. בית המשפט דחה את הערעור שהגישו גוסינסקי וחפץ על החלטה קודמת שקיבל בית המשפט המחוזי.

14 עיכוב בתוכנית לבנת. שרת החינוך, לימור לבנת, איננה מתכוונת לשנות את מעמדה של הטלוויזיה החינוכית ללא שינוי בחקיקה. השרה לבנת הבהירה לבג"ץ, הדן בעתירה נגד תוכניתה לשנות את מבנה הטלוויזיה החינוכית, כי בעקבות בירורים שנערכו במשרד דה יעשה שינוי מתכונת פעילות הטלוויזיה החינוכית בחקיקה ראשית. השרה הודיעה גם על כוונתה להקים ועדה ציבורית, שתנייץ למשרד החינוך ולמנכ"ל הטלוויזיה בכל הקשור לשיפורים הנדרשים בתפקוד הטלוויזיה החינוכית. בדיון נוסף בוטל צו המניעה שאסר על לבנת להתחיל בהליכים לייעול הטלוויזיה החינוכית.

16 פרס לביקורת התקשורת. הפרס השנתי לביקורת התקשורת, המוענק מדי שנה על-ידי "האגודה לזכות הציבור לדעת", ניתן השנה לתחקירן "מעריב" קלמן ליבסקינד, ולעיתונאית והסופרת עירית לינור. ליבסקינד זכה בפרס על תחקיר שעסק בעבודתו של תחקירן "ידיעות אחרונות", מרדכי גילת. לינור זכתה

בפרס בעקבות מכתב שבו מתחה ביקורת על הסיקור הבלתי מאוזן לדעתה של "הארץ" את הסכסוך הישראלי-פלסטיני (ראו עמוד 39).

17 החתחה נעצר. ארם שהתחזה לעד ראייה והתראיין באמצעי התקשורת על הקרב בחב"דון שבו נהרגו 12 קצינים, חיילים, שוטרים ואנשי כיתת כוננות, נעצר כחשד לתקלה ציבורית ולמסירת הודעה כוזבת. החשוד, אריה מרינר, טלפן מיד לאחר הקרב לעיתונאים, תחנת רדיו וטלוויזיה, והתראיין כאילו היה נוכח במקום, למרות שכלל לא היה שם. מרינר שוחרר בערבות וקיבל על עצמו התחייבות לא להתראיין בכלי התקשורת במשך שישה חודשים. לרבירו, התראיין על הקרב משום שרצה לזכות בפרסום ובתשומת לב.

20 נערכים לחתחה. מנכ"ל משרד התקשורת, אורי אולניק, נפגש עם ראשי ארגוני התקשורת האלקטרונית המרכזיים ונציגי דובר צה"ל לדיון בהיערכות של מלחמה, אם ארצות הברית תתקוף את עיראק. בדיון נקבע כי בשעת חירום לא יאוחרו ערוצי השידור, אלא רק בעת הודעות של דובר צה"ל.

21 פיצוי על פרסום צילוחים. "מעריב" חיוב ע"י בית המשפט לשלם פיצויים בשיעור 280 אלף שקלים לבני הזוג קרן ואסף רדור, אשר בהתנתם באולמי ורסאי בירושלים בשנת 2001 אירעה התמוטטות הרצפה, שגרמה למותם של 23 בני אדם ולפציעתם של מאות. שופט בית המשפט השלום בראשון לציון, אילן שילה, קבע כי "מעריב" הפר את זכויות הירצרים של בני הזוג כאשר רכש את צילוחם החתונה מן הצלם שהוזמן על-ידי הזוג לצלם את החתונה, ועשה בהם שימוש בלא לקבל את הסכמתם. השופט דחה את טענת "מעריב" כי התשלום בעבור זכויות היוצרים שולם לצלם החתונה, וכי העניין לציבור באסון גובר על זכות בני הזוג לפרטיות.

28 לא יפלייבוי". המועצה לשידורי כבלים ולוויין דחתה שוב את בקשת מפעילי ערוץ "פלייבוי" לחדש את שידורי הערוץ בשר"ל. המועצה קיבלה את ההחלטה ברוב קולות, בניגוד לעמדת היועצים המשפטיים שלה, בגיבויו של היועץ המשפטי לממשלה אליקים רובינשטיין, שקבעו כי הערוץ איננו משרד פרנוגרפיה, האסורה על-פי חוק.